

Erik Ahlman

Artikkeleita (1)

TEOKSET VIII

Verkkoversio julkaistu Erik Ahlmanin
oikeudenomistajien ja Suomen Filosofisen
Yhdistyksen luvalla

URN:ISBN:978-951-39-8661-2
ISBN 978-951-39-8661-2 (PDF)
ISSN 0357-4105

Erik Ahlman, Artikkeleita (1)

Julkaistu Erik Ahlmanin oikeudenomistajien
ja Suomen Filosofisen Yhdistyksen luvalla

Jyväskylän yliopisto
Filosofian laitos
Julkaisu 56

ISBN 951-680-749-6
ISSN 0357-4105

Jyväskylä 1993

**Filosofisen Yhdistyksen
vuosikirja
AJATUS**

(1926-1950)

Toimittanut

Leena Nukari

Saatteeksi

Jyväskylän yliopiston filosofian laitos on julkaissut v. 1992 uusintapainoksina filosofi ja kielitieteilijä Erik Ahlmanin kaikki seitsemän suomen kielistä teosta (Teokset I -VII). Näiden teosten jatkoksi on koottu neljänä teoksena julkaistava Ahlmanin artikkelikokoelma. Artikkelit ovat ilmestyneet vuosina 1917 - 1952 seuraavissa aikakauskirjoissa: Ajatus (Teokset VIII), Kasvatus ja Koulu (Teokset IX), Aika, Valvoja-Aika ja Valvoja (Teokset X) sekä Virittäjä (Teokset XI).

Varhaisin artikkeli, vuonna 1917 Kasvatus ja Koulu- lehdessä ilmestynyt "Yleinen sivistys ja koulu", on vasta väitelleen klassisten kielten opettajan puheenvuoro sivistyksen puolesta - "kämpökäytännöllisyyttä" vastaan. Viimeiseksi jäänyt artikkeli, " 'Henki' ja 'sielu' ", joka ilmestyi vuonna 1952 Valvojassa, on itsenäisen ajattelijan yritys antaa hengen käsitteelle psyykkisestä todellisuudesta riippumaton merkitys omana "maailmana", "hengen maailmana". Näiden kahden samanmielisen artikkelin väliin mahtuu mitä erilaisimpia aihepiirejä koskettavia artikkeleita, jotka eroavat toisistaan niin sisällöltään kuin muodoltaan. Jotkut artikkeleista - lähinnä Ajatuksessa ja Virittäjässä ilmestyneet - ovat jo sinällään itsenäisiä tutkimuksia, ja myös sellaisina ne on tiedeyhteisössä aikanaan vastaanotettu. Osa artikkeleista on ajankohtaisia katsauksia ilmiöihin, joiden Ahlman näkee heijastavan kulttuurin ilmapiiriä. Monet niistä ovat kulttuurikriittisiä kannanottoja, joissa kirjoittaja avoimesti esittää oman perustellun näkemyksensä kaihtamatta yleisen mielipiteen kyseenalaistamista.

Vaikka artikkelikokoelma ei muodosta mitään yhtenäistä kokonaisuutta, kuuluu siinä johdonmukaisesti Ahlmanin persoonallinen filosofin ääni. Ahlman puhuu hienovaraisesti, ilman paatosta, mutta silti omista lähtökohdistaan tinkimättä. Omaperäisen ajattelijan vaikutelmaa vahvistavat ne humoristiset ja taiteelliset sävytykset, joilla Ahlman ilmaisee omaa mielen laatuansa.

Artikkeleiden ryhmittely neljäksi teokseksi pyrkii kuvastamaan Ahlmanin toiminnan ja tuotannon monipuolisuutta. "Ajatuksen" artikkelit edustavat Ahlmanin varsinaista filosofista tuotantoa, jossa korostuu arvofilosofia. "Virittäjässä" Ahlman esiintyy kielitieteilijänä ja kielifilosofina. Kulttuurilehdissä "Aika, Valvoja-Aika ja Valvoja" Ahlman näyttää ennen kaikkea yhteiskunnallisena keskustelijana ja kulttuurifilosofina. "Kasvatus ja Koulu"-lehdessä korostuu Ahlmanin toiminta opettajien filosofisena kasvattajana ja korkeakoulun rehtorina, mutta myös Ahlmanin merkitys suomalaisena kasvatusfilosofina.

Artikkelikokoelma on julkaistu alkuperäisten kirjoitusten näköispainoksena. Tästä on aiheutunut eräitä teknisiä vaikeuksia esim. sivunumeroinnin ja lähdetietojen merkitsemisen osalta. Juokseva sivunumerointi on lisätty sivun alalaitaan, ja jokaisen artikkelin alkuun on merkitty alkuperäinen lähde. Sisällysluettelossa on mainittu vain artikkelin nimi ja ilmestymisvuosi. Näköispainoksen tuoman autenttisen vaikutelman kustannuksella on ulkoasun yhtenäisyys pakostakin kärsinyt.

Ahlmanin filosofian merkityksen uudelleen arviointi ja tuotannon uudelleen julkaiseminen on prof. Reijo Wileniuksen ansiota. Hän on myötävaikutuksellaan mahdollistanut myös näiden artikkeleiden yhtäaikaisen julkistamisen. Tästä mahdollisuudesta haluan häntä kiittää. Artikkelikokoelman laatimisessa saamistani asiantuntevista neuvoista kiitän Pellervo Oksalaa, jonka apu on ratkaisevasti vaikuttanut työn edistymiseen. Edellä viittaamiini teknisiin vaikeuksiin on avun tuonut Eija Koivisto, jota kiitän kärsivällisestä ja paneutuvasta työskentelystä kokoelman viimeistelyssä.

Leena Nukari

SISÄLLYS

Arvioinnit "ymmärtämisen" perustana (1926)	1
Tietoteoreettisia mietteitä (1927)	13
Arvoarvostelmista (1929)	21
Tietämisen normipuolesta (1932)	103
Apriorisia lakeja kielessä (1933)	112
Emotionaalisesta evidenssistä (1941)	123
Saamisen käsitteen suhde pitämisen käsitteeseen (1942)	131
Normit kielen alalla (1949)	146
Hans Kelsenin oikeusfilosofian pääkohtia (1950)	165

ARVIOINNIT »YMMÄRTÄMISEN» PERUSTANA.

(FILOSOFISESSA YHDISTYKSESSÄ JOULUKUUSSA V. 1924 PIDETYN
ESITELMÄN MUKAAN.)

KIRJOITTANUT ERIK AHLMAN.

Koska ylläoleva otsake mahdollisesti tuo lähelle sen ajatuksen, että tässä tarkoittaisimme »ymmärtämisen» sinänsä olevan eräänlaista arviointia, lienevät eräät selventävät alkuhuomautukset paikallaan.

Historiallisten ilmiöiden, yksilöiden ja historiallisten tapausten, tapahtumasarjojen ja olojen, yleensä kaiken yksilöllisenä annetun tieteellisessä tarkastelussa tulee epäamättömästi arviointi määrättyllä tavalla kysymykseen. Kuten viime vuosikymmeninä useat tutkijat, varsinkin *Heinrich Rickert*, suomalaisista *Arvi Grotenfelt*,¹ ovat tehostaneet, edellyttää kaikki historiallisten ilmiöiden tarkastelu historiallisesti tai muussa suhteessa merkityksellisten objektien valitsemista annetun moninaisuuden joukosta, ja tämä valinta ei voi olla muuta kuin arviointia (jonka kuitenkin, jos mieli sen olla tieteellistä, tulee perustua määrättyjen konstanttien normien johdonmukaiseen noudattamiseen eikä asianomaisen tutkijan mielivaltaan).

Edelleen esiintyy usein arviointia siinä, että tutkija koettaa määrätä, missä määrin historialliset ilmiöt ovat olleet omiaan edis-

---

¹ Die Wertschätzung in der Geschichte. Leipzig 1903. Geschichtliche Wertmassstäbe. Leipzig 1905. Onko tieteellinen historianfilosofia mahdollinen? Esitelmä Suomen Tiedeseuran kokouksessa 1924.

tämään tai vahingoittamaan eräitä eettisiä, yhteiskunnallisia pyrkimyksiä tai muuten ovat sopusoinnussa eräiden päteviksi oletettujen arvojen (t. ihanteiden) kanssa. Käytän tässä sanontatapaa »oletettujen», koska, sikäli kuin voin käsittää, puhtaasti tieteelliseltä kannalta, pelkistä tosiasioista lähtien ei voida osoittaa mitään absoluuttisia, yleispäteviä arvoarvostelmia; absoluuttisten arvojen asettaminen perustuu (transsendenttisuontoiseen) uskoon. Arvoarvostelmat ovat luonteeltaan paljon enemmän määrin subjektiivisia kuin toteavat; objektiivisia arvoarvostelmia voi nähdäkseni langettaa ainoastaan otaksumalla jonkin ylemmän arvoarvostelman päteväksi; tieteen objektiiviset arvoarvostelmat ovat toisin sanoen aina relatiivisia.¹

Että todella absoluuttiset arviointit viime kädessä voivat perustua ainoastaan uskoon, on viimeksi perinpohjaisella ja, kuten tuntuu, loogillisesti stringentillä tavalla osoittanut ruotsalainen teologi *Torsten Bohlin* laajassa teoksessaan »Das ethische Grundproblem» (Uppsala 1923). Tässä kirjassaan hän m. m. osoittaa *Rickertin* »transzendentes Sollen'in» kestäättömyyden (jos nim. siihen on päästävä tieteen immanenteista perusteluista). —

Arvioinneista yllä mainituissa suhteissa emme seuraavassa aio puhua, vaan tarkoituksemme on kiinnittää huomiota siihen seik-

¹ Vrt. *Theodor L. Haering*, *Die Struktur der Weltgeschichte* (Tübingen 1921). Haering sanoo puhuessaan n. s. normitieteistä m. m.: »Verstehe ich unter einer Normwissenschaft also eine solche, die Antwort gibt auf die Frage: was soll sein?, so kann eine Wissenschaft und ein Erkennen überhaupt auf diese nur Antwort geben, wenn sie in diesem Sinne gemeint ist: was muss vernünftigerweise geschehen, wenn etwas anderes sein (geschehen) soll?» (s. 193) — »Mit einer solchen Aufgabe, zu erkennen, was sein soll, wird den »Normwissenschaften« also eine Aufgabe gesetzt, welche überhaupt keine Erkenntnisaufgabe sein kann d. h. mit Erkenntnismitteln überhaupt nicht zu lösen ist und darum eine unmögliche Aufgabe ist: diejenige der (letzten) Wertsetzung im absoluten Sinn». (s. 195). Kts. myös samant: *Die Materialisierung des Geistes*, 1919, esim. s. 315: »Dass aus keiner Tatsache aber auch, aus gar keiner, selbst nicht aus der scheinbaren einer tatsächlichen Wertung, der Wert eines Etwas objektiv bewiesen werden kann, geht schon daraus hervor, dass es keine Tatsache (einschliesslich einer Wertung!) gibt, die nicht in der verschiedensten Weise gewertet werden könnte und tatsächlich auch schon gewertet worden wäre».

kaan, että historiallisen todellisuuden »ymmärtäminen» («Verstehen») edellyttää niiden arviointien tuntemista, jotka ovat tämän historiallisen tapahtumisen pohjana.

Arviointi on, niinkuin sanan kielellisestä muodostakin ilmenee, liittynyt arvo-käsitteeseen. Kuten on tunnettua, näyttelee tämä käsite nykyajan filosofiassa keskeistä osaa. Voinemme sanoa, että totuusprobleemin ohella arvoprobleemi on muodostunut tärkeimmäksi. Ei voi olla pelkkä sattuma, että näin on asianlaita. Tämän probleemin aktuaalisuuden juuret piilevät epäilemättä nykyisen ajan koko mentaliteetissa: nykyajan ihmisille ovat arvot käytännöllisessä elämässä, elävässä todellisuudessa tulleet problemaattisiksi. Vielä pari sukupolvea sitten saatettiin viitata arvoihin, joiden pätevyys oli ainakin suurin piirtein katsoen horjumaton yleisessä tietoisuudessa; tällä hetkellä emme enää voi väittää näin olevan asianlaidan yhteen ainoaankaan arvoon nähden. Arvojen problemaattisuus ilmenee siis yhtä paljon aikamme hengenlaadussa kuin filosofian spekulatioissa ja voi hyvällä syyllä selittää jälkimmäisen orienteerauksen heijastukseksi edellisestä.

Tiede taas — semmoisena miksi me olemme tottuneet tieteen käsittämään — ei itse kykene objektiivisesti perustelemaan joidenkin arvojen ehdotonta pätevyyttä. Se on sen luonnetta vastaan. Tiede voi ainoastaan todeta tosiasioita tai tehdä johtopäätöksiä postulaatinomaisista ylimmistä normeista s. o. johtaa alempia arvoja ja normeja hypoteettisesti asetetuista korkeammista. Itse alkuaksiomeja se ei voi todistaa päteviksi. Tätä ei kuitenkaan ehkä vielä tarvitsisi katsoa arvojen alalla niin erikoisen suureksi heikkoudeksi, koska tiedoitsevan logiikan alkuaksiomit myöskin ovat todistamattomia. Mutta tiede ei myöskään voi vedota arvojen evidenssiin, sillä sitä niillä on sangen vähäisessä määrässä. On tosin myönnettävä, että viime aikana on esiintynyt muuan huomattava yritys perustaa arvot evidenssiin ja luoda yleispätevä apriorinen arvojen järjestys, »Rangordnung der Werte», nimittäin se, minkä *Max Scheler* on tehnyt teoksessaan »Der Formalismus in der Ethik und die materiale Wertethik» (Toinen painos 1921). Hänen terävistä psykologisista huomioistaan ja loistavasta dialektikastaan huolimatta tuntuu kuitenkin, ettei pääasiaa, aprioristen,

absoluuttisten, yleispäteväin arvojen olemassaoloa ole saatu todistetuksi. Schelerin esittämä »tunteiden logiikka» jää evidenssissä koko lailla jälkeen ajattelemisen muodollisesta logiikasta. Näin ollen täytynee Schelerin tuloksia pitää vain toteamina eräistä, tosin varsin yleisesti ihmisten keskuudessa havaittavista arviointidispositioista.

Joka tapauksessa lienee tieteen varmintä pysytellä tosiasiallisissa arvioinneissa ja varoa kategorisesti väittämästä, että jotkin arvioinnit ovat apriorisella välttämättömyydellä oikeampia kuin toiset. Tällöinkin tarjoutuu arvo-näkökohdan soveltamiselle suuria mahdollisuuksia; asenne vain on toinen. Varsinkin on näin laita, mitä inhimillisten ilmiöiden »ymmärtämiseen» tulee. Se nimittäin perustuu parhaasta päästä niiden arvojen ja arvojärjestyksen tuntemiseen ja niihin eläytymiseen, jotka ovat ihmisten ja ihmisryhmien tekojen, toiminnan ja koko olemistavan pohjana. Vasta arvonäkökohdat tässä mielessä luovat yhtenäisyyttä ulkonaisten ilmiöiden moninaisuuteen. Tästä syystä on arvokategoria tärkeä henkítieteille, nimenomaan niille, joissa mielenkiinto kohdistuu yksilölliseen tapahtumiseen, siis ennen kaikkea historialle.

Arvojen pohjalta tapahtuva ymmärtäminen ei ole kausaalista käsittämistä sen psykologian mielessä, joka näkee kaikessa psyykkillisessä tapahtumisessa vain yleisten psyykkisten lakien satunnaisia konstellaatioita. Olkoon, että ihmisten arviointeja voidaan tarkastella tältäkin kannalta — se ei ainakaan ole ainoa mahdollinen tapa nähdä niitä. Luonnontieteellis-kausaaliselta kannalta voidaan — tai pitää voida ainakin ideaalisesti katsoen — redusoida kaikki kvantitatiivisiin muutoksiin olevaisen alkuelementeissä. Mutta psyykkillisellä tapahtumisella on toinenkin ja tavalliselle ihmiselle tärkeämpikin puolensa, nimittäin yksilöllinen kokonaisuusuhde olevaiseen määrätyn ajallisen ja paikallisen determinaaation puitteissa. Jotta täältäpäin voisimme käsittää, »ymmärtää», yksilöllisen sielullisen tapahtumisen ja sen ilmaukset, tulee meidän sovelluttaa siihen kvalitatiivisia näkökohtia. Ja tällöin osoittautuu arvokäsite tarpeelliseksi.

Valitettavasti ei kumminkaan tämän käsitteen formuloinnissa ole läheskään olemassa sellaista yhdenmukaisuutta, että se helpoit-

taisi arvokäsitteestä keskustelemista ja ehkäisisi väärinkäsityksiä. Myöskään ei voida väittää, että esitetyt formuloinnit olisivat aina käsitteellisesti kyllin selväpiirteisiä. (Esimerkkinä siitä kirjavuudesta, mikä arvo-sanana käytössä on vallalla, mainittakoon sivumennen, että eräs kansantaloustieteilijä on laskenut, että yksin kansantaloustieteellisessä kirjallisuudessa, jossa arvokäsite myöskin on tärkeä, käytetään tätä sanaa 17:ssä eri merkityksessä). — —

Kun puolivuosisikymmentä (1920) sitten julkaisin kirjani »Arvojen ja välineitten maailma», olivat monet nykyajan ajattelussa esiintyvät arvo-käsitteen muodostelmat minulle tuntemattomia; muovailin ominpäin käsitteen, jolle annoin nimityksen arvo. Siihen sisällykseen, minkä tämä käsite sai, vaikuttivat eräät läheiset yhteydet, joihin sen asetin muiden samassa kirjassa esitettyjen ajatuksenjuoksujen kanssa. Niinpä tässä mainittakoon, että minulle oli tärkeätä, että arvo-käsite pidettiin jyrkästi erillään välinekäsitteestä, niin ettei mikään arvo olisi samalla väline eikä päinvastoin.

Koska nyt mainitun sanan käsisesitys yleensä on niin vaihteleva kuin se on, ei minua voitane kovinkaan moittia, jos seuraavassakin käytän tätä sanaa omassa merkityksessäni. Mutta samalla katson suotavaksi lyhyesti selittää sen sisällyksen ynnä sen ajatusyhteyden, missä se minulla esiintyy.

Olen esittänyt kirjassani seuraavan hypoteettisen konstruktion: Lähtökohtanani on voluntarismin oppi, jonka mukaan oletetaan psyyken primääriseksi ja keskeiseksi toiminnaksi tahtominen. Tahtomista on siis olemassa kaikkialla, missä on puhetta jostakin psyykillisestä. Tämän tahtomisen ei tarvitse olla tietoista, vaan se voi olla myös vietinomaista, joten sille myös voisi antaa yleisemmän nimityksen »pyrkiminen» (Streben); tietoinen, tarkoituksellinen tahtominen on vain eräs myöhäinen kehitymä alkuperäisestä vietinomaisesta. Oletin nyt, että tahto esiintyy lukuisina, käsitteellisesti vaikeasti toisistaan erotettavina, toteutumiseen pyrkivinä tendensseinä, joihin kuhunkin alkuperäisenä ominaisuutena kuuluu määrätty laatu, kvaliteetti tai voi myös sanoa »suunta», kunhan tätä sanaa ei käsitetä paikallisen suuntautumisen merkityksessä. Potentiaalisina on tahdossa läsnä näitä aktualisuuteen pyrkiviä ten-

denssejä teoreettisesti katsoen ääretön joukko. Koska kaikkien toteutuminen kuitenkin edessä olevain välttämättömyyksiänsä tähden on mahdotonta, tapahtuu valinta, jonka yhdeltä kannalta katsoen suorittaa subjekti, toiselta kannalta katsoen kausaalisesti determinoidut objektiiviset tekijät. Näinollen on aktuaalinen tahtominen samalla kertaa sekä seuraus maailmaa vallitsevasta välttämättömyydestä, subjektiiin nähden satunnaisesta objektiivisesta tapahtumisesta että subjektin omasta arviointiaktista. Missä suhteessa nämä kaksi puolta, välttämättömyys ja vapaus, ovat, on kysymys, jota ei ainakaan toistaiseksi ole ratkaistu. Kun henkiseltä kannalta katsomme yksilön tahtomista täytyy meidän kumminkin katsoa sitä vapauden näkökulmasta. Objektiivinen todellisuus esiintyy tältä kannalta katsoen aina vain motiivina, ei kausaalisena syynä.

Arvoiksi nimitin nyt tahtotendenssien kvaliteetteja, sikäli kuin nämä tendenssit pääsevät aktualisoitumisen asteelle tajunnassa ja siis voivat tulla toisiinsa verratuiksi. Arvot siis tämän kannan mukaisesti ovat tahdon itsensä ominaisuuksia; niitä on olemassa ainoastaan subjektissa itsessään ja subjektille itselleen. Arvoista subjektin ulkopuolella voidaan tällöin puhua vain epätarkassa merkityksessä. Nämä subjektin ulkopuolella olevat »arvot» ovat itse asiassa joko välineitä ja edellytyksiä tahtotendenssien toteutumiselle tai erilaisia projektioita subjektissa olevista arvoista.

Primäärinen arviointitoiminta on subjektin toimittama valinta erilaisten tahtotendenssiensä välillä niiden kvaliteettien perusteella; sekundäärisesti se on tahdon suhtautumista sitä vastassa oleviin edistäviin tai ehkäiseviin objekteihin. Tämä arviointi tapahtuu tunnereaktion muodossa. Mutta tunteen laatu on ensimmältään riippuvainen tahtopyrkimysten laadusta ja vasta toiseksi, nimittäin mikäli se on mielihyvä- tai mielihapasävyinen, objektien laadusta. Me t. s. »emme halua vaikutusta sentähden, että se tuottaa mielihyvää, vaan se tuottaa mielihyvää sentähden, että sitä haluamme».¹ Kuitenkaan ei voida kieltää, että tunteen »alge-

¹ Vrt. R. Müller-Freienfels, *Das Gefühls- und Willensleben* 1924, s. 69.

doninen» sävy puolestaan vaikuttaa takaisin tahdon primäärisiin arviointeihin motiivina; mutta yksistään se ei ratkaise tahdon suuntaa ainakaan normaalissa tapauksissa.¹

Tosiasiallisen tahtomisen ominaisuuksina ovat arvot s. o. tahtomisen (kvalitatiiviset) suunnat singulaarisia; mutta tämä ei estä samanlaisuuksien, affiniteettien olemassaoloa eri kvaliteettien kesken; samoin kuin, käyttääksemme vertausta, kaikki punaisen eri vivahdukset yhdistää yhteinen yleisempi kvaliteetti nim. punaisuus tai kaikki saman biologisen suvun eri jäsenet eräät yhteiset piirteet. Tätä tahtomisen ja sen johdosta myös tunteiden yhtäläisyyttä on ensinnäkin olemassa saman yksilön eri kvaliteettien kesken. Voimme sentähden sanoa, että yksilön elämässä ovat tehoisina määrättyt arvot tai määrätty keskeinen arvo, johon eräät toiset arvot ovat suhteellisen konstantissa elimellisessä alistussuhteessa. Tämä arviointien järjestelmä muodostaa viime kädessä »persoonallisuuden» ytimen ja mitä konstantimpi se on, sitä suuremmalla syyllä puhumme »persoonallisuudesta» pregnantissa merkityksessä.

Arvojen ja arviointien (s. o. eri arvojen vertailuaktien) yhtäläisyys on edelleen edellytyksenä yksilöjen väliselle ymmärtämiselle s. o. niiden arvojen ensin intuitiiviselle, sitten reflektoilvalle, tajuamiselle, jotka toisen yksilön sielunelämässä ovat tehoisina. Tämä on kumminkin mahdollista ainoastaan senkautta, että arvot saavat ilmauksen, joka tarjoaa toiselle tulkitsemismahdollisuuden. Mikä kaikki voi toimia ilmauksena, ei voi tulla tässä lähemmän selvittelyn alaiseksi, huomautettakoon ainoastaan, että vain useampien ajallisesti ja paikallisesti ryhmittyneiden ilmausten kokonaisuus voi antaa luotettavan pohjan ymmärtämiselle. Jos esim. näemme, että joku haluaa jotakin määrättyä ja näinollen pitää sitä sikäli arvokkaana, ei se riitä vielä hänen haluamisensa kokonaisaktin ymmärtämiseksi, vaan meidän täytyy — joidenkin muiden ilmausten perustuksella — myös tietää, millä tavalla, mihin muihin arvoihin nähden hän sitä haluaa. Ainoastaan kaikista pintapuolisin arvostelu tekee sen johtopäätöksen, että saman objektin haluaminen tai kammominen sinänsä olisi

---

¹ Müller-Frelenfels, e. m. t. s. 236.

todisteena yhtäläisestä arviointipohjasta. »Duo si faciunt idem, non est idem».

Kun näemme jonkin ilmauksen takana määrätyn arvon etusijalle asettamisen tai toisen syrjäyttämisen, ei silti ole sanottu, että se, jonka ilmaus on kyseessä, todella itse on ollut tietoinen hänessä tapahtuvasta arvioinnista ja sen laadusta. Arvojen varassa tapahtuva ymmärtäminen on pakoitettu, tarkastelevan subjektin refleksioon kautta, asettamaan tietoisia arviointeja tiedottomien sijalle, korkeampiasteisia ja kehittyneempiä alempiasteisten tilalle, näkemään siis jälkimmäiset edellisten valossa. Tämä on ymmärtävän suhtautumisen välttämätön asenne. Edelleen on ymmärtämisen tulos riippuvainen tarkastelevasta subjektista ja sen henkisestä tasosta; sillä ymmärtäminenhan on mahdollinen ainoastaan vetoamalla itse-elettyihin arviointeihin. Tästä on seurauksena, ettei objektiivisuutta tällä alalla ole siinä mielessä kuin useimmiten tämä sana käsitetään. Palaamme vielä tähän seikkaan.

Samantapaista substituointia, kuin mistä mainitsimme, harjoitetaan myös, kun on kysymys kollektiivisista ilmiöistä esim. kansan, aikakauden kulttuurin hengen ymmärtämisestä. Kollektiiviset kokonaisuudet käsitetään tietoisien yksilön analogian mukaisesti. Se on ainoa keino ymmärtää kollektiivipsykillisiä ilmiöitä.¹ Täällä on myös välttämättömyys nähdä toisiaan vastassa arvoja, jotka ehkä tietoisesti ovat sangen vähäisessä määrässä todella olleet toistensa vastakohtina. Ymmärtäminen, kun sen sisällys teoreettisesti tajutaan ja esitetään, vaatii siis refleksioon asettamista refleksiosta vapaan kannanoton tilalle. —

Historiallisten ilmiöiden takana nähdään siten määrättyjä arviointeja, jotka otaksutaan tehoiksi määrätyn ihmisryhmän mentaliteetissa katsottaessa tätä eristetyksi kokonaisuudeksi. Tällöin nämä arvioinnit ovat toisaalta yksilöissä esiintyvien arviointien yhtäläisyyksiä, siis arviointityyppejä; toisaalta niissä nähdään yliyksilöllisiä normeja, jotka säätelevät ryhmään kuuluvien yksilöiden toimintaa. Molemmat puolet ovat tavallisesti yhtäaikaisia:

¹ Vrt. *Spranger*, *Lebensformen* 1922 s. 57.

jos määrätynlainen arviointi suurimmassa osassa jotakin yhteisöä on vallalla, se samalla ilmaustensa kautta vaikuttaa kaikkiin tähän yhteisöön kuuluviin ylyksilöllisen normin tavoin. Tällaisia kollektiivihengen arviointien ilmauksia nähdään moninaisissa kulttuurin muodoissa: uskonnossa, taiteessa, tieteessä, yhteiskuntalaitoksen muodostuksessa, tavoissa, eettillisissä ihanteissa; myös historiallisten tapahtumien yleisluonteessa ja määrättyyn yhteisöön kuuluvien historiallisesti tärkeiden henkilöiden teoissa on tahdottu nähdä vallalla olevien arviointien, yhteisön »hengen», ilmauksia, eikä kaiketi ilman syytä; eräänlainen normeeraava tai ainakin suggestiivinen vaikutus niillä myös voinee olla, joskaan ehkä ei yhtä tärkeä kuin laitoksilla ja hengenilmauksilla, jotka jo luonnostaan ovat laadultaan yhteiskunnallisia.

Samoinkuin yksityisen ihmisen elämä, hänen toimintansa, harastuksensa ja ihanteensa ovat ilmauksia hänessä tapahtuneista arvioinneista, samoin ovat kansojen ja kulttuurien elämän eri muodot tässä suhteessa symptomaattisia ja symbolisia. *Spenglerin* historianfilosofia on suureksi osaksi juuri historian näkemistä kollektiivipsykillisten arviointien ilmauksena. Tällaisen suunnan mukaisesti on kulttuurimuoto ja sen puitteissa kulkeva historiallinen tapahtuminen ymmärretty, kun on saatu selville sen johtavat arvot tai käyttäkäsemme *Spenglerin* sanontatapaa, sen »sielu». Mikäli saatan ymmärtää, ei kulttuurin sielu voi tässä olla muuta kuin sen piirissä vallitsevien — tietysti yleensä tiedottomien — arviointien pääsuunta, pyrkimysten päälaatu.¹

Tämän synteessin luominen voi viime kädessä käydä päinsä ainoastaan intuitiivisesti, nojautumalla tarjona olevaan historialliseen tosiasia-aineistoon, »eläytymällä» tuohon kansan, aikakauden kulttuurin »sieluun», »henkeen». Tämä synteesi on sitten analysoitava ja käsitteellisesti jäsenneltävä, mikä samalla tietää sitä, että se on saatettava kielelliseen muotoon. Osa alkupe-
räisestä irrationaalisuudesta jää tällöinkin käytettyjen sanojen merkityksiin, joiden sisältö siis myöskin on vain intuitiivisesti tajuttavissa jo senkin tähden, että se on suureksi osaksi

¹ Vrt. *Spengler, Untergang des Abendlandes I* (1. painos) esim. s. 457—7.

emotionaalista laadultaan, kuten esim. juuri Spenglerin kielenkäyttö osoittaa.

Kuten jo huomautimme, voi »ymmärtävän» tarkastelijan »eläytyminen» tarkasteltavaan objektiin tapahtua ainoastaan hänen oman henkisen tasonsa ja rakenteensa (struktuurinsa) varassa. Kieltämätöntä on, että siinä seikassa, että jokainen on ymmärtämisessään riippuvainen ei ainoastaan omasta henkisestä erikoislaadustaan ja rakenteestaan, vaan myös ympäristönsä: aikakautensa ja kulttuuripiirinsä erikoislaadusta ja henkisestä rakenteesta, piilee kaiken »ymmärtämisen» tieteellisessä suhteessa arka kohta. Sillä siten tulee tarkasteluun subjektiivisia aineksia. Spengler sanoo, että historiankirjoitus (sellaisena kuin hän haluaa sitä harjoitettavan) on runoilua. Tällöin hän ehkä pääasiassa tarkoittaa, että historian ilmiöiden ymmärtäminen edellyttää samantapaista intuitiivista kykyä kuin taiteilijan eläytyminen kuvattavaansa, mutta samalla tähän väitteeseen voi myös sisältyä myönnytys, että tulos on kuten runoudessa riippuvainen puhtaasti subjektiivisista tekijöistä. Samoin kuin jokapäiväisessä elämässä helposti asetamme toisen tekojen taakse vaikuttimia, joiden itse haluamme joltaneen hänen toimintaansa, samaten voi tutkija historiallisten ilmiöiden takana nähdä johtomotiiveja, joita hän itse sinne panee. Mistään ehdottomasta todistamisesta ei voi olla puhetta. Välttömästi me näemme vain tosiasioita, mutta kun tulee kysymys siitä, minkä ilmauksina näitä tosiasioita on pidettävä, tarjoutuu monestikin useampia tulkitsemismahdollisuuksia.

Huomautettakoon myös seuraavasta asianhaarasta. Jokaisen kollektiivisen kokonaisuuden piirissä ja varsinkin niin suurten kuin kulttuurit ovat, on edustettuna monenlaisia arviointien suuntia. Symptomaattinen merkitys on sillä seikalla, miten yleisesti levineitä ne ovat ja varsinkin, minkälainen on eri harrastusten arvojärjestys. Se, että jokin tendenssi saa toteutua, ei sinänsä vielä todista paljoakaan; vasta silloin kuin tämä asetetaan eräiden toisten kilpailevien tendenssien edelle, on tendenssin esiintymisellä merkitystä ymmärtämiselle. Mutta suuren yhteisön esim. kulttuurin piirissä on vaikea varsinkin perästäpäin lausua mitään

varmaa siitä, mikä asema määrätyllä yksityisellä arvolla (tendenssillä) on ollut sen ajan ihmisten tietoisuudessa.

Huolimatta niistä vaikeuksista, joita arvonäkökohdista lähtevä henkisen elämän ilmausten ymmärtäminen tarjoaakin, on nykyään havaittavissa selvä virtaus tähän suuntaan henkítieteiden alalla. Erikoisesti huomattavia tässä suhteessa ovat *Eduard Sprangerin* tutkimukset, varsinkin hänen perustava teoksensa »Lebensformen» (Kolmas painos 1922). Luonnontieteellisesti orientoidun, sielullista tapahtumista peruselementteihin hajoittavan psykologian rinnalle tahtoo Spranger asettaa sielun kokonaisuuden huomioonottamiseen perustuvan henkítieteellisen »struktuuripsykologian». Sielullisen kokonaisuuden (»Totalität») omituisuutena on, että se muodostaa »Sinnzusammenhang»'in. »Struktuuripsykologiassa» tulee huomioonotetuksi ainoastaan se, mikä on »sinnvoll». »Sinnvoll» on aina arvoihin suhtautuvaa (»wertbezogen»). »Die Aufgabe ist also hier, aus den qualitativ verschiedenen aber doch durchgängig aufeinander bezogenen Sinnrichtungen die Gesamtstruktur der Seele aufzubauen» (s. 29). »Ymmärtämisen» luonteen, joka tässä lähinnä kiinnittää mieltämme, ilmaisee Spranger seuraavasti: »wir meinen den — sehr komplexen — theoretischen Akt, in dem wir mit dem Anspruch auf Objektivität den inneren sinnvollen Zusammenhang im Sein und Tun, im Erleben und Verhalten eines Menschen (einer Menschengruppe) oder den Sinn eines menschlichen Geistesobjektivation auffassen». (s. 365). »Verstehen heisst in die besondere Wertkonstellation eines geistigen Zusammenhanges eindringen». (s. 368). Sprangerin — jotensakin monimutkaisen — henkítieteellisen metodin lähempi tarkastelu täytyy meidän tässä jättää sikseen. Ehkä mielenkiintoisinta hänen teoksessaan ovat hänen esittämänsä henkiset tyypit, joissa rakenteen määräävinä tekijöinä ovat eräät etusijalle asetetut arvot, sellaiset tyypit kuin »teoreettinen», »esteettinen», »taloudellinen», »uskonnoilinen ihminen». Teoreettinen ihminen esim. on sellainen, jolle tiedoitsemisarvot ovat ylimpiä. Tästä ylemmästä arvosta lähtien on teoreetikon suhtautuminen maailmaan ymmärrettävissä; se määrää hänen henkisen struktuurinsa henkistä elämää vallitsevan immanenttisen lakiperäisyyden mukaisesti.

Missä mielessä voimme Sprangerin käsityksen mukaan puhua tieteellisen ymmärtämisen objektiivisuudesta? Meillä ei koskaan itssämme ole hengen puhdasta absoluuttista struktuuria, vaan aina historiallisesti ja henkilökohtaisesti määrätty («bedingt»). Meidän täytyy siis asettaa esim. menneisyyden ilmiöiden pohjaksi oma psykologinen kuvausvoimamme; mutta samalla pitää meidän transponoida itsemme vieraaseen yleistilanteeseen («Gesamtlage»), voidaksemme käsittää aikaisemman ihmisen toisenlaisuuden («Andersein»). Näin ei tuloksessa ole kyseessä puhdas objekti, ei myöskään puhdas subjekti, vaan eräänlainen niiden yläpuolella olevä k o l m a s ilmiö. (s. 383—384). »Ymmärtämisessä» on annettuna suuri henkinen mediumi, joka sulkee piiriinsä samalla kertaa menneisyyden ja nykyajan samalla kohoten niiden yläpuolelle: »henki ymmärtää oman itsensä». (s. 388—390, vert. myös Spranger. »Der Gegenwärtige Stand der Geisteswissenschaften und die Schule», zw. Aufl. 1925 s. 38 seur.) Tässä lähentelee Sprangerin teoria hegeliläistä ajatusta hengestä, joka tulee itsestään tietoiseksi. —

Arviointinäkökohdan tärkeyttä tehostaa myös esim. *Karl Jaspers* suurisuuntaisessa teoksessaan »Psychologie der Weltanschauungen» (Toinen painos 1922). Hän näkee yksilöllisissä arvioinneissa määrätyn maailmankatsomuksen omaamisen viimeisen edellytyksen. »In den Wertungen, die Kräfte des Lebens sind, ist etwas Letztes gegeben». (s. 220). Tarkkaan ottaen jokainen valinta-akti, jokainen elämä asettaa tosiasiallisesti oman arvojen asteikon. Teoreettisesti katsoen siis arvojen asteikkoja on lukemattomia, mutta yleensä herättävät mielenkiintoa vain sellaiset, jotka esitetään vaatien niille yleistä pätevyyttä. Tässä ei kuitenkaan ole tilaisuus käsitellä Jaspersin teoksen erinomaisen runsasta ja herätteistä rikasta sisällystä.

TIETOTEOREETTISIA MIETTEITÄ.

(FILOSOFISESSA YHDISTYKSESSÄ PIDETYN ESITELMÄN MUKAAN).

KIRJOITANUT ERIK AHLMAN.

Jokaisen tietoteorian, halusipa se olla miten edellytyksetöntä tahansa, on ajatuskehittelyssään ja todisteluissaan noudatettava eräitä yleisesti hyväksytyitä sääntöjä ja periaatteita; muuten ei se voi tulla tieteellisenä teoriana huomioonotetuksi. Olkoon että asianomainen tutkija syystä tai toisesta pitää näiden sääntöjen asiallista pätevyyttä teoreettisessa suhteessa epäilyksenalaisena, niiden käytännöllinen pätevyys ja sitova voima tieteellisen keskustelun alalla on hänenkin tunnustettava. Mainittuihin periaatteisiin sisältyy eräitä ylimpiä loogillisia normeja, tieteellisiä perustelu- ja todistelu-menelmiä, käsitemuodostusta koskevia sääntöjä y. m. Joudutaan näinollen siihen paradoksaaliseen välttämättömyyteen, että jos esim. joku väittää, että tieteen menetelmillä ei päästä totuuden perille, hänen on osoitettava väitteensä oikeiksi näitä samoja menetelmiä noudattamalla. Loogillisten lakien epäiltävyys on todistettava loogikan lakien avulla! Nämä sovinnaiset säännöt ovat tieteessä ylimpänä instanssina niiden omaa pätevyyttä tarkastettaessa. Voidaan sanoa, että näin tullaan liikkuneeksi kehässä — mutta sitä ei voi auttaa. Jos tahdon väittää, ettei millään kielellä ole oikeutta tulla asetetuksi toisten edelle, on minun joka tapauksessa esitettävä asiani jollakin määrättyllä kielellä, jolle siis sillä kertaa annan etuoikeutetun aseman. Ja jos haluan, että mahdollisimman monet ihmiset ymmärtävät minut, käytän enimmin levinnyttä kieltä enkä esim. konstruo

omaa kieltäni, jota ei kukaan muu ymmärrä. Tai jos tahdon osoittaa, että kieli yleensä ei kykene ilmaisemaan ajatuksia, niin en voi muuta kuin tehdä tämän itsekini käyttämällä kieltä. Nämä ovat analogisia tapauksia, eivät tosin täysin, mutta kuitenkin senverran, että ne opettavat tarkemmin käsittämään sen omituisen suhteen, mikä tieteessä vallitsee sovinnaisen ja sovinnaiseen kohdistuvan kritiikin välillä. Kritiikin itsensä täytyy nojautua sovinnaiseen.

Sovinnainen totuus on olemassa; sen täytyy olla olemassa, muuten muuttuisi tiede kaaokseksi. Mutta voidaan kuitenkin esittää kysymys: onko tämä sovinnainen totuus samalla asiallinen, sisällyksellinen totuus? Sovinnainen totuus ja sisällyksellinen totuus ehkä lankeavat yhteen tai ainakin on olemassa mahdollisuus, että ne saadaan lankeamaan yhteen; toinen vaihtoehto on, että ne eivät lankea yhteen, eivät edes voi langeta yhteen. Ainoastaan siinä tapauksessa, että erotetaan kaksi eri totuuskäsitettä, on jotakin järkeä siinä skeptillisessä väitteessä, ettei voida mitään tietää; skeptikko tarkoittaa tai hänen ainakin pitäisi tarkoittaa, etteivät sovinnainen ja sisällyksellinen totuus ole sopusoinnussa keskenään. Tällöinkin on huomattava tuo äskenmainittu seikka nim. että jos skeptikko tahtoo todistaa väitteensä sovinnaisen totuuden paikkansa pitämättömyydestä oikeaksi, on hänen se tehtävä sovinnaisen totuuden normien puitteissa.

Sovinnainen totuus sisältää tieteessä tosiasiallisesti noudatetut normit. Yksityinen tieteellinen totuus on lauselman, johon on päästy näitä tosiasiallisesti noudatettuja normeja seuraamalla. Mutta mitä tarkoitetaan puhuttaessa tuosta toisesta totuudesta, sisällyksellisestä totuudesta? Toistaiseksi on avoinna kysymys, onko sitä toteutuneena olemassa. Toistaiseksi on meillä vain totuuden abstraktinen ihanne. Mutta sellaisenakin siitä pitäisi muodostaa selvä käsite; muuten riippuu koko tietoteoreettinen totuuskysymys ilmassa.

Tässä kuitenkin tarjoutuu se vaikeus, ettei meillä ole mitään ehdottomia sääntöjä siitä, miten tuollainen ihannekäsite olisi muodostettava. Totuuskäsite on perustava käsite; sitä ei voida muodostaa siten, että koetettaisiin sovelluttaa se jo olemassaolevan järjestelmän piiriin; päinvastoin järjestelmän rakenne voi riippua siitä, mil-

laiseksi totuuskäsite muodostetaan. Eräs jotenkin yleisesti käytetty tapa totuuskäsitteen määrittelemisessä on tarkastaa esitieteellistä kielenkäyttöä ja etsiä piirteitä siellä viljellyn totuus-sanan merkityksestä ja luoda niistä tieteellinen totuuskäsite. Näin on useinkin tultu siihen, että totuus on käsitettävä yhtäpitäväsyydeksi (vastaavaisuudeksi) arvostelman merkityksen ja sen tarkoittaman esineen välillä. Mahdollista on, että tämä määritelmä on sopivin abstraktista totuuden ideaa esitettäessä. Skeptikkokin voi sen hyväksyä; sillä hänen skepsiksensä ei suuntaudu siihen seikkaan, voidaanko totuuden, vieläpä absoluuttisenkin totuuden idea muodostaa. Hän väittää vain, ettei ole olemassa mitään kriteerejä siihen, milloinkaan arvostelmat ovat yhtäpitäviä tarkoittamansa esineen kanssa. Edes todennäköisyyden olemassaoloa tässä tapauksessa hän ei voi hyväksyä, sillä sehän edellyttäisi, että ainakin eräissä kohdin olisi varmasti todettu mainittu yhtäpitäväsyyds.

Näissä skeptillisissä väitteissä näyttää todellakin olevan perää, jos ankarasti pidetään kiinni sovinnaisen totuuden perusnormeista. Meidän täytyy todella myöntää, että on tavallaan totta, ettei mitään totuutta ole olemassa, ettemme t. s. ankarasti ottaen tiedä mitään — tietämisellä tarkoitamme silloin täysin perusteltua tietoa. On todella omituinen seikka, että vaikka me — esitietoteoreettisesti ajatellen ja puhuen — itse olemme esineitä, tunnemme elävämme esineissä ja esineiden keskellä, ei tietoteoria voi väittää, että mitään tietäisimme varmasti. Pääsy esineisiin on ilmeisestikin irrationaalista; mutta tieteellä ei ole mitään siltaa asetettavana oman rationaalisuutensa ja esineitten irrationaalisuuden välille.

Tosin on tällaista siltaa etsitty. Sellaisena on varsinkin esitetty evidenssi sekä aistihavaintoihin että loogillisiin lauselmiin liittyvä; mutta on aina osattu tehdä vastaväitteitä evidenssin pätevyyttä vastaan. Evidenssi täytyy käsittää määrätynlaiseksi psykologiseksi tilaksi. Mutta silloin voidaan rationaaliselta kannalta kysyä: jos se on psykologinen tila, miten sen olemassaolo kulloinkin on todettava? Yhtähyvin kuin muihin elämyksiin nähden voidaan pettyä evidenssiin nähden. Mikä on aitoa evidenssiä mikä luuloteltua? Sitäpaitsi voidaan esittää tapauksia, joissa ihmiset ovat ainakin

luulleet omanneensa evidenssin määrätyn asiantilan totuudesta, mutta joissa sittemmin on huomattu erehdytyn. Edelleen: jos evidenssi on lopullinen totuuden kriteeri, niin pitäisi evidenssiperiaatteen itsensä olla evidentti. Mutta sitä se ei ole, sillä varsin huomattavat tutkijat ovat kieltäneet sen pätevyyden. Jos vielä, kuten tavallisesti on laita, evidenssi käsitetään tunteeksi, täytyy ajatella, että se kuten muutkin tunnetilat, voi vaihdella (olla riippuvainen esim. eräiden kiihoitusaineiden vaikutuksesta) ja siis samaan arvostelmaan nähden olla milloin suurempi milloin pienempi.

Husserl on kuten tunnettua esittänyt evidenssikäsitteen, jossa evidenssi ei ole tunnetta vaan jonkinlainen älyllinen elämys, lähemmin sanoen totuuden elämys. (Log. Unters. I, 189 seur.) Mutta jos se on sitä, ei sitä tietysti enää voida käyttää totuuden kriteerinä. Hänen koko selvittelynsä evidenssin ja totuuden keskinäisestä suhteesta tuntuu sentähden sofistikalta.

Kun evidenssiä siis ei voida pitää totuuden viimeisenä kriteerinä eikä muuta parempaa ole, täytyy todella skeptisismiä pitää yhtenä loogillisesti mahdollisena tietoteoreettisena kantana. Mahdollisena, ei välttämättömänä. Kun nimittäin ei mitään arvostelmaa voida lopullisesti perustella, johtuu siitä, että saa epäillä jokaisen arvostelman asiallista pätevyyttä. Saa — mutta ei tarvitse. Sillä siitä seikasta, ettei mitään voida lopullisesti perustella, ei johdu, että kaikkea on epäiltävä, sillä epäilemisen sijasta voidaan myös uskoa. (Ks. *J. E. Salomaa*, Totuus ja arvo s. 159). Kysymys on vain siitä, minkä lauselmien kohdalla epäileminen on jätettävä ja uskomisen aloitettava. Tässä joudutaan siis oikeastaan mielivallan eteen. On mielivaltaisesti katkaistava perustelujen loputon sarja. Eräät lausemat on selitettävä riittävän ilmeisiksi. Tietysti voi tutkija vielä näitäkin epäillä, mutta hän ei tee sitä. Hän tekee ratkaisun. Näin joudutaan lähelle sellaista tietoteoreettista kantaa, jota *Dingler* nimittää »dekernismiksi» (Dezernismus) ja jota hän puolestaan pitää ainoana tosietieteellisenä kantana (Zusammenbruch der Wissenschaft s. 72), »Jokainen filosofia on loppujen lopuksi dekernismiä». Tavallaan se samalla on eräänlaista voluntarismia, koska tahto asetetaan pätevyyden viimeiseksi perustaksi. Mutta tämä »tahto» on tieteen kannalta katsoen metodologista tai

»fenomenologista» laatua. Sen ainoana tehtävänä on antaa teoreettiselle toiminnalle viimeinen pätevyysperustus.

Tässä ei käy lähemmin selostaminen *Dinglerin* yllämainitun teoksen kehittelyjä. Pääasiana meille tässä on vain se hänen tehostamansa seikka, että kaikessa teoriassa voidaan mitä viimeisiin perusteisiin tulee panna merkille mielivaltaisuusmomentti, olkoon se siten psykologisesti uskon tai tahdon varassa. On myös huomattava, että sama tahto tai usko, joka subjektina asettaa vissit alkuperusteet, voidaan esim. sittemmin objektina kausaalisesti selittää luodun systeemin puitteissa.

Ylläoleva tarkastelu osoittaa, että on syytä tieteessä muodostaa *relatiivinen totuuskäsite*, jossa otetaan huomioon totuuden kriteerit, nim. ne tunnusmerkit, jotka alkujaan mielivaltaisesti halutaan asettaa totuuden tunnusmerkeiksi. Tällöinkin totuusmääritelmä voi saada teoreettisesti sängen erilaisia muotoja, riippuen kehitetystä tietoteoreettisesta systeemistä (immamentit totuus-kriteerit: mielikuvien yhteensopivaisuus, ajatuslakien seuraaminen, aistiverifikaatio), mutta ilmeisesti on niillä, jotka tällaisia totuusmääritelmiä muodostavat, silmämääränä saada mainittu relatiivinen totuus lankeamaan suuressa määrin sen kanssa yhteen, mitä yllä nimitimme sovinnaiseksi totuudeksi. Oikeastaan koetaan vain löytää yksinkertainen kaava tälle totuudelle. Jos tietoteoria on pelkkää tietoteoriaa eikä samalla peitettyä metafysiikkaa, voi tällainen relatiivinen totuuskäsite hyvin olla absoluuttisen (sisällyksellisen, asiallisen) totuus-käsitteen rinnalla. Relatiivinen totuus-käsite sisältää silloin tämän ajatuksen: koska ei ole mitään ehdotonta kriteeriä siihen, mitkä arvostelmat ovat tosia, mutta epävarmuuden tilaan teoreettisella alalla ei voida jäädä, käsitettäkään tosiksi sellaiset arvostelmat, joihin ovat liittyneinä ne ja ne kriteerit. Tämä selitys tietysti voi sisältää senkin mahdollisuuden, että näitä kriteerejä noudattamalla tosiksi julistetut arvostelmat myös ovat absoluuttisessa mielessä tosia; me vain emme tiedä, että ne sitä ovat. Relatiivinen ja absoluuttinen totuus *s a a t t a v a t* langeta yhteen.

* * *

Tietoteoriassa on havaittavissa kaksi eri suuntaa: toinen idealistisempi, toinen realistisempi. Edellisen edustajat kysyvät: mitä on se, mitä me t a r k o i t a m m e tietämisellä? mitä on totuus sinänsä? Jälkimmäiset: mitä on se, mitä me n i m i t ä m m e tietämiseksi? mikä on m e i l l e totuus? Edelliset kysyvät tietämisen ja totuuden ajatonta ideaa, ihannetta, välittämättä paljoakaan siitä, onko tämä idea toteutuneena vai eikö, jälkimmäiset kiinnittävät huomionsa siihen, mille me todellisuudessa annamme tietämisen ja totuuden nimen, ajattelemta niin paljon sitä, mitä tietämisen ihanteensa mukaisesti pitäisi olla. Edelliset etsivät totuuden käsitteen tunnusmerkkejä, jälkimmäiset totuuden empiirisiä kriteerejä. Idealistiset suunnat luovat tajunta- tai subjektikäsitteen, joka on heidän totuudenihanteensa abstraktinen korrelaatti, realistisemmat suunnat taas kiintyvät tosiasiallisiin psyykeihin. Sentapainen kanta kuin esim. *Husserlin* voi väittää, että todella oleva asiantila esiintyy tajunnalle välttämättömästi todella olevana. Mutta tällöin ei tajunta enää ole ajallisesti ja paikallisesti determinoitua empiiristä tajuntaa, vaan postuloitua »puhdasta» tajuntaa, jonka ainoana tehtävänä on totuuden tajuaminen. *Rickertin* kannalla ollen taas voidaan sanoa, että tajunta tietämistoiminnassa on »transsendenttisen pitämisen alainen». Tajunnalla on velvollisuus langettaa arvostelma, joka ilmaisee esineen todelliseksi. Mutta velvoittaa voi ainoastaan absoluuttinen, transsendenttinen arvo, tai sikäli kuin tämä on yhteydessä subjektin kanssa, transsendentti pitäminen. Kuitenkaan ei se subjekti, johon pitäminen kohdistuu, ole empiirinen tajunta vaan »tajunta yleensä», tietoteoreettinen subjekti. Näinollen subjekti on *Rickertillä*kin transsendentin pitämisen vaatima korrelaatti. Yhteistä kummallekin mainitsemallemme kannalle on, että subjektikäsite muodostuu heijastukseksi totuudesta, erotus siinä, että se *Husserlilla* on ideaalisesti olevan totuuden, *Rickertillä* ajattomasti pätevän, »epätodellisen», transsendentin pitämisen korrelaatti. Mutta kumpikaan ei anna mitään empiiristä, tajutun totuuden kriteeriä.

Jos lähemmin vertaa näitä totuusteorioja toisiinsa, ei voitane kieltää, että »transsendentin pitämisen» olettaminen aluksi tuottaa *Rickertin* tietoteorialle suuren loogillisen edun, nim. niin kauan, kun ei tätä »transsendenttia pitämistä» itseään tarvitse loogillisesti selit-

tää. Sen avulla voidaan nimittäin yksinkertaisella tavalla selittää toisien arvostelmien pitämismomentti. Sillä tosi arvostelma ei ole pelkkää mielikuvien yhdistämistä, vaan siihen liittyy samalla vaatimus, että tämän yhdistyksen (teoreettisesti katsoen) p i t ä ä o l l a. Tämä vaatimus ei ole lähtöisin subjektista, vaan jostakin hänestä riippumattomasta tekijästä. Täksi tekijäksi ilmoittaa nyt Rickert »transsendentin pitämisen». *Rickertin* ansio on, että hän on voimakkaasti korostanut tietämiseen kuuluvaa normimomenttia. Tietäminen on nimittäin käsitteensä mukaisesti norminmukaista arvostelma-toimintaa. *Rickert* pingoittaa tämän tietämisen normiluontoisuuden niin pitkälle, että hän suorastaan antaa pitämisen teoreettisesti katsoen synnyttää olemisen; pitämisellä on loogillinen prioriteetti. (Ks. *Frischeisen-Köhler*, *Wissenschaft und Wirklichkeit* s. 117). Saman ehdottomuuden, minkä me muuten olemme tottuneet omistamaan transsendentille t o d e l l i s u u d e l l e, nim. että se viime kädessä määrää, mikä on arvostelmassa ajateltava olevaksi, saman ehdottomuuden antaa *Rickert* »transsendentille pitämiselle». Mutta voimme kysyä, onko »transsendentti pitäminen» lopulta vähääkään käsitettävämpi kuin transsendentti oleminen? Mitenkä on *Rickert* päässyt tällaiseen pitämiseen? Ilmeisesti siten, että hän ehdollisista normeista on jättänyt pois ehdollisuusmomentin. Transsendentilla pitämisellä on pelkkiä negatiivisia määreitä: se on ajaton, epätodellinen. Mutta eikö silloin tätä pitämistä ole lähinnä katsottava vain enemmän tai vähemmän mielivaltaiseksi fiktioksi? (Ks. *Torsten Bohlinin* kritiikkiä *Das Grundproblem der Ethik* s. 253 seur. ja *Salomaa*, *Nykyajan filosofeja* s. 279 seur. ja *Totuus ja arvo* s. 100).

* * *

Se kehitys, minkä alaiseksi tietoteoria on joutunut varsinkin *Rickertin* järjestelmässä, viittaa erääseen seikkaan, mikä aikaa myöten alkaa käydä yhä ilmeisemmäksi, nim. tietoteorian eräänlaiseen sukulaisuuteen juridiikan kanssa. Tietoteorian kysymykset ovat kauttaaltaan *quaestiones iuris*. Tietoteoria ei kysy: mikä on olemassa? vaan: missä määrin olemme oikeutetut väittämään, että se ja se on? Tietoteoria on kuten juridiikkakin muodollista; »kaikki tietoteoret-

tiset probleemit ovat muotoprobleemeja», sanoo *Rickert*, *Gegenstand der Erkenntnis* s. 213. Oikeastaan tietoteoria ei ole oikeutettu edes selvittämään, miten tiedoitsemistoiminta psykologisesti tapahtuu, koska sitä ennen tulee olla loogillisesti ratkaistuna, mikä oikeuttaa väittämään, että se on sellaista ja sellaista. Tietoteoria tutkii pelkästään tietämisen normeja, niiden pätevyyttä ja keskinäisiä suhteita, asiallista ainesta sillä ei ole ollenkaan. Tietoteoria ei voi ankarasti ottaen perustaa mitään väitettä tosiasiaan, joka on todettu olevaksi. Sillä voidaan aina esittää se vastaväite, että ensin pitää olla ratkaistuna kysymys, millä perusteella yleensä mitään voidaan todellisuudesta väittää. Vielä *Descartes* askarteli sisäisen havainnon tosiasioilla tietoteorian legaalisenä perustana: *cogito ergo sum*. Nykyjään monet eivät enää pidä sisäistä havaintoa sen luotettavampana originäärisenä tiedonlähteenä kuin ulkoista. Tajunta ei enää ole mikään järkkymätön tosiasia, vaan sijalle on astunut pelkkä tajunnan metodinen käsite, »tieto-opillinen subjekti», loogillisesti normeerattu tajunnan muoto. »Esine» tulee yhä enemmän olemaan se, mikä on käsitettävä esineeksi; *Cohenin* opin mukaan ajattelu nimenomaan »synnyttää» esineen. Yhä enemmän joudutaan rationaalista pätevyysvaatimusta kiristämällä samanlaiselle kannalle, millä juridiikka periaatteellisesti on: *quod non est in actis, non est in mundo*. Voi kuitenkin kysyä, päästäänkö tätä tietä enää ollenkaan kiinni olevaiseen itseensä, vai eikö vain päädytä olevaisen käsitteeseen. Tarkkaan ottaen ei nim. rationalistinen tietoteoria voi edes tietää, onko ylipäänsä olevaista. Ainakin on olevaisen olemassaolon epäilemisenkin teoreettisesti mahdollista. Jos kerran — kuten väitetään — mitään ei ole annettu, vaan päinvastoin kaikelle on annettava loogillisilla perusteilla oleminen, on näin tehtävä myös olevaiselle yleensä. Sekin alkaa olemisensa vasta ajattelun tai »transsendentin pitämisen» varassa. Äärimmäisen rationalistiselle tietoteorialle jää näin ollen vain arvostelmien epätodellinen ideaalinen maailma, mistä ei ole mitään pääsyä todellisuuteen.

ARVOARVOSTELMISTA.

KIRJOITTANUT ERIK AHLMAN.

I.

Arvokysymyksistä yleisesti.

Kuten tunnettua on arvo filosofisena systeemikäsitteenä veraten myöhäistä alkuperää, joskin arvoprobleemeita asiallisesti katsoen on pohdittu vanhalta ajalta asti. Arvo-käsitteen toi filosofiaan varsinaisesti *Lotze*. Mutta aktuaalisiksi arvokysymykset tulivat ennen kaikkea *Nietzschen* kautta, joka loi tuon sittemmin niin usein kuullun iskusanan »Umwertung der Werte». Arvo-opin käsittely itsenäisenä filosofisena tutkimushaarana taas on luettava *Alexius Meinongin* ja *Christian von Ehrenfelsin* ansioksi.¹ Viime vuosikymmeninä arvo-opillinen kirjallisuus on paisunut erittäin laajaksi. Yhtenäisyyttä ei kuitenkaan ole aikaansaatu siinä viljeltyjen käsitteiden alalla ja alituisen saa lukea valitteluita arvofilosofian alalla vallitsevasta sekasorrosta. Ajatelkaamme vain miten eri tavalla arvokysymyksiä käsittelevät esim. *Rickert*, *Scheler*, *Spranger*, *Stern*, *Heyde* ja *Hägerström*.

Saattaisi olla mielenkiintoista lähemmin ottaa selville, mitkä yleiset tekijät ovat saattaneet arvokysymyksen juuri nyt näin etualalle. Se voi tuskin olla sattuma, ei liioin yksityisten ajattelijoiden ansiota, vaan pikemminkin lienee asia niin, että ajattelijat ovat

---

¹ *Fritz Bamberg*, Untersuchungen zur Entstehung des Wertproblems in der Philosophie des 19. Jahrhunderts I, 1924; *Konrad Wiederhold*, Wertbegriff und Wertphilosophie, Berlin 1920 (Kant-Studien, Ergänzungsheft Nr. 52), s. 36.

ottaneet arvoprobleemin pohdittavaksi, koska se on aktuaalinen nykyaikaisessa länsimaisessa kulttuuritietoisuudessa. Epäilemättä tämä probleemi on asetettava yhteyteen taloudellis-yhteiskunnallisten ja eettillis-uskonnollisten pyrkimysten kanssa.¹ Sitämukaa kuin tradition auktoriteetti näillä aloilla menetti mahtinsa ihmismieliin, sikäli muuttui se, mikä ennen oli tuntunut itsestään selvältä, problemaattiseksi. Filosofisesti katsoen tämä esiintyi probleemina: Onko olemassa mitään yleispätevästi arvokasta? ja jos on, niin mitä?

Näinollen on ymmärrettävää, että vastauksella näihin kysymyksiin ei ole yksistään teoreettista vaan myös käytännöllistä merkitystä. Nykyaikana on tieteellä yleisön keskuudessa siksi suuri arvovalta, ettei tieteen kanta voi olla vaikuttamatta ihmismieliin. Vaikuttaa tietystikin aivan toisin ihmisiin, jos tiede sanoo esim.: »yleispätevästi arvokasta on», »arvokasta on se ja se», kuin jos se vastaa: »yleispätevästi arvokasta ei ole.» Kun tämän käytännöllisen momentin asiassa ottaa huomioon, ei voi suurestikaan ihmetellä, että useatkin ajattelijat ovat pyrkineet ylläpitämään uskoa objektiivisiin, yleispäteviin, absoluuttisiin arvoihin. Jos kohta he eivät ole kyenneetkään osoittamaan, m i t k ä nuo arvot ovat, ovat he ainakin tahtoneet ylläpitää vakaumusta, e t t ä niitä on.

Arvokysymyksiä käsittelevää kirjallisuutta lukiessa voi kuten sanottu tehdä sen havainnon, että täällä käytettyjen käsitteiden hämäryys ja monimerkityksisyys on haittana tutkimukselle ja keskinäiselle ymmärtämiselle, niinkuin muutenkin usein on laita filosofiassa. Siirrytään usein huomaamatta merkityksestä toiseen. Luulen kumminkin, että voidaan osoittaa määrättyjä m e r k i t y s t y p p e j ä, joiden kesken sekaantumista tapahtuu. Näiden tyyppien tarkasteleminen tulee seuraavassa olemaan tehtävänämme.

Katsokaamme ensin, millainen kirjoittajan yleinen asenne tieteellisissä ja puolitieteellisissä teoksissa saattaa olla. Se voi olla pääasiallisesti kolmenlainen: puhtaasti t o t e a v a, n o r m a t i i v i n e n t a i a r v o s t a v a.

1. Puhtaasti toteavaa esitystä tapaa suurimmassa osassa reaali-tieteitä, erinomaittain luonnontieteissä, mutta enimmäkseen myös

¹ Ks. v. *Ehrenfels*, *System der Werttheorie*, Vorwort.

henkítieteissä. Myöskin ideaalitieteissä kuten matematiikassa etupäässä vain todetaan ideaaliobjektien keskinäisiä suhteita. 2. Normatiivinen on usein käsittely normitieteissä kuten lakitieteen, dogmatiikan, etiikan, pedagogiikan alalla. Tällöin tosiasioita tai fiktiivisiä asiantiloja tarkastetaan niiden suhteessa joihinkin normeihin. Sen ohella saattaa esiintyä normien asettamista. Määritelmien muodossa esiintyy normien asettamista myös usein reaali- ja ideaalitieteiden piirissä. 3. Arvostava asenne tulee ilmi kriittisissä esteettisissä kirjoituksissa, historiassa, varsinkin populäärisissä esityksissä, sekä eettisessä, poliittisessa, pedagogisessa, kansantaloudellisessa ja uskonnollisessa kirjallisuudessa.

Varsinkin viimeksimainittu asenne on helposti havaittavissa jo esityksen sävystä; siinä esiintyy arvopredikaatteja (sellaisia kuin »arvokas», »hyvä», »huono», joita tuonnempana yksityiskohtaisemmin tarkastelemme). Sitävastoin eivät puhtaasti toteava ja normatiivinen esitys sävynsä puolesta eroa toisistaan; se on kummassakin yhtä asiallinen. Tämä kuitenkin vain edellyttäen, että ei esiinny absoluuttista normeerausta, vaan ainoastaan normeihin vertaamista. Päädytään kylläkin arvostelmiin, joiden predikaatteina ovat »pitää», »ei pidä», »saa», »oikea», »väärä», j. n. e., mutta nämä predikaatit omistetaan ainoastaan relatiivisesti, eräitä alkuperäisiä normeja edellyttämällä, joiden pätevyys oletetaan perustelematta. Ajatuksenjuoksu on: jos ne ja ne normit edellytetään, on tulos se ja se. Tosin yleensä tällöin otetaan perusnormeiksi ainoastaan sellaiset, joita verraten yleisesti noudatetaan, esim. voimassaoleva jonkin valtakunnan oikeusjärjestys, positiivisen uskonnon dogmit, historiallisen kielen kielenkäyttö j. n. e.

Nämä mainitut kolme asennetta edellyttävät ainakin jossakin määrin toinen toistaan. Jotta normatiivista asioiden käsittelyä voisi olla, on todettava mitä on tai voi olla; vasta silloin käy päinsä ratkaista, onko jokin norminmukaista vai ei, ja mihin uusiin normatiivisiin suhteisiin asiantila johtaa.

Samaten jokainen arvostus edellyttää, että tiedoitsemalla on saatu selville, mitä on; vasta senjälkeen käy mahdolliseksi sen arvon määrittäminen.

Toisaalta edellyttää jonkin seikan totuus normia, jonka

nojalla sitä pidetään tieteellisenä totuutena. Sillä tosi on vain sellainen arvostelma, mikä on saatu tyydyttämällä yleiset tiedoitsemista koskevat normit. Mainitsimme jo myös määritelmän. Arvostelma esiintyy sanamerkityksien yhteenliittymänä, mutta nämä merkitykset ovat olemassa normin pohjalla, jonka normina milloin voi olla yleinen kielenkäyttö, milloin taas nimenomainen määritelmä. Ei siis tieteellistä toteamista ilman normeja.

Myöskin arvostus esiintyessään tieteellisen pätevyyden vaatimuksilla näyttää edellyttävän normia. Arvostus nim. on tarkoitettu — ei vain subjektiiviseksi mielenilmaukseksi — vaan o i k e a k s i. Mutta siten se joutuu suhteeseen johonkin n o r m i i n.

Miten on vihdoin: edellyttävätkö toteava ja normatiivinen käsittely arvostusta? Tavallaan kylläkin. Voidaan väittää, että mikään osa todellisuudesta ei joudu toteamisen alaiseksi, jolle sitä pidetä jossakin suhteessa tärkeänä. Eikä sen suhteen omaksuttaisi tiedoitsevaa asennetta, jolle tiedoitsemistoimintaa pidettäisi arvokkaana.

Mitä taas normeihin tulee, edellyttävät ne arvostusta sikäli, että se, josta sanotaan, että sen pitää olla tai ettei se saa olla, on jossakin suhteessa arvokasta tai epäarvokasta.

Näin on asianlaita psykologisesti. Loogillisesti katsoen ei sitävastoin asia ole yhtä selvä. Tieteelle on yhdentekevää, miten sen toteamat psykologisesti katsoen ovat ihmisten sieluissa syntyneet. Se tarkastaa vain esittämiensä lauseiden merkitysisällystä. Mitä normeihin tulee, niin voidaan ne yleensä perustella vain uusilla normeilla, ja kysymys on, onko mahdollista tieteellisesti perustella normeja arvostuksilla, niin lähellä arvostuksia kuin perustelemattomat normit näyttänevätkin olevan. Ainakin tähänastinen tiede on enimmäkseen hyvin epäilevästi suhtautunut arvostuksiin lähinnä sentähden, että niissä nojaututaan emotionaaliin kykyihin. Senjohdosta tiede ei myöskään ole mennyt pitemmälle kuin relatiiviseen pitämiseen, joka on pelkkä loogillinen kategoria. Ainoastaan filosofia on toisinaan koettanut tunkeutua »absoluuttiseen» pitämiseen ja tukenut sitä oletetuilla absoluuttisilla, yleispätevillä arvoilla. Tällöin on usein kuviteltu, että arvotkin voitaisiin t o d e t a.

Kun näin on ajateltu, ei aina ole tarkoin pidetty erillään niitä merkityksiä, joita sana arvo voi saada. Sanalle arvo voidaan antaa merkitys, joka on toteamisen piirissä. Arvo voidaan käsittää jonkun objektin kyvyksi aiheuttaa määrättyjä sielullisia tiloja esim. haluamista tai mielihyvää. Tällaisessa merkityksessä käytetään usein tätä sanaa jokapäiväisessä kielessä. Pitäen haluamista lähtökohtana voidaan v. *Ehrenfelsin* tapaan¹ sanoa, että arvokas on objekti, jota joku subjekti tosiasiallisesti haluaa tai voisi haluta, jos se ei tietäisi sen olevan olemassa. Haluamisella tässä ei — kuten eräät tutkijat asian kääntävät — tarvitse tarkoittaa omistamis-halua, vaan määrätynlaisen suhteen olemassaoloa subjektin ja objek-tin välillä. Voidaan tietysti, jos niin tahdotaan, määritellä arvok-kaaksi vain sellainen, mitä subjekti konstantisti haluaa, kuten *F. Krueger* tekee.² Toisaalta voidaan laajentaa voluntaristista arvokäsitetä siinä määrin, että arvokkaaksi nimitetään kaikkea, mitä joku elollinen olento ylipäänsä edes joskuskin haluaa tai voisi haluta, ja välillisesti kaikkea, mikä tekee mahdolliseksi näiden halujen tyydyttämisen.

Mutta arvokkaan alaa voidaan myös supistaa ja nimittää arvok-kaaksi (tai epäarvokkaaksi) vain sellaista, mikä herättää arvotun-teita, s. o. vain sellaiset objektit ovat arvokkaita, joita arvostetaan. Tällainen on *Heyden* ajatus, joka määrittelee arvon seuraavasti: »Wert ist die besondere Beziehung, 'Zugeordnetheit', die zwischen Wertobjekt und Wertgefühl besteht.»³ Näissä kaikissa tapauksissa kieltämättä arvokas on aina arvokas jolle kulle. Arvosta täytyy myös tällöin väittää, että se on objektiivista, todellista.⁴ Arvo ei ole mitään psykologista, joskin sen olemassaolon edelly-tyksenä on psyyken emotionaaliset kyvyt.

Monet tutkijat ovat arvostuksilla tai arvoarvostelmilla etupäässä

¹ System d. Wertth. I s. 53, 65. *Simmelin* käsitys on lähellä tätä. Hän sanoo, »dass der Wert eines Objektes zwar auf seinem Begehrt werdenberuht, aber auf einer Begehrung, die ihre absolute Triebhaftigkeit verloren hat». *Philos. d. Geldes* s. 20. Arvo ei ole esineen ominaisuus s. 8.

² Der Begriff des absolut Wertvollen s. 33.

³ Wert, 1926 s. 153.

⁴ *Erich Heyde*, Über den Wertbegriff 1915 (Diss.).

tarkoittaneet tällaisen objektiivisen suhteen toteamista subjektin ja objektin välillä, tosin usein formuloiden käsityksensä sillä tavoin, että se osaksi sulkee itseensä myös sen käsityksen arvostuksesta, josta heti tulemme lähemmin puhumaan. Näihin kuuluu v. *Ehrensfels*, joka määrittelee arvoarvostelman: »Das Werturteil ist jenes Urteil, welches den Bestand irgendeiner Wertrelation anerkennt.»¹ Samoin *Heyden* mukaan on »Werten»: »Wert als diese besondere Zugeordnetheit von Gefühl und Objekt feststellen oder vorfinden.» Oikea on tällä edellytyksellä myös hänen tekemänsä johtopäätös, »dass das Werten als Finden eine Sache der Erkenntnis, der Einsicht ist, also ins Bereich des Logischen gehört.»² *Westermarck* näyttää myös olevan sitä mieltä, että arvostus on toteamista, nim. tietoisuutta eräiden tekojen ominaisuudesta olla omiaan herättämään hyväksymistä tai hylkäämistä.³

Toteamisiksi muuttuvat »arvoarvostelmat» tietysti myös, jos niissä on kysymys siitä, missä määrin jokin objekti on omiaan edistämään jonkin todellisen tai fingeeratun tarkoituksiperän saavuttamista. Tällä perustalla voi *B. Erdmann* lukea arvoarvostelmiin esim. seuraavanlaiset lauseet: »Der Bau des menschlichen Auges ist in mehrfacher Hinsicht unzweckmässig.» »Die Steigerung der Einfuhrzölle kann für die heimische Produktion ratsam sein.» »Das allgemeine Wahlrecht ist für ein politisch unreifes Volk gefährlich.» Oleellisesti eroavat nämä lauseet eräistä toisista, jotka *Erdmann* samassa yhteydessä esittää esimerkkeinä arvoarvostelmista: »Jedes Motiv das einer selbstlosen Gesinnung entspringt verdient Anerkennung.» »Die Anstachelung des Ehrgeizes ist ein verwerfliches Erziehungsmittel.» »Diese mathematische Lösung ist elegant.»⁴ Ei ole vaikea huomata, että edellisen tapaiset arvostelmat voidaan periaatteessa todeta paikkansapitäviksi. Ne voivat epäilemättä olla toisia. Jälkimmäisen suhteen sitävastoin ei asia ole ilman muuta yhtä selvä.

¹ System d. Wertth. s. 71.

² Wert, s. 153.

³ Entst. u. Ursprung d. Moralbegriffe. Vrt. *Hägerströmin* kritiikkä *Om moraliska föreställningars sanning* 1911, s. 27.

⁴ Logik I s. 464—465.

Jos arvostus ja sen ilmauksena oleva arvoarvostelma käsitetään objektin ja subjektin todellisen tai mahdollisen psyykkilisen tilan välisen suhteen toteamiseksi, voidaan tietysti puhua niiden t o t u d e s t a. Mutta itse asiassa ei arvostuksella ja arvoarvostelmalla tavallisesti tarkoiteta tätä.¹ Arvostus on intellektuaalisilla aineksilla sekoitettu emotionaalinen prosessi ja arvoarvostelma sen ilmaus. Arvoarvostelma ei ole toteama siitä, että tällainen prosessi tapahtuu puhujassa itsessään tai muissa yksilöissä. Arvoarvostelmassa tosin näkyy todettavan jotakin, nim. *arvokkuus*, *arvo*, mutta ei subjektin ja objektin välisenä s u h t e e n a, vaan objektin ominaisuutena. Tämä toteaminen on jotakin aivan toista kuin äskeinen. Sen suhteen voi hyvällä syyllä esittää epäilyksen, voiko se tuoda esille totuuksia tieteellisessä mielessä. Monet tutkijat ovat esittäneet mielipiteen, että arvoarvostelmat eivät tässä mielessä voi sisältää totuutta.² Toiset taas pitävät puhetta tosista arvoarvostelmista — nämä silloin käsitettyinä emotionaalisin kyvyin syntyneiksi arvostelmiksi — mahdollisena.³ Jonkin verran toisenlainen on niiden kanta, jotka katsovat että arvoarvostelmat eivät voi olla tosia, mutta että ne voivat olla oikeita⁴ (*richtig*), vieläpä absoluuttisesti.

Psykologisesti ei voida täysin selittää, mitä arvot ovat. Tämä

¹ Jodl, *Allgemeine Ethik* 1918 s. 29.

² Niin esim. *Hume*, *Nietzsche*, *Th. Haering*, *Robert Elsler*, *Max Weber*, *Otto Ritschl*, *Walter Strick* (*Das Wertproblem in der Philosophie der Gegenwart* 1909 s. 46), v. *Kirchmann* (*Die Grundbegriffe des Rechts und der Moral*² 1873 s. 62; siveellistä »totuuksista»), *Finscher* (*Das Problem der Existenz d. objektiven Werte*, *Kant-St.* XXX, 3—4), *Kranold* (*Methodologische Betrachtungen zum Problem der sozialen Fehlurteile Vierteljahrschr. f. wissenschaftl. Phil. u. Soziol.*), myös *A. Grotenfelt* (*Geschichtliche Wertmassstäbe* 1905 vrt. *Messer*, *Die deutsche Wertphil. d. Gegenw.* 1926 s. 252). Epämääräisellä kannalla ovat monet esim. *Höfding* ja *Wundt*.

³ Näin esim. ennen kaikkea *Max Scheler* (*Der Formalismus in der Ethik und die materiale Wertethik*³ 1921, *Nelson* (*Vorl. über d. Grundl. d. Ethik* I s. 584), *N. Hartmann*, (*Ethik* 1926), *J. E. Salomaa* (*Totuus ja arvo* 1926).

⁴ Näihin kuuluvat *Franz Brentano* (*Vom Ursprung sittlicher Erkenntnis*), *Marty*, *Melngong*, *Th. Lessing*, *Lüdemann* (*Das Erkennen und die Werturteile* 1910), *Windelband*, *Lipps* (*Vom Fühlen, Wollen und Denken* s. 197), *Max Wertscher* (*Ethik* I s. 9).

kai johtuu siitä, että, kuten *Scheler* aivan oikein huomauttaa ¹, tieteellinen kausaalisesti selittävä psykologia edellyttää, että meidän suhtautumisemme ei ole arvostavaa laatua. Arvomomentista on abstrahoitava psykologiassa, vaikkakin se tavallisessa elämyksessä aina on mukana. Tästä syystä on ei-psykologisesti koulutetun peräti vaikea arvovapaasti tehdä huomioita ja ajatella puhtaasti psykologisesti. Kun tämän otamme huomioon, käy meille ymmärrettäväksi, että *Th. Haering* arvostusta koskevien kokeellisykologien tutkimustensa tulokseksi on saanut, ettei psykologia voi selittää arvoja ², vielä vähemmin selittää niiden pätevyyttä. ³ Mutta jos on niin laita, ettei arvoja voida selittää, niin ei luulisi myöskään voitavan selittää mitä arvostaminen on, muuten kuin vain epämääräisesti sanomalla, että arvostaminen on »Erfassen des Wertes» t. m. s. Muutamat tutkijat suorastaan sanovatkin, että arvo resp. arvostus on eräänlainen »Urphänomen», jota ei voida tarkemmin selittää. ⁴

Käyttäen fenomenologista »Wesensschau»ta katsoo *Scheler* kuitenkin sikäli voivansa tarkemmin määrätä arvojen olemuksen, että hän sanoo niiden olevan »apriorisia olemuksia» ja lähemmin kvaliteetteja, jotka »durch fühlende Tätigkeit erfasst werden». Niiden olemukseen kuuluu, että ne aina ovat korkeampia tai alempia, mistä johtuu myös, että niiden kesken vallitsee määrätty asteikko (Rangordnung der Werte). Teoksessaan »Der Formalismus in der Ethik und die materiale Wertethik» *Scheler* on esittänyt arvojen maailman sellaisena kuin se olemuksennäkemiselle ilmenee tavalla, joka tekee tämän teoksen perustavaksi arvofilosofiassa. *Schelerin* esittämään oppiin kuuluu tärkeinä kohtina m. m., että arvot ovat objekteissa riippumatta niitä tajuavasta minästä, ne ovat siis absoluuttisia ja

¹ Tosin on *Schelerin* kanta tässä esitetystä poikkeava, kun hän käsittää arvostuksen tletämiseksi.

² Untersuchungen zur Psychologie der Wertung s. 255, 256.

³ *Ibidem*, s. 262.

⁴ Esm. *Jaspers*, Psychologie der Weltanschauungen s. 220; *Simmel*, Philosophie d. Geldes s. 6. *Rickertille* ovat myös arvot jokin definiolmatonta niinkuin oleminen. System der Philosophie s. 100 seur.

myös arvojen asteikko on absoluuttinen. Arvojen suhteen saattaa olla erehtymistä (sich täuschen).

Schelerin oppi todistaa syvällisempää asioiden olemukseen tunkeutumista kuin mitä muuten tapaa arvo-opillisessa kirjallisuudessa. Arvonkäsite esiintyy hänellä kieltämättä huomattavasti selvempänä kuin esim. *Rickertillä*, jolla se monestikin on vaikeasti erotettavissa muista kategorioista, joita hän käyttää.¹ Arvo on hänellä jotakin materiaalista, ei formaalinen kategoria.

Schelerin käsitystä arvojen kvalitatiivisuudesta on kylläkin vastustettu, mutta tämä on tapahtunut ilmeisesti siitä syystä, että arvo saataisiin olemaan suhde, jommoiseksi sen myös voi käsittää, mutta toisista edellytyksistä lähtien kuin *Schelerin*.² Jos menemme itseemme ja reflektoimme omaa arvostustoimintaamme esim. silloin, kun meidän on valittava arvokkaamman ja vähemmän arvokkaan välillä, huomaamme, että teemme valintamme juuri objektien kvaliteettia silmälläpitäen. Emme valitse objekteista sitä, mikä herättää suurempaa mielihyvää, emme myöskään sitä, mitä intensiivisemmin haluamme — ainakin ilmenee asia tällaisena fenomenologiselle tarkastukselle —, vaan sen joka objektin, kvaliteettinsa puolesta on sellainen, että se tuntuu meistä arvokkaaminalta. Voimme myös *Schelerin* tapaan irroittaa kvaliteetit aluksistaan ja tarkastella niitä puhtaina (samoin kuin esim. värejä voidaan fenomenologisessa näkemisessä tarkastaa sinänsä) ja asettaa ne arvojärjestykseen tunteemme (Fühlen) avulla. *Schelerin* käsityksellä on siis nähdäksemme kiistämätön perusta kokemuksessa. Arvostus on kvaliteettien korkeussuhteiden tajuamista.

Kuitenkin sisältyy *Schelerin* arvoteoriaan kohtia, jotka eivät jokaisesta tunnu yhtä selviltä kuin minä hän ne esittää. Tällaisia ovat: Ovatko arvokvaliteetit olemassa vain objektien ominaisuuksina vai eikö niiden luonne silloin, kun ne jossakin objektissa ilmenevät, ole myös riippuvaista subjektista? Onko myös arvokorkeus objek-

¹ *Ziehen, Th.*, Lehrbuch der Logik s. 191. *Erich Kauffmann*, Kritik der neukantischen Rechtsphilosophie 1921 s. 47.

² Varsinkin kritisoi *Heyde* ankarasti *Schelerin* kvalitatiivisuuskäsitystä. Wert s. 87 seur.

tiivinen tosiasia? Onko olemassa mahdollisuus perustaa tiede, jonka tehtävänä on arvokvaliteettien korkeussuhteiden ja niiden suhteiden arvoaluksiinsa toteaminen? Esiintyvätkö nämä kvaliteetit samanlaisina eri subjektien tajunnissa?

Arvot ovat, sanoo *Scheler*, tunteella (durch Fühlen) tajuttavia kvaliteetteja. Me toteamme arvoja samalla tavalla kuin toteamme värejä ja säveliä, erotus on vain siinä, että jälkimmäisessä tapauksessa aistit, edellisessä tapauksessa tunne havaitsee kvaliteetin. Nyt emme tosin tahdo kieltää, että tunteella todella tajutaan kvaliteetteja. Esim. koomillinen on sellainen kvaliteetti. Mutta toisaalta on myönnettävä, että meillä ei ole mitään takcita siitä, että koomillinen olisi jokin konstantti kvaliteetti, jonka eri yksilöt voisivat samanlaisena nähdä, ja vielä vähemmän, että esineen koomillisuus olisi yksinomaan esineestä riippuvainen. Samallekin henkilölle sama esine ilmenee toisin kerroin koomillisena, toisin kerroin ei-koomillisena. Tosin täytyy esineessä olla vissejä objektiivisia edellytyksiä, jotta se voisi kenellekään olla koomillinen, mutta joskin ne ovat olemassa, ei ole takeita, että se sellaisena esiintyy. Koomillisuuden tajuaminen vaatii myös vissejä sielullisia edellytyksiä. On mahdollista, että jostakusta henkilöstä ne kokonaan puuttuvat, on myös mahdollista, että ne ovat erilaisia eri henkilöissä ja että toinen näkee koomillista siinä, missä toinen ei sitä näe. Voidaan ehkä väittää, että koomillinen on apriorinen, olemuksennäkemisessä havaittava kvaliteetti, mutta ihmisten moninaiset, vaihtelevat käsitykset siitä, millainen yleensä on koomillinen ja varsinkin heidän erilaiset käsityksensä objektien koomillisuudesta ja sen asteista tekevät, että on hyvin vaikea mennä tieteellisesti sanomaan, mikä on koomillista yleisesti ja missä määrin yksityinen objekti tai objektilaji on koomillinen. Nyt on olemassa lukematon määrä kvaliteetteja, jotka voidaan käsittää arvokvaliteeteiksi. Jokaisen objektin arvokvaliteetti voi olla erilainen ja voimme myös otaksua mahdolliseksi, että eri subjekteissa esiintyy omia kvaliteetteja, joita ei ole toisten subjektien tajunnissa. Jokin objekti, joka on *ruma*, on aina määrättyllä tavalla rumaa. Jos otaksumme tuntemisen, joka voisi nähdä kvaliteetit, mutta kykenisi pidättymään arvostamisesta, niin voisi se todeta, että kvaliteetti *A* ei ole kvaliteetti *B*.

Mutta arvokvaliteettien suhteen näin ei todellisuudessa ole laita. Samalla kuin jokin tunnetaan kvalitatiivisesti toisesta eroavaksi; tunnetaan myös, että se on arvokorkeudeltaan siihen määrättyssä suhteessa: se on korkeampi tai alempi tai ehkä myös yhtä korkea. Voimme kuitenkin todeta, että samalle yksilölle näköjään sama asia esiintyy toisinaan toista korkeampana, toisinaan toista alempana. Kvalitatiivisesti ne eroavat edelleenkin toisistaan, mutta päinvastaisella tavalla kuin äsken.

Kuitenkin on mahdollista, että tämän syynä on se, että ne objektit, jotka mainittuja kvaliteetteja olivat kannattaneet, olivat muuttuneet. Sillä arvostus kohdistuu siihen, mikä on tajunnassa, ja tällöin voi objekti olla mielikuvituksen eri tavoin muodostama. Useimmiten arvostamme juuri mielikuvituksellisia objekteja.¹ Nyt tunne ja tahto ovat omiaan mielikuvituksessa muodostamaan objekteja, saattamaan toisia puolia ja piirteitä etualalle toisten häilyessä. Näinollen juuri se tajunta-asenne, jossa arvostus tapahtuu, myös on omiaan vaikuttamaan itse objektiin. Ne kvaliteetit, joita objekteissa on, nähdään niissä ainoastaan sikäli kuin objekteista tulee tajuntasällyksiä. Mutta tajuntasällyys riippuu subjektista, subjektin haluista ja taipumuksista. Myönnettäköön, että tajunnassa olevat objektit ovat jotakin psykologisesti todellista, johon on liittyneenä aina vissi kvaliteetti. Nämä kvaliteetit ovat objektien moninaisuuden vuoksi siksi moninaisia, ettei niille ole helppo ei-psykologista *arvo*-oppia perustaa. Palaamme kuitenkin tähän kysymykseen heti uudestaan.

Erityisesti vaikeuttaa sellaisen arvo-opin käsittelyä, joka ei halua olla ainoastaan arvostuksessa tapahtuvien sielullisten prosessien analyysia, se, että arvo-opissa tällöin esiintyy arvostava asenne kietoutuneena puhtaasti toteavaan asenteeseen. On nim. tarkoitus selvittää, ei, mitä pidetään — ehkä verrattain yleisesti — arvokkaana, vaan mikä on *arvokasta*. Vaaditaan *arvojen* toteamista, ei sen psyykkilisen prosessin toteamista, jota arvostus on. Pitäisi t. s. voida sanoa: »on totta, että *A* on *arvokas*.»

Nyt on kuitenkin toteavan asenteen periaatteellisena omituisuu-

¹ Th. Haering, Experimentelle Untersuch. zur Werttheorie 1920.

tena, että se kokonaan abstrahoi esineensä arvostamisesta, on täysin välinpitämätön tunnesuhteessa. Toteavan asenteen periaatteena nim. on: »Ei mikään ole *arvokasta*.» Tämän tähden sisältyy sellaiseen lauseeseen kuin: »On t o t t a, että *A* on *arvokas*» toteamiskannalta katsoen mahdottomuus. Lause: »Ei mikään ole *arvokasta* (tai arvonomaista)» on ikäänkuin aitana toteavan ja arvostavan asenteen välillä. Arvostavalta kannalta sitävastoin täytyisi sanoa: »Kaikki on arvonomaista (*arvokasta* tai *epäarvokasta*)», siis aivan päinvastoin. On huomattava, että äskeinen toteavan asenteen perustana oleva lause ei ole itse mikään toteama, vaan normi, joka ilmaisee yleisen periaatteen. Samaten ei lause: »Kaikki on arvonomaista» itse ole arvostus, vaan periaatteen ilmaiseva normi. Jos tahdotaan puhua arvojen »olemisesta», täytyy sen tapahtua toisessa mielessä kuin puheen arvovapaan esim. värien olemisesta, ja parasta olisi, jos arvostuksille ei vaadittaisi predikaattia *tosi* tai *epätosi*, vaan rajoitettaisiin nämä yksistään toteavasta asenteesta käsin lausutuille arvostelmille. Sillä muuten joudutaan siihen, että ainakin periaatteessa myös tieteellisesti olisi todettavissa, onko *A* heittiö tai nahjus tai pikkumainen tai julkea j. n. e. Me kylläkään emme tiedä, mikä metafysiillisessä katsannossa lopulta »on», mutta metodisista syistä on varmintä rajoittaa oleminen ja tosi sanain käyttöä sanotulla tavalla.

Jos jo voidaan sanoa, että arvokas meille esiintyy toisenlaisena kuin esim. naurettava, ihmeellinen, kolkko, jotka ovat kvaliteetteja, on ero aistikvaliteettien ja arvokkaan eri lajien välillä vieläkin suurempi. On tosin olemassa käsitys, että arvo-arvostelmia sellaisia kuin: »Tämä teko on hyvä», »Tämä esine on kaunis» ei ole syytä periaatteellisesti erottaa sellaisista lauseista kuin: »Tämä esine on vihreä» j. n. e. Esim. *Scheler* sanoo: »Sowohl die Verknüpfungseinheit von Subjekt und Prädikat als auch das mit dem vollen Urteil verknüpfte S e t z e n und des davon ablösbare Glauben oder Nichtglauben des Gesetzten sind in Urteilen: 'A ist gut', 'A ist schön' genau dieselben Elemente wie in den Urteilen: 'A ist grün', 'A ist hart'. Der Unterschied besteht lediglich in der M a t e r i e des Prädikates.»¹ Mutta juuri predikaatin »materia» tekee nämä

¹ Formalismus s. 185. Samoin *J. E. Salomaa*, Totuus ja arvo 1926 s. 352.

arvostelmat erilaisiksi. ¹ Luulisin, että »uskominen» jälkimmäisessä tapauksessa on erilaista kuin edellisessä. Minä »uskon», että esine on vi h r e ä, mutta en s a m a l l a tavoin, että se on k a u n i s; jos jostakin syystä osoittautuisi, että näkökykyni on epäkunnossa, voisi tapahtua, että luopuisin tästä »uskostani» ja uskoisin toista henkilöä, joka väittäisi, että esine on toisenvärinen, esim. punainen. Mutta on vaikeata kuvitella, että samanlaista voisi tapahtua esineen kauneuteen nähden: että siis esim. esteettinen tajuamiskykyni olisi häiriintynyt ja minä nyt uskoisin toista, joka sanoo, että esine ei olekaan kaunis. Että todella arvoarvostelmat eroavat jossakin määrin aistiarvostelmista, näkyy siitäkin, että olemme valmiimpia uskomaan toisen kuvausta, että jokin syötävä on hapanta, karvasta, tervanmakuista j. n. c., mutta epäilevämp ä uskomaan, että se on hyvänmakuista. *Schelerin* väitteelle: »Der schlichte Tatbestand ist doch, dass wir uns den Werten gegenüber ganz analog verhalten wie gegenüber den Farben und Tönen» (s. 175) on tämänkin vuoksi otettava reservatiolla. Mutta sitäpaitsihan kielitaju ilmaisee meille, että mainitunlaisissa lauseissa on predikaattissa emotionaalinen a r v o v ä r i t y s, jota aisti-arvostelmissa ei ole, asia, jota lähemmin tulemme käsittelemään.

Mutta joskaan siis mielestämme ei ole syytä käyttää arvoarvostelmista sanaa *tosi*, ei silti ole sanottu, etteivätkö ehkä ne voisi olla jossakin mielessä »oikeita», »yleispäteviä». Tämä yleispätevyys ei ole psykologista yleisyyttä; se ei ole abstraktio empiirisistä arvostuksista, vaan n o r m a t i i v i s t a yleispätevyyttä, määrätyn normin mukaisuutta.

Tässä tosin joudutaan sen kysymyksen eteen, miten päästään normiin, joka normeeraa arvostuksia. Eihän se voi riippua ilmassa. Tällä perusteella *Scheler* hylkää normeihin perustuvan arvoteorian, joka puhuu oikeasta ja väärästä arvostuksesta. ² Jos nyt on niin, ettei arvokasta voida »todeta» ja kumminkin tahdotaan puhua yleis-

¹ Tästä lähemmin tuonnempana.

² Formallismus, s. 192 seur. Myöskin *Meinong* viittaa kirjassaan Zur Grundlegung der allgemeinen Wertlehre (s. 155) aistilvallteettien ja arvojen tajuamisen väliseen analogiaan (ollen kuitenkin muuten toisella kannalla kuin *Scheler*)

pätevästi arvokkaasta, ei ole muuta keinoa kuin asettaa alkuperäisen arvostuksen perustalla normi, jota ei sen enempää vaadita perusteltavaksi. On t. s. lähdeittävä lauseesta, joka on arvostus ja normi samalla kertaa: psykologisesti katsoen arvostus, loogillisesti katsoen normi. Oikea-sanalla onkin usein tällainen kaksinainen merkitys. Sen sisällys voidaan käsittää formaalisesti ja normatiivisesti, mutta samalla se voi osoittaa arvostusta.

Voisi nyt ajatella, että tämä arvostusten ylin normi olisi: »oikeita ovat ne arvostukset, jotka ovat evidenttejä.» Tällöin edellyttäisiin arvostus-evidenssiä, jota monet kirjoittajat todella otaksuvat olevan.¹ Mutta tämä »evidenssi» on hyvin vaihtelevaa, ja silloin nousee heti kysymys, millaiset arvostukset on katsottava evidenteiksi. Tässä tuskin on muuta mahdollisuutta kuin katsoa sellaisiksi välittömästi tai välillisesti arvostukset, jotka ihmisten enemmistö hyväksyy. Sillä länsimaisessa tieteessä yleensä pidetään pätevinä sellaisia lauselmia, jotka yleisesti jo tieteen ulkopuolella hyväksytään joko välittömän havainnon perusteella taikka jotka välillisesti perustuvat ihmisten enemmistön evidenssielämyksiin. Muu ei tieteen yleisen praksiksen kannalta ole mahdollista. Näin on toisaalta laita konkreettiseen todellisuuteen kohdistuvien havaintojen, esim. »tuo pöytä on neliskulmainen», »tuo talo on punainen», toisaalta aksiomien, esim. identtiteettilain. Evidenssi on psykologinen tila, jossa arvostelman objektin ja arvostelman merkityksen yhtäpitävyys eletään välittömästi. Mutta jo toteavaakin evidenssiä saattaa eri henkilöillä esiintyä eri tapauksissa. Tieteelliseksi totuuksiksi katsotaan nyt ainoastaan sellaiset evidenssiin perustuvat arvostelmat, jotka ihmisten enemmistö välittömästi tai välillisesti hyväksyy tai arvellaan hyväksyvän. Onhan kylläkin mahdollista, että evidenssielämystä vastaa transsendentti asiantila ja että sen perusteella lausuttu arvostelma on asiallisesti tosi tai oikea, mutta jos elämys on ainoastaan yhdellä tai harvoilla henkilöillä, ei se käy tieteellisestä totuudesta. Evidenssin pitää esiintyä

¹ Kuten *Herbart*, *Fr. Brentano*, *Scheler*, *Maier* (*Psych. d. emot. Denkens* s. 789 »volitiv-emotionale Evidenz»), *Th. Lessing* (*Studien zur Wertaxiomatik* s. 12, 16), *A. Messer* y. m.

niinsanoaksemme kenellä hyvänsä. (Tästä m.m. tieteen sensua-
lismi.) Oli tieteen tulos miten vaikeatajuinen ja monimutkaisten
operatioiden kautta saatu hyvänsä, täytyy sen kuitenkin lopulta
perustua yleisesti hyväksytyihin evidenttisiin arvostelmiin. Peria-
atteellisesti katsoen ovat kaikki tieteen objektiivisiksi väittämät
tulokset jokaisen tarkistettavissa. Tästä johtuu myös, että väitteet,
jotka perustuvat vain yhden tai harvojen yksilöiden välittömään
kokemukseen, jota ei voida haluttaessa samanlaisena uudistaa, hel-
posti joutuvat epäilyksenalaisiksi. Telepaattiset, spiritistiset y. m.
»parapsykologiset» ja okkultistiset ilmiöt, joita usein varsin luotet-
tavat ja arvossapidetyt tiedemiehetkin ovat kertoneet kokeneensa,
kuuluvat tänne. Tosin voidaan huomauttaa, että niiden epäilyk-
senalaisuuden myös vaikuttaa niiden sopeutumattomuus muihin
tieteellisiin tuloksiin. Mutta on sanottava, että jos niitä mielin-
määrin voitaisiin aiheuttaa, jos ihmisten enemmistö olisi niitä koke-
nut tai todistettavasti voisi kokea, keksittäisiin teorioja niiden jär-
jelliseksi selittämiseksi, — tarpeen tullen ehkä muutettaisiin tähän-
astisia käsityksiäkin — samoin kuin esim. valon etenemisen selit-
tämiseksi avaruudessa on luotu eetterihypoteesi.¹

Tieteen perustava periaate on: objektiivisesti tosiksi saa kat-
soa ainoastaan sellaiset arvostelmat, jotka välittömästi tai välil-
lisesti perustuvat ihmisten enemmistön aktualisoituun tai aktuali-
soitavissa olevaan evidenssielämykseen. Tällaisena jokseenkin esiin-
tyy nykyään noudatettu tieteen objektiivisuuden ylin periaate.
Se on siis niinsanoaksemme demokraattinen.² Voimme tietysti aja-
tella toisenlaisiakin ylimpiä periaatteita, esim. että jokin auktoriteetti
katsottaisiin ratkaisijaksi niinkuin esim. katolinen kirkko on omilleen
uskonasioissa. Tosiasiallisesti onkin auktoriteeteilla esim. arvossa-
pidetyillä tiedemiehillä usein suuri sananvalta, mutta heidänkään
auktoiteettinsa ei ole ehdotonta; periaatteellisesti on lopullinen
ratkaisu säilytetty ihmisille yleensä. Tiede ei kuitenkaan suoranai-
sesti nojaudu enemmistöön, vaan siihen *l a u s e l m a a n, n o r m i i n*,
että enemmistön evidenssi on katsottava tieteellisissä

¹ Ks. *Arvi Grotenfjell*, Miten on okkultismia ja parapsykologiaa arvostel-
tava. *Ajatus* I 1926 s. 91.

² *Scheler*, *Die Wissensformen u. d. Gesellschaft* 1926 s. 200 seur.

asioissa ratkaisevaksi. Myöskään ei tiede alista kaikkia lauselmiaan enemmistön evidenssin tarkistettaviksi vaan ainoastaan eräät, jotka se itse määrää, siis aistihavaintoarvostelmat ja todistamattomat aksioomit. Länsimainen tiede on siinäkin demokraattinen, että se ei vaadi niiltä, joihin se viimekädessä vetoaa, mitään muita edellytyksiä kuin että he ovat ihmisiä, ei mitään henkistä kehitysastetta; korkeintaan että ihmiset ovat täysikasvuisia. Tieteen perusteet eivät siis länsimaisen käsityksen mukaan saa olla vaikeita, vaan mahdollisimman yksinkertaisia, niin että niiden pätevyyteen nähden käy vetoaminen keneen tahansa. Länsimainen tiede siis ei kuten esim. intialainen vaadi yksilöiltä, joille annetaan sananvalta totuutta koskevissa kysymyksissä, erityisen sieluntekniikan avulla saatua mentaalista dispositiota määrättyjen tiedollisten elämysten saavuttamiseen.

Tieteen perustana on siis eräs ylin normatiivinen lauselema, joka vastaa kysymykseen: miten pitää ajatella? Karkeasti lausuttuna kuuluu vastaus: pitää ajatella niinkuin ihmisten enemmistön ajattelu todistamattomiin arvostelmiin nähden edellyttää. Käytännössä vetoaminen ihmisten enemmistöön kuitenkin yleensä tapahtuu siten, että asianomainen tutkija itse asettuu tavallisen ihmisen tajunnan kannalle, tekeytyy sen edustajaksi ja tutkii omaa mieltämistoimintaansa. Mutta hän edellyttää äänettömästi, että muut tulisivat samaan tulokseen kuin hän itsekin.

Jos nyt siirrymme arvo-oppia koskeviin kysymyksiin, on sielläkin pantava tieteellisen objektiivisuuden pohjaksi ihmisten enemmistön mieltäminen, sillä muunlainen periaate ei länsimailla ole mahdollinen. Arvo-opissa se tulee kyseeseen kahdella tavalla, nim. olemisarvostelmissa ja arvostuksissa. Molemmissa on aineksia, jotka perustuvat evidenssiin. On silloin otaksuttava tietämisevidenssiä ja arvostusevidenssiä. Tieteellistä tietämisevidenssiä on, kun yleisesti hyväksytään, että A on tai A on B , jälkimmäistä evidenssiä, kun arvostetaan: A on arvokas, A on arvokas suhteessa B , A on arvokkaampi kuin B , A on arvokkaampi kuin B suhteessa C .

Tieteen normit perustuvat laajalle levinneeseen sielulliseen faktillisuuteen sillä tavalla, että normin sisällykkeksi otetaan sellainen, mikä yleisesti esiintyy faktumina. Arvo-oppiin nähden tämä

tietää sitä, että oikeiksi katsotaan arvostukset, jotka ovat sopusoinnussa »yleisen arvotietoisuuden» kanssa. »Yleinen arvotietoisuus» on kuitenkin siksi epämääräinen käsite, että se vaatii tarkempaa presisointia. »Yleinen arvotietoisuus» ei ole keskimäärä niistä arvostuksista, jotka faktillisesti suoritetaan, vaan se on se arvotietoisuus, joka faktillisesti käsitetään normiksi arvostuksia suoritettaessa. Tieteen tehtävänä siis olisi ottaa selville, onko ihmisillä jokin yhteinen mittapuu, jonka mukaan he vaativat arvostettavaksi (vaikkeivät he itse sen mukaan aina arvostakaan), selventää sitä ja tehdä siitä vuorostaan mittapuu. Siis aivan samoin kuin menetellään tiedollisella alalla, jossa tieteen käyttämänä totuuden mittapuuna ovat, ei ihmisten todellisesti langettamat tietoarvostelmat, vaan ne periaatteet, joita ihmiset tahtovat noudatettavan, kun jokin on julistettava todeksi tai erheelliseksi. Yleisölle nämä periaatteet tosin ovat hämäriä; tiede selventää niitä, mutta se ei koskaan tee mitään, joka olisi ristiriidassa yleisön käsityksen kanssa totuudesta. Välillisesti tiede aina vetoaa suureen yleisöön.

Jokaisessa arvostuksessa voimme erottaa arvostavan subjektin, arvostuksen objektin ja arvomaterian, joka on se emotionaalinen kvaliteetti, joka esiintyy subjektin tajunnassa objektille omistettuna, objektin arvona. Arvomateriassa voimme vielä toisistaan käsitteellisesti erottaa arvo-objektikvaliteetin ja arvoasteen. Arvostus saa kielellisen ilmauksensa arvoarvostelmassa, jossa voimme erottaa arvostelman loogillisen subjektin, joka tarkoittaa arvostuksen objektia sekä arvopredikaatin, joka ilmaisee arvomaterian. Arvostava subjekti ei arvoarvostelmassa saa erityistä ilmausta, sillä arvoarvostelma ei esiinny subjektin henkilökohtaisena arvostuksena, vaan vaatii itselleen ainakin muodollisesti yleispätevyyttä. Tämä tietää sitä, että se on sopusoinnussa ideaalisen, norminomaisen, arvo-objektin ja arvomaterian keskinäistä suhdetta koskevan arvostuksen kanssa. Tällä ideaalisella arvostuksella pitää olla yleispätevä, konstantti subjekti, objekti ja arvomateria. Kysymys on, voiko ajatella tällaista yleispätevää subjektia, voidaanko määrätä konstantteja objektiivisia objekteja ja onko olemassa konstantteja objektiivisia arvomaterioita. Eri kysymys on vielä, hyväksytäänkö oletetun ideaalisen subjektin arvostukset yleisesti empiiristen arvostusten mittapuuksi.

Empiirinen arvo st a v a s u b j e k t i on ylen häilyvä suure. Se arvostaa eri kerroilla näköjään samaa objektia erilaisesti. Myös samalla hetkellä se saattaa arvostella objektia milteipä päinvastaisin tavoin tajuntansa eri kerrostumissa. On psykologinen tosiasia, että minän eri tajuntakerrokset juuri arvostuksessa eristäytyvät toisistaan. On olemassa tajutonta arvostusta.¹ Mikä näistä arvostuksista on silloin subjektin todellinen arvostus? Usein emme ainakaan tajuista arvostusta ole taipuvaiset pitämään todellisena, koska oivallamme, että subjekti on joutunut itsepetoksen uhriksi. Varsinkin katumuksessa yksilö usein perästäpäin huomaa tai ainakin on huomaavinaan, että hän määrätysssä tilanteessa itse asiassa arvosti toisin kuin hän luuli. Kehoitus kuulemaan omaatuntoaan viittaa myös siihen, että minässä on oikeastaan monta minää. Omaatuntoa pidetään todellisimpana siveellisenä minänä, mutta mitään varmaa kriteeriä ei ole, mistä asianomainen itse tai muut voisivat päättää, onko omatunto se minä, joka suoritti eettillisen arvostuksen.

Arvostuksen subjektia ei voida siis psykologisesti määrätä; se voidaan ainoastaan postuloia. Voidaan sanoa, että arvostuksen subjektina tulee olla omatunto, subjektin syvin arvotajunta, se tietoisuus, joka esiintyy tinkimätöntä totuudellisuutta noudatettaessa omaan tajuntasällykseen nähden, oltaessa täysin vapaat arvotietoisuutta samentavista mielenliikutuksista j. n. e. Nämä kaikki määreet ovat tosin kieltämättä koko lailla epäselviä. Mutta kuitenkin ehkä voimme panna merkille jokseenkin suuren yhdenmukaisuuden käsityksessä, mikä on k ä s i t e t t ä v ä yksilöllisen tietoisuuden piirissä arvostuksen »todelliseksi» subjektiksi. Olettaen, että meillä on tällainen arvostussubjekti, on vielä jäljellä kysymys, onko se erilainen eri minuuksissa, vai samanlainen. Mielestäni tosiasiat puhuvat sen käsityksen puolesta, että tuo postuloitu todellinen arvostussubjekti muodostuu eri yksilöissä erilaiseksi, päättäen siitä, että eri yksilöt arvostaessaan samaa asiaa »omantuntonsa mukaisesti» tulevat erilaisiin tuloksiin. Kuitenkin tämä voi johtua myös siitä, että arvostusobjekti itseasiassa on jokaisella ollut jonkin

¹ Müller-Freienfels, *Das Gefühls- und Willensleben*, 1924 s. 249.

verran toisenlainen tai etteivät he ole osanneet täysin joko tajuta tai ilmaista sitä arvomateriaa, joka esiintyy subjektin emotionaalisesti suhtautuessa arvostusobjektiin. Pääkohta arvostusten objektiivisuuskysymyksessä on, voidaanko päästä yksimielisyyteen siitä, mikä arvostuksen normatiiviseksi subjektiksi on käsitettävä. Silloin ratkeaa myös periaatteessa kysymys siitä, mikä kulloinkin on käsitettävä arvostuksen objektiksi, arvomateriaksi ja arvoasteeksi. Saattaa kuitenkin olla paikallaan lyhyesti viitata niihin vaikeuksiin, joita näissä suhteissa tarjoutuu, koska ne vaikuttavat kysymykseen, voidaanko asettaa normatiivinen subjekti. Mitä enemmän vaikeuksia on, sitä vähemmän pidetään mahdollisena ideaalisubjektia, joka olisi empiiristen arvostusten mittapuuna.¹

Mitä ensinnäkin arvostusobjektiin tulee, tuottaa sen kulloinkin määrääminen suuria vaikeuksia. Yksilöt eivät usein ole itse selvillä, mitä he oikeastaan arvostavat ja missä suhteessa he sitä arvostavat. Hedoonisissa ja esteettisissä arvostuksissa tämä jossakin määrin sentään käy päinsä, joskin on varsin mahdollista, että objektia luullaan arvostettavan esim. hedoonisesti, mutta sitä siitä huolimatta arvostetaan myös esteettisesti ja päinvastoin. Esteettisissä arvostuksissa samanaikaiset eelilliset arvostukset voivat vaikuttaa ja päinvastoin. Nämä kaikki ovat psykologisia kysymyksiä, jotka eivät pelkällä loogillisella harkinnalla ole ratkaistavissa. Hedoonisissa ja esteettisissä arvostuksissa on kuitenkin helppoa isoloida objekti muusta samanaikaisesta tajuntasisällyksestä, esim. määrätyn maun tai tuoksun aiheuttaja tai jokin taide-teos. Jotta kuitenkin voisimme tietää, mitä subjekti todella arvos-

¹ Normaaliarvotajuntaa olettaa m.m. *Windelband*, *Präludlen* 1 (1921) s. 44 ja *Einleitung in die Philosophie*³, 1923 s. 255 (postulaattina), *Edu. Spranger*, *Lebensformen* s. 290 (konstruktiona), *Th. Lipps*, *Leitfaden d. Psychologie* 1903 s. 286; myös saman *Vom Fühlen, Wollen und Denken* s. 197 (tahtominen ja arvostaminen voi olla oikeata tai väärää), *J. C. Kreibitz*, *Über den Begriff des objektiven Wertes* (*Arch. f. syst. Phil. Bd. XVIII*) s. 164 (ideaalisubjekti, jolla on täydellinen tieto esineen olemisasteesta y. m:sta), *R. Richter*, *Nietzsche* s. 311 («Zustand der vollendeten Selbstbesinnung»), *A. Meinong*, *Psychologisch-ethische Untersuchungen zur Wert-Theorie* (1894) puhuu subjektista, joka on »normal veranlagt» ja »ausreichend orientiert», *Zach. Castrén*, *Juhlaulkaisu omist. Th. Reinille* 1918 s. 234 («normaalitunto»).

taa, pitäisi meidän omata hänen tajuntasisällyksensä täydellisesti, sillä eihän arvosteta transsendenttia objektia sinänsä eikä objektia sellaisena kuin se on tieteellisen totuuden kannalta, vaan millaisena se esiintyy arvostavan subjektin tajunnassa. Loppujen lopuksi on arvostus subjektin sisäinen tapahtuma: eräs osa subjektista, arvostava subjekti, suhtautuu emotionaalisesti erääseen saman subjektin osaan, jonka muodostaa arvostettavan objektin kuva sielussa. Kun me myöhemmin arvostamme jotakin objektia toisin kuin aikaisemmin, riippuu tämä suureksi osaksi siitä, että tunnenime objektin tarkemmin tai uusilta puolilta. Emme siis tarkkaan ottaen arvosta samaa objektia.

Objektin vaikeasti-määrättävyys tulee olletikin kyseeseen eettisissä arvostuksissa ja niistä varsinkin sellaisissa, jotka eivät kohdistu abstraktisiin tai keinotekoisesti isoloituihin objekteihin, vaan konkreettisiin tilanteisiin, tekoihin, henkilöihin, ennenkaikkea heidän tarkoituseriinsä, motiiveihinsa, luonteisiinsa. On erotettava tosiistaan eettiset arvostukset, joissa objekti on konkreettinen, isoiloimaton ja rationalisoimaton, kuten on laita useimmiten määrätyn subjektin omaa toimintaa edeltävissä tai seuraavissa arvostuksissa; äärimmäisessä tapauksessa subjekti arvostaa omaa tekoaan sen yhteyksissä koko menneisyyteensä, nykyisyyteensä ja tulevaisuuteensa ja samalla itseänsä ympäröivään todellisuuteen. Arvostamisen objekti on tällöin koko maailma sellaisena kuin se esiintyy subjektiivisessa tajunnassa. Edelleen on toisistaan erotettava isoiloit ja rationalisoidut konkreettiset objektit. Isoiloiminen on psykologisesti mahdollinen etupäässä siellä, missä on toisia arvostettava. Voidaan erottaa ja skematisoida toisen luonne, motiivit, teko. Kuitenkaan ei ole mitään takeita siitä, että eristetty ja skematisoitu objekti on todellisen asiantilan mukainen. Voidaan oikeastaan sanoa ainoastaan: »mikäli toisen teko tai motiivit ovat olleet ne ja ne, on niiden arvo se ja se.» Vihdoin on erotettava abstraktiset arvostusobjektit: psyykkilliset ominaisuudet, tekemisen lajit, sellaiset kuin rohkeus, rehellisyys, sääliväisyys, valhe, murha y. m. Tässä on taas huomattava, että psyykkillisten ominaisuuslajien erottaminen on hyvin vaikeata. Niitä ei voida määritellä suoraan, vaan korkeintaan kuvailla niiden ilmauksia. Sentähden voivat eri

henkilöt kuvitella erilaisia psyykkillisiä ominaisuuksia samaa nimitystä käyttäessään. Toiseksi monet psyykkilliset ominaisuudet — voimme kai sanoa useimmat — sisältävät nimityksissään eettillisen tai muun arvostuksen, samoin menettelytavat ja teot, esim. urhoolisuus, pelkuruus, rehellisyys, valhe, murha, väkivalta j. n. e. Tämä tietää sitä, että nimitettäessä objekti jo on suoritettu arvostus. Tämä tekee, että monet abstraktisiin objekteihin kohdistuvat arvostukset ovat pohjaltaan tautologioja tai analyttisiä lauseita. Esim. »Valhe on epäsiiveellinen» vrt. »Tietoinen poikkeaminen totuudesta on epäsiiveellistä.» »Murha on siiveellisesti tuomittava» vrt. »Tahallinen hengen riistäminen toiselta on siiveellisesti tuomittava.» Voimme siis todeta, ettei ole olemassa yleistä ja yhtenäistä selvää käsitystä siitä, mikä on katsottava arvostuksen objektiksi.

Edelleen on meidän kosketettava arvostusten arvomateriaa. Kielellisesti se ilmaistaan, kuten yllä oli puhe, arvopredikaateilla *mieluisa, epämieluisa, jalo, alhainen, kaunis, ruma, (siiveellisesti) hyvä, (siiveellisesti) paha, pyhä, epäpyhä* y. m. sekä näiden vertailumuodoilla *kauniimpi, kaunein* j. n. e. Kaikkein yleisin arvopredikaatti on *arvokas* vastakohtana *epäarvokkaalle*, minkä ohella myös puhutaan *arvokkaammasta* ja *arvokkaimmasta*. Käy myöskin tekeminen yksityisistä arvomaterioista arvostuksen objekteja. Voidaan sanoa, että kaunis on arvokasta ja että kaunis on arvokkaampaa kuin mieluinen, tai pyhä arvokkaampaa kuin kaunis; ovatko nämä arvostelmat objektiivisesti oikeita, ei tässä meitä liikuta.

Onko konstantteja ja selviä arvomaterioita? Onko t. s. emotionaalisia laatuja, jotka empiirisissä elämyksissä esiintyvät samoina ja jotka ovat toisistaan erotettavissa? *Scheler* otaksuu, että samoin kuin on punaista, vihreää sinänsä, samoin on myös kaunista, siiveellisesti hyvää sinänsä. Hän näyttää myös olettavan, että nämä arvo-laadut ovat eri ihmisyksilöillä vieläpä jokaisella mahdollisella subjektilla samanlaiset, joskaan ei jokainen subjekti kykene niitä aina käsittämään (*erfassen*). Tosiasiallisesti esiintyvät kuitenkin arvomateriat, siis se mitä esim. eri yksilöt tarkoittavat sanalla kaunis, jonkin verran erilaisina. Käytetään epäilemättä veruketta, kun *Schelerin* tapaan väitetään, että tämä erilaisuus riippuu kykenemättömyydestä jätuta arvot sinänsä. Ei voida väittää, että edes arvo-

materialajit olisivat selvästi toisistaan erotettavissa. Tämä näkyy m. m. siitä, että eri ajattelijat poikkeavat toisistaan arvomateriaalajien jaoituksessa. *Scheler* erottaa arvolajeina aistillisesti mieluisan, vitaaliset arvot, esteettiset, eetilliset, tietoarvot ja pyhyysarvot. *Kerler* taas erottaa: aistilliset, onni-, rakkaus-, vitaaliset, mahti-, taitamis-, tieto-, esteettiset, persoonallisuus-, sosiaalis-eetilliset, uskonnolliset, mystilliset arvot.¹ *Sprangerin* arvolarajiteoria, joka lepää toisella perustalla kuin esim. *Schelerin*, erottaa: taloudellisen, esteettisen, tieto-, uskonnollisen, sosiaalisen arvoalan; eetillinen arvo ilmenee suuntien keskinäisessä suhteessa, niiden konfliktissa, mutta ei ole mikään itsenäinen alkuperäinen arvoala.² Näistä taas eroavat vielä esim. *Windelbandin*, *Rickertin*, *Münsterbergin* ja *Sternin* jaoitukset.³

Tämä asiantila panee epäilemään, ettei yleensä voida tarkasti toisistaan erottaa arvolajeja pelkästään arvomaterian laadun perusteella, vaan etupäässä niiden ilmauksien perusteella, esim. yksilöiden esiintymisessä tai kulttuurielämässä.

Yhteistä arvoilla on ainakin se, että ne käsitetään arvokkaan erityisiksi lajeiksi. Tässä suhteessa ne eroavat sellaisista emotionaalisisista kvaliteeteista kuin »ihmeellinen», »koomillinen», jotka eivät ole arvokvaliteetteja, mutta joita on tuskin pienempi syy pitää — jos asetutaan *Schelerin* kannalle — »apriorisina» kuin niitäkin.

Ei siis voida otaksua, että arvomateriat olisivat kaikissa subjekteissa identtisinä tavattavia eikä että ne olisivat selvästi toisistaan erotettavia. Vain se voidaan todeta, että on olemassa yleinen taipumus fingerata ne sellaisiksi päättäen siitäkin, että kielissä on erityisiä arvopredikaatteja.

Harvat arvopredikaatit sisältävät pelkästään kvalitatiivisen aineksen. Pelkästään kvalitatiivinen aines on sellaisissa käsitteissä kuin *mieluisa* (angenehm), *kaunis*, *pyhä*. Sitävastoin moniin arvopredikaatteihin esim. urhoollinen y. m. sisältyy myös asiallisia ai-

¹ Weltwille und Wertwille 1925 s. 218.

² *Eduard Spranger, Lebensformen*³, s. 255.

³ Että arvolarajit eivät ole selvästi erotettavissa väittää *Robert Eisler, Studien zur Werttheorie* 1902 s. 82. Samoin *H. Jordan, Zur Objektivitätsfrage des Wertes*. Berlin 1927 s. 45.

neksia, kuten huomaamme seuraavassa luvussa, jossa tulee pulieeksi arvoarvostelmien kielellinen muoto.

Vihdoin on tarkasteltava kysymystä arvoasteesta. Tällä nimityksellä tarkoitan sitä, että arvomateriat arvotietoisuudessa aina esiintyvät määrätyn korkuisina eräisiin muihin arvomaterioihin verrattuina. Esim. niiden kvaliteettien kesken, jotka kuuluvat esteettiseen arvoalaan, esiintyvät toistensa vastakohtina *kaunis* ja *ruma*; näistä kvaliteetti, joka sisältyy kauniiseen, on korkeampi kuin se, mikä sisältyy rumaan. Arvopredikaattiin sisältyy samanaikaisesti sekä arvomateria että arvoaste. Kun sanotaan: »esine A on kaunis», ei ainoastaan tarkoiteta, että sillä on kvaliteetti, joka eroaa niistä kvaliteeteista, joita »rumilla» esineillä on, vaan samalla, että tämä kvaliteetti on (arvossa) korkeampi. Sen johdosta myös arvoaste voi olla tahtomisen motiivina. Arvoasteen luonnetta emme voi lähemmin selittää. Niinkuin esimerkistämme näkyy, voi se olla positiivinen tai negatiivinen. Mutta arvoaste voi esiintyä toisellakin tavalla, nim. lähemmin osoittamassa arvostetun kvaliteetin asemaa arvoasteikossa. Toinen arvomateria on korkeammalla asteikossa kuin toinen. Toinen objekti esim. esteettisessä suhteessa esiintyy toista arvokkaampana, kauniimpana. Edelleen ovat myös arvomaterialajit arvotietoisuudessa eri kohdalla asteikkoa. Kysymys on, ilmenevätkö arvomateriat, olettaen että ne ovat konstantteja ja puhtaassa ideaatiossa määrättäviä olemuksia, todella saman korkuisina. *Scheler* väittää näin olevan.¹ Hän esittää myös objektiivisen arvolajien asteikon. Sen mukaan arvolajeista ovat mieluisuusarvot alimpana, pyhyysarvot korkeimpina asteikossa. Toiset taas esim. *Kerler*² kieltävät objektiivisen arvojen asteikon asettamismahdollisuuden.

Kysymys arvoasteesta on oikeastaan arvo-opin tärkein, ainakin mitä tulee arvo-opin suhteeseen käytännölliseen elämään³; ja tällöin ei niinkään sen seikan määrääminen ole tärkein, onko jollakin arvo-objektilla positiivinen vai negatiivinen aste, vaan mikä aste

¹ Formallismus s. 103 seur.

² Weltwille und Wertwille s. 228, 281. *William Stern*, Wertphilosophie s. 48.

³ *Erich Heyde*, Wert, s. 187.

sillä on verrattuna muihin positiivisiin resp. negatiivisiin materiaoihin. Esim. eettillisesti ei tavallisesti ole niinkään kyseessä, onko jokin menettelytapa siveellisesti hyvä vai huono, vaan onko se parempi vai huonompi kuin eräät muut mahdolliset menettelytavat. Samalla tulee esiin se kysymys, missä suhteessa toisiinsa ovat eri arvoaloille kuuluvat materiat, kun esim. on verrattava esteettisiä jaeettillisiä arvoja, joilla omassa arvolajissaan on vissi korkeus toisiinsa nähden.¹ Voidaan kokemuksesta havaita, että verrattaessa laatuja keskenään *in abstracto* ihmisten yksimielisyys on suurempi kuin verrattaessa konkreettisiin objekteihin kuuluvia laatuja. Esim. useimmat ehkä ovat valmiit myöntämään, että siveellisesti hyvä tai pyhä on arvokkaampaa kuin aistillisesti mieluinen, mutta toista on, kun on kysymys: onko siveellisesti hyvä *A* arvokkaampaa kuin aistillisesti mieluinen *B*? Silloin ovat erimielisyydet suuremmat. Yksilöllisten ja yksilöjen välisten arvokonfliktien pohjana usein on se, että konkreettiset arvolaadut ovat asteeltaan toisenlaiset kuin samat arvolaadut otettuina *in abstracto*. Toiset eetikot vaativat ratkaisut tehtäviksi yksistään abstraktisten suhteiden perustalla, toiset taas vaativat, että yksilöllinen, konkreettinen tilanne on huomioonotettava. Yleinen arvotietoisuus ei tässä suhteessa näytä olevan yhtenäisellä kannalla. — Arvovertailussa esiintyy selvästi elettyä evidenssiä vähemmän kuin positiivisen resp. negatiivisen arvoasteen tajuamisessa ja kaikkein vähimmin konkreettisesti arvovertailussa. Jo hedoonisella alalla on vaikea sanoa, mikä on mieluisempaa kahdesta mieluisesta, saatikka sitten eettisellä ja kaikkein vaikeinta on, kun eri arvoaloja *in concreto* verrataan; silloin puuttuu evidenssin tunne usein kokonaan.

Voimme siis tehdä sen huomion, että evidenssi on sekä selvin että yleisin, kun on määrättävä mahdollisimman abstraktisten objektikvaliteettien positiivinen tai negatiivinen arvoaste ja pienin silloin, kun on määrättävä mahdollisimman konkreettisten ja eri arvoaloille kuuluvien objektikvaliteettien keskinäinen arvosuhde. Yksinkertainen arvopredisointi on yhdenmukaisempaa kuin arvovertailu, ja abstraktisten objektien arvoasteen määräämiseen liit-

¹ *Stern*, Wertphilosophie s. 39.

tyy suurempi ja yleisempi evidenssi kuin konkreettisten. Tästä vedetään se johtopäätös, että kaikki on *nyhtä arvokasta*, tai kun syystä on helpompi päästä yksimielisyyteen siitä, mikä on yleisesti hyvää, kuin siitä mikä on korkein hyvä (summum bonum);¹ vaikeampi on ratkaista, mitkä tarjolla olevista konkreettista objekteista ja mahdollisuuksista ovat arvokkaita, mutta kuitenkin helpompaa, kuin ratkaista, mikä objekti ja menetelytapa on arvokkain.

Koska arvostusobjektiin, -materiaan ja -asteseen nähden on olemassa niin paljon vaihtelevaisuutta empiiristen yksilöiden käsityksissä, on ymmärrettävää, että pidetään sangen yleisesti mahdottomana normatiivisesti konstruoida ideaalisubjekti, jonka arvostuksiin nähden empiiriset arvostukset olisivat oikeita tai vääriä.²

Syy siihen, ettei ole osattu huomata sitä perinjuurista eroa, joka on olemassa toteavan ja arvostavan asenteen välillä, on — suureksi osaksi ainakin — siinä, että sekä arvostukset että toteamat ilmaistaan kielellisesti samanlaisilla ilmaisuilla. Sama ilmaisu (esim. arvokas) voi milloin saada täysin toteavan merkityksen (esim. = kykenevä tyydyttämään eräitä haluja), milloin taas arvomerkityksen, jolloin vaaditaan määrättyä, tässä tapauksessa positiivista, arvostusreaktiota sen puolelta, joka lausuu tai kuulee sanan. Itse merkitystä, sikäli kuin se sisältää näitä tunnemomentteja, ei voida määrittellä. (Ulkonaisesti, kirjoituksessa voisi puheenaolevan toteavan ja arvomerkityksen välisen eron osoittaa esim. eri kirjasilajeilla: Tämä esine on arvokas — Tämä esine on *arvokas*.) Juuri arvo ja arvokas sanoissa tämän eron huomaamattajättäminen on vienyt suureen sekasortoon arvo-opillisessa kirjallisuudessa. Huomaamatta on siirrytty asenteesta toiseen: toteavasta asenteesta arvostavaan ja arvostavasta toteavaan. Tällaista tapahtuu esim., kun siitä seikasta, että toteavalle asenteelle ei ole mitään *arvokasta*,

¹ Varron mukaan oli jo antiikin filosofiassa 288 erilaista *»korkeimman hyvän»* määritelmää. E. Zeller D. Phil. d. Grlechen III. 1 (1880) s. 670.

² Jordanin käsitys, että kukin arvostus on objektiivisesti oikea tai väärä asianomaisen arvostavan subjektin *»elämysstruktuurin»* yhteydessä, miellyttää kyllä esim. tämän kirjoittajaa, mutta en voi nähdä, että Jordan olisi kyennyt kantansa vastaansanomattomasti perustelemaan. Zur Objektivitätsfrage des Wertes s. 52 seur. Vrt. Th. Lessing, Studien zur Wertaxiomatik s. 60.

siitä, että arvostuskannalta katsoen aina on arvokasta, vedetään johtopäätös, että arvokas on, että arvoja on.

Asiata komplisoi se asianhaara, että ilmaisut voidaan käsittää paitsi toteavassa ja arvostavassa mielessä myöskin normatiivisessa. Esim. arvokas voidaan käsittää myös sellaiseksi, minkä pitää olla. Pitäminen vuorostaan voidaan ymmärtää myös toteamismielessä tahdottuna, vaadittuna-olemiseksi tai arvomielessä arvostuksen ilmaisuksi.

»Arvokasta» ei tiede tunne muussa kuin psykologisen suhteen tai muodollisen ollapitämisen merkityksessä. Tätä on tärkeätä tehostaa sentähden, että sillä lausutaan samalla tieteen lauselmien *relatiivinen* luonne. *Idealisesti* katsoen on tietäminen absoluuttista; se edellyttää mieltämisen ja sen esineen välistä vastaavaisuutta. Mutta tieteellinen tietäminen on *relatiivista*; se on eräiden määrätyillä perusteilla tosina pidettyjen arvostelmien langettamista. Jos nämä perusteet pitävät paikkansa, on tieteellinen tietäminen absoluuttisesti oikeassa. Mahdollista siis on, että nämä perusteet ovat oikeita, mutta ehdottoman varmaa se ei ole. Tiede ei kuitenkaan voi jäädä odottamaan niiden oikeaksi osoittamista, vaan se olettaa ne oikeiksi, s. o. käytännössä sitoviksi. Tiede on, kuten *Kant* sanoo, »praktillisesti dogmaattista». Tiede perustuu pitämiseen; pitää langettaa määrätyllä tavalla kvalifioituja arvostelmia. Onko näiden arvostelmien langettaminen *arvokasta*, on kysymys, joka ei liikuta tiedettä. Tiede siis oikeastaan voi vain sanoa: jos se, mitä sellainen ja sellainen subjekti pitää arvokkaana, asetetaan ollapitäväksi, on se ja se esteettisesti, eettisesti, tiedollisesti oikeata. Tiedollinen ala on tosin siinä suhteessa erikois- asemassa, että tieteellinen tutkimus parhaillaan noudattaa määrättyjä periaatteita jo silloin, kun se ottaa tarkastaakseen tiedollisen, esteettisen ja eettisen elämän ilmauksia. Tiede voi todeta omaan praksikseensa sisältyvän ollapitämisen vasta noudattaessaan itse tätä pitämistä. Tieteeseen itseensä sisältyvä ollapitäminen on ainoa, minkä tiede *aluksi* tunnustaa absoluuttiseksi, mutta senkin *praktillisesti*, ei teoreettisesti. *Teoreettisesti* on tämäkin ollapitäminen hypoteettista, tieteen aluksi absoluuttinen oikea ja väärä muuttuu teoreettisessa refleksiassa *relatiivisesti* oikeaksi ja vääräksi.

II.

Arvoarvostelmista.

Kieliopillisesti jaetaan lauseet väitös-, kysymys-, tahtomus- ja tunteenilmauslauseisiin. Jos jätämme syrjään kysymyslauseet, jotka eivät meille tässä näyttele mitään osaa, voimme yleisesti sanoa, että *Kantfin* ja *Tetensin* ajoilta asti vallinnut jako älyyn, tahtoon ja tunteeseen havaitaan kielelliselläkin alalla. Selvin on erotus väitös- ja tahtomuslauseiden välillä; niissä käytetään eri tapamuotoja. Epämääräisempi on tunteenilmausten kielellinen muoto, ja se saattaa olla eräs syy siihen, että tunteeseen erityisenä sieluntoimintojen lajina suhteellisesti myöhään kiinnitettiin huomiota.¹

Niisanotut arvoarvostelmat ovat kielelliseltä muodoltaan lähinnä väitöslauseiden kaltaisia, esim. »Se oli hyvä teko» »Sotilaan pitää olla urhoollinen». Toisaalta ne usein merkitykseltään lähentelevät tunteenilmaus- ja käskylauseita: »Sepä oli hyvä teko!» »Sotilas olkoon urhoollinen!» Tästä syystä arvoarvostelmain merkityso pillinen puoli ansaitsee erityistä huomiota.

On syytä jakaa sellaiset lauseet, joita on totuttu pitämään arvoarvostelmina², kahteen päätyyppiin, jotka tosin ovat monissa merkityksellisissä yhteyksissä keskenään, nim. lauseisiin, jotka sisältävät arvopredikaatin ja lauseisiin, jotka sisältävät pitämispredikaatin. Tyypillisiä esimerkkejä ovat äskenmainitut kaksi lausetta. Niiden läheinen merkityksellinen yhteys ilmenee siinä, että arvopredikaattilause voidaan muuntaa pitämislauseeksi, esim. lause: »Hän on hyvä ihminen» merkitsee jokseenkin samaa kuin: »Hän on sellainen millainen ihmisen pitää olla» ja taas »Sotilaan pitää olla urhoollinen» merkitsee »Urhoollinen sotilas on hyvä sotilas».

¹ On kuitenkin joka kielessä keinoja, joiden avulla voidaan ilmaista lauseen tunneluonne; eräs sellainen keino on predikaatin poisjättäminen ja vssien partikkeleiden käyttö esim. Voi minua onnetonta! Senkin lurjus!

² *Windelband*, *Prälu den I*, s. 30 käyttää nimitystä »Beurteilungen», mutta nähdäksemme se on vain synonyymi Werturteil-sanalle. Ks. *Ziehen*, *Logik* s. 631 mulst.

(Arvoarvostelmiksi ei voida merkityso pillisesti katsoa lauseita, joissa puhuja toteaa arvostuksen itsessään, esim. »Ylistän tätä tekoa». »Kunnioitan Goethea». Arvoarvostelmia olisivat: »Tämä teko on ylevä». »Goethe ansaitsee kunnioitusta». ¹⁾

Lauseista, joissa on arvoväritettyjä predikaatteja.

Uudempi merkityso pillinen tutkimus on kiinnittänyt huomiota siihen seikkaan, että kielessä on joukko sanoja, joiden merkitykseen usuaalisesti kuuluu asiallisen objektiivisen, objekteja tarkoittavan merkityksen ohella emotionaalinen väritys. ²⁾ Toistaiseksi ei kuitenkaan filosofia eikä logiikka ole omistanut tälle tosiasialle tarpeellista huomiota. Meille on tällä kertaa tärkeä erittäinkin moniin ilmaisuihin liittyvä positiivinen tai negatiivinen arvoväritys, sillä epäilemättömä on, että joskin monet tässä tarkoittamamme ilmaiset voivat saada täydellisen merkityksen ottamalla huomioon ainoastaan asiallisen sisällyksen, ne kielen merkitysnormien mukaisesti voivat sen ohella saada myös mainitun lisävärin; ja tällaisia ovat juuri n. s. arvoarvostelmat.

Nähtävästi useimmilla kielen sanoilla on alkujaan ollut positiivinen tai negatiivinen arvoväritys. Tämä on yhteydessä sen tosi-seikan kanssa, että nimityksiä yleensä saivat ainoastaan sellaiset ilmiöt, jotka ihmiselle olivat tavalla tai toisella tärkeitä ja joihin senjohdosta oli liittynyt voimakkaita tunteita. Nuo ilmiöt olivat ihmiselle hyödyllisiä tai vahingollisia, mieluisia tai epämie-luisia. Täysin neutraalisia ilmaisuja tuskin oli; kaikki käsitteet olivat siis tavallaan »Wertbegriffe». Vähitellen, kun ihminen pääsi enemmän luonnon herraksi ja muutenkin yksilön olemassaolo ja turvallisuus vakiintuivat, menettivät useat sanat esim. työkalujen, talousesineitten y. m. nimitykset emotionaalisen sävynsä. Mutta edelleenkin jäi olemaan joukko ilmiöitä, joihin oli liittyneenä affekti-reaktio, ja tämä pysyi assosioituneena myös niiden nimityksiin

¹⁾ K. Erdmann, Die Bedeutung des Wortes³ s. 141.

²⁾ Ks. E. Ahlman, Das normative Moment im Bedeutungsbegriff s. 51 seur. (Suomalaisen Tiedekatemian Toimituksia. Sarja B. Nide XVIII N:o 2).

sinänsä, ja näin on yhä vieläkin. Sitäpaitsi on aina olemassa ilmaisuja, jotka eivät osoita ilmiötä sinänsä, vaan enemmän tai vähemmän myös puhuvan yksilön tunne- tai arvioivaa suhtautumista ilmiöihin. Toisissa sanoissa, esim. *auttaa, vahingoittaa*, on arvioiva momentti suhteellisen heikko, toisissa sanoissa se on voimakkaampi, vieläpä melkein yksinvallitseva, esim. *valhe, väärä, heittiö*. Monia sanoja on, joissa se toisinaan esiintyy, toisinaan jää kokonaan pois riippuen yhteydestä, esim. »Kalle on miehen nimi» — lauseessa ei miehen-sanaan ole liittynyt mitään arviointia, niinkuin on laita esim. hän ei ole mikään *mies*. Kielihistoriallisesti ilmaisuja tarkastellessa huomaa, miten on paljon tapauksia, joissa alkuperäinen tunnekylläinen merkitys on muuttunut neutraaliseksi, esim. saks. *sehr* merkitsi alkujaan *schmerzlich, ungefähr*, alkujaan *ohne Gefahr* (»ohne böse Absicht», »ohne Betrug»).¹ Toisinaan taas suhteellisen neutraalinen merkitys on muuttunut emotionaalisesti väritetyksi, esim. lat. *facinus*, sanasta *facere* tehdä, on saanut merkityksen rikos, *vis* voima on saanut merkityksen väkivalta. Edelleen voidaan esittää tapauksia, joissa johdannaiseen on siirtynyt yksistään sanan emotionaalisesti väritetty merkitys, kun taas kantasana voi olosuhteiden mukaan olla emotiopitoisuudella varustettu tai sitä ilman, esim. lat. *virtus*, miehuus, hyve sanasta *vir*, mies (sama ilmiö suomessa), *effeminare*, veltostuttaa sanasta *femina*, nainen. Arviointitekijöistä johtuu myös monella taholla (varsinkin ranskassa²) havaittu n. s. peioratiivinen merkityskelitys, jonka kautta neutraalisista ilmaisuista on tullut negatiivisesti väritettyjä. Usein voimme kielistä tavata sanoja, joissa itse asiallinen sisältö on koko lailla sama, mutta arvostava väritys erilainen, esim. suomen sana *taakka* on negatiivisesti väritetty, mutta *kantamus* on neutraalinen, *akka* on negatiivisesti väritetty, *eukko* ei; samoin ruotsissa *käring* ja *gunnma* sanoihin nähden vallitsee pääasiassa sama suhde (ainakin on jälkimmäinen paljoa vähemmän negatiivisesti väritetty kuin edellinen). Verratessa eri kieliä toisiinsa voi tehdä usein sen huomion, että sillävälän kuin toinen kieli käyttää samaa sanaa sekä

¹ Ks. Fr. Kluge, *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache* (1915).

² Ks. Karl Jaberg, *Pelorative Bedeutungsentwicklung im Französischen* (Diss.) Halle a. S. 1901 ja siellä mainittu kirjallisuus.

neutraalisessa että arvoväritetyssä merkityksessä, on toisella kielellä vastineina kaksi eri sanaa (tai useampia), joista toinen on neutraalinen, toinen arvoväritetty. Esim. suomessa esiintyvät sanat (*alempi*) *kansa*, *joukko* (Masse) ja *rahvas* milloin neutraalisina, milloin negatiivisesti arvoväritettyinä, ruotsissa taas sanalla (*det lägre*) *folket* ei ole mitään huomattavampaa arvoväritystä, *massa* on aikalailla negatiivisesti väritetty ja vielä enemmän *pöbel*. Latinan *populus* sanan rinnalla, jolla on neutraalinen merkitys, on *vulgus*, jolla on halveksiva kaiku. Suomen *kohdata*, *minua kohtaa* sanaa vastaa ruotsissa paitsi *träffas*, *vederfaras* ja *drabbas* (*av*), joista edellisellä on hyvä, jälkimmäisellä huono merkitys. Latinassa ilmaisee »tapahtumista» neutraalinen *evenit*, mutta sen ohella on olemassa *accidit* verbi, jolla useimmiten on huono merkitys. Erikoista huomiota on syytä kiinnittää saksan sanaan *Sinn*. Sillä on siellä positiivisesti arvoväritetty merkitys; suomessa sitä vastaa *merkitys*, joka on neutraalinen. Saksan *Sinn* on »merkitys», sikäli kuin se on sellainen millainen sen pitääkin olla. Se on, niinkuin *Rickert* esittää, »Wertbegriff». ¹

Ne arvostusvärietykset, joita tällaiset kielen ilmaisut ovat saaneet, johtuvat eräistä enemmän tai vähemmän yleisistä arvostuksista, joita on tavattavissa ihmissieluissa. Osaksi ovat nämä arvostukset yleisinhimillisiä, osaksi ovat ne historiallisista ja muista enemmän tilapäisistä syistä aiheutuneita. Esim. *edistys* ja *kehitys* sanain hyvä kaiku perustuu nykyaikana Euroopassa vallitsevaan arvostukseen samoin kuin esim. sanojen *käytännöllinen*, *aktiivinen*; 17-sataluvulla oli sanoilla *vapaus*, *järki* erikoisen hyvä kaiku. Toisissa piireissä on samalla sanalla aivan erilainen arvoväritys kuin toisissa, esim. sanalla *vallankumous*, *vallankumouksellinen*, *konservatiivinen* j. n. e. Eräs historiallis-geneettisen merkitysoopin tehtäviä on selvittää milloin ja mistä syystä, minkä olosuhteiden vallitessa jokin ilmaisu on saanut hyvän tai huonon arvovärietyksensä.

Arvoväritettyjä sanoja tapaamme kaikissa sanaluokissa; tällöin, arvoväritettyinä, ne esiintyvät joko sinänsä lauseen predikaatteina tai ainakin ne ovat tekijänä, määräyksenä lauseen predikaattijäse-

¹ *Rickert*, Gegenstand der Erkenntnis 4. und 5. Aufl. 1921 s. 235.

nessä. Kuitenkaan ei ole mahdotonta, että arvoväritetty sana myös muodollisesti esiintyy subjektijäsenessä; mutta jos näin on asianlaita, sisältää subjektijäsen implicite arvostuksen, esim. »Valhe saattoi hänet turmioon». Sikäli kuin meillä tässä on arvoväritettyinä käsitteenä *valhe*, täytyy meidän käsittää lauseen ensimmäiseen sanaan sisältyvä arvoarvostelma: kyseessäoleva lausunto oli valhe ja sellaisena hylättävä. — Näyttää siltä, että kumminkin kaikista sanaluokista adjektiivinen on enimmäinsä taipuvainen saamaan arvoväritetyn merkityksen. Emotionaalinen väritys ikäänkuin antaa jossakin määrin adjektiivisen sävyn ilmaisulle, ennen kaikkea substantiiville. »Hän on akka» merkitsee melkein samaa kuin: »Hän on akkamainen».

Seuraavassa esitämme yllämainittujen esimerkkien lisäksi vielä muutamia esimerkkejä kustakin sanaluokasta valaistaksemme yksityiskohtaisemmin kysymystä, joka on käsittelyn alaisena. (Valitsemme esimerkkejä, jotka esiintyvät erikoisesti filosofisissa, eettisissä ja esteettisissä ajatuskehittelyissä.¹)

Positiivisesti arvoväritettyjä ovat tai voivat olla esim. seuraavat substantiivit: *arvo, ajatus*, saks. *Sinn, henki, elämä, ihanne, aate, järjestys, periaate, tahto, toiminta, teko, kyky, vapaus, voima, persoonallisuus, tarmo, järki, vapaus, edistys, kehitys, totuus*. Tänne kuuluu myös esim. sana *ihminen* useimmissa tapauksissa, kun se yleensä on arvoväritetty: »hän oli *ihminen*» sanottuna jostakusta henkilöstä sisältää kiitoksen, on jotakin arvokasta. Kumminkin se eräissä tapauksissa voi saada myös negatiivisen värityksen, esim. »hän oli kuitenkin vain *ihminen*». Kaikki nämä käsitteet tietävät, jollei mitään muuta aivan erikoisenlaatuisesta yhteydestä niistä käy ilmi, jotakin tavoiteltavaa, hyväksyttävää, hyvää. Ne ovat omiaan herättämään positiivisia arvostustunteita, tosin erilaisia.

Ylläolevien esimerkkien lukumäärää voisi suuresti lisätä. Niinpä kuuluvat tänne kaikki arvoväritettyjen adjektiivien substantivoidut, esim. *täydellisyys, johdonmukaisuus, kauneus, oikeus* j. n. e.

Negatiivisesti väritettyinä substantiiveina mainittakoon ennen

¹ Minkäänlaista täydellisyyttä ei allaolevilta luetteloilta ole edellytettävä.

kaikkea ylläolevantapaisten positiivisesti värätettyjen substantiivien vastakohtat, siis sellaiset kuin *epäarvo (Unwert)*, »*Unsinn*», *epäjärjestys*, *pakko*, *järjettömyys*, *valhe*, *erehdys*, *taantumus*, *ennakkoluulo*, *petos*, *rikos*; *aine*-sanalla on usein myös varsinkin uskonnollisessa esityksessä negatiivinen sävy ja yleensä sellaisissa ajatuksenjuoksuissa, joissa henki on sen vastakohtana ja arvostetaan korkealle. *Aineellinen*-adjektiivilla on niinkään usein negatiivinen arvoväritys, mikä todistaa, että *aine*-sanalla on taipumus saada mainittu väritys.

Adjektiivien luetteleminen on vielä helpompaa kuin substantiivien; niin runsaasti niitä on. Voidaanpa väittää, että ehkä suurimmalla osalla adjektiiveja on heikompi tai voimakkaampi arvoväritys. Tässä mainittakoon: *aito*, *alkuperäinen*, *absoluuttinen*, *aktiivinen*, *ehyt*, *elinvoimainen*, *hyvä*, *itsenäinen*, *hienostunut*, *johdonmukainen*, *kelvollinen*, *korkea*, *käytännöllinen*, *loogillinen*, *luonnollinen*, *moraalinen*, *objektiivinen*, *oikea*, *normaali*, *pätevä*, *positiivinen*, *riittävä*, *sopiva*, *säännöllinen*, *tarpeellinen*, *tarkoituksenmukainen*, *todellinen*, *tosi*, *terve*, *tärkeä*, *vapaa*, *yleispätevä*.

Kielteisesti arvoväritetyt sanat taas ovat etupäässä yllämainittujen konträärisiä vastakohtia merkitseviä, siis sellaisia kuin: *väärä (»falsch«)*, *ndennäinen*, *passiivinen*, *rikkinäinen*, *huono*, *paha*, *epäitsenäinen*, *karkea*, *raaka*, *epäjohdonmukainen*, *kelvoton*, *alhainen*, *halpamainen*, *epäloogillinen*, *luonnoton*, *epäluonnollinen*, *epämoraalinen*, *subjektiivinen*, *väärä*, *epänormaali*, *relatiivinen*, *negatiivinen*, *passiivinen*, *niukka*, *liiallinen*, *sairaaloinen*, *epävapaa*, *merkityksetön*.

Verbien joukosta mainittakoon esimerkkinä: positiivisia: *auttaa*, *edistää*, *hyödyttää*, *kehittää*; negatiivisia: *erehtyä*, *estää*, *hävittää*, *loukata*, *rikkoa*, *pakottaa*, *salata*. Useimmiten on substantiivien ja adjektiivien joukossa samasta juuresta johdettuja sanoja: *apu*, *avulias*; *hyöty*, *hyödyllinen*; *pakko*, *pakollinen*.

Pronominien tulevat harvoin kysymykseen arvoväritetyissä merkityksissä ja vielä vähemmän lukusanat. Huom. kuitenkin »*ei mikään*» ja »*jokin*» sanojen arvoväritetyt merkitykset eräissä yhteyksissä esim. »*se on edes jotakin*», »*se ei ole mitään*». ¹

¹ Esim. *Schopenhauerin* »*Welt als Wille und Vorstellung*»:n I:sen osan vii-meisessä lauseessa.

Myöskin *adverbeja* on olemassa, joihin on liittynyt positiivinen tai negatiivinen arvoväritys. Ensinnäkin tietysti kaikki adjektiiveista johdetut. Sitäpaitsi esim. sanat: *kylliksi, yllinkyllin, ajallaan, paikallaan*, jotka ovat positiivisia; *ainoastaan, vain, liaksi*, jotka taas ovat negatiivisia.

Yllämainitsemiemme ja samanlaatuisten sanojen ja ilmaisujen merkityssisällyksessä voimme erottaa asiallisen sisällyksen ja arvovärityksen. Mitä taas edelliseen tulee, sisältyy siihen useissa merkityksissä suhde johonkin normiin, ihanteeseen, mittapuuhun, joka edellytetään — ainakin silläkertaa — arvokkaaksi. Asiallisen sisällyksen ja arvovärityksen välinen raja on kuitenkin hyvin epämääräinen. Varsinkin on asiallisen sisällyksen ja arvomomentin välinen ero epäselvä monissa psykologisia seikkoja, psyykkisiä ominaisuuksia ilmaisevissa sanoissa. Mikä on esim. erotus objektiivisessa sisällyksessä *varovainen* ja *pelkuri* sanojen merkityksissä? taikka ruotsin sanojen *stolt* ja *högmödig* taikka saksan *demütig* ja *servil?* Objektiivinen sisällitys voi olla kumpaisessakin tapauksessa samanlainen, ainoastaan arvoväritys, tässä tapauksessa moraalista alaa koskeva, on päinvastainen. Tällaisia sanoja ovat vielä esim. *urhoolinen, rohkea, uhkarohkea, jalo, halpamainen, itsepäinen, itseks, kevytmielinen, pikkumainen, tarkka, lempeä, julma, säälimätön, rehellinen, viekas, viisas, tylsä, tyhmä* j. n. e. Ne eivät ainoastaan ilmaise määrättyjä psyykkisiä ominaisuuksia, vaan myös arvioinnin niistä¹, mutta missä objektiivinen puoli loppuu ja mistä arviointi alkaa, on vaikea sanoa. Otaksuen, että psykologinen huomionteko määrättyssä konkreettisesti tapauksessa on ollut oikea, jää kumminkin useimmiten hämäräksi, mikä on se raja, minkä ala- tai yläpuolella näitä nimityksiä käytetään. On kyllä olemassa psyykkisten tilojen nimityksiä, joissa tuollaista arviointisävyä ei ole, esim. iloinen, iloita, surullinen, surra, ihmetellä, olla hyvilläään, olla tyytyväinen, kadehtia, inhota, vihata, rakastaa, ihailta, pelätä, vastahakoinen.

Vihdoin on meidän tässä yhteydessä mainittava ilmaisut, jotka osoittavat objektin kykyä herättää määrätynlainen tunnereaktio. Tarkoitin sellaista tapausta kuin »iloinen» merkityksessä: sellainen

¹ Vrt. *Theodor Reik, Wie man Psychologe wird. Wien 1927 s. 26.*

mikä herättää iloa (iloinen uutinen), »surullinen» merkityksessä surua aiheuttava (surullinen tapaus), edelleen ovat tällaisia: ihmeellinen, koomillinen, peloittava, miellyttävä, rakastettava, ihailtava, vastenmielinen, inhoittava, sietämätön. Monissa näistä on mukana tavallisesti myös arvostusmomentti, mitä kuitenkin ei ole sekoitettava asialliseen merkitykseen, joka osoittaa, että objekti kykenee herättämään arvostuksen.

Muutamit arvopredikaatit ovat asialliselta sisällykseltään niukkoja. Sellaisia ovat *mieluininen*, *epämieluininen*, *kaunis*, *ruma*, *siveellisesti hyvä*, *paha*, *losi*, *epätosi*, *oikea*, *väärä*, *arvokas*, *arvovastainen*. Mikä jää tällaisten sanojen merkitysten asialliseksi sisällykkeksi, jos arvoväritys poistetaan? Nähdäkseni toisissa kuuluminen määrättyyn laatukategoriaan ja sen ohella norminmukaisuus tai -vastaisuus, toisissa ainoastaan norminmukaisuus t. -vastaisuus. Esim. »*kaunis*» on toisaalta määrättyä esteettistä, toisaalta norminmukaista, »*losi*» on määrättyllä tavalla tietämisen alalle kuuluvaa ja samalla norminmukaista. Mikä tämä normi on, onko se absoluuttinen vai relatiivinen, on yhdentekevää.

Merkityksissä *oikea*, *väärä* tyhjenee asiallinen sisältö kokonaan norminmukaisuuteen tai -vastaisuuteen. Myöskään käsitteistä *arvokas* ja *epäarvokas* ei voida saada irti muuta kuin norminmukaisuus ja -vastaisuus (tai sitten psykologisesti otettuna: positiivisia resp. negatiivisia arvostustunteita herättävä).

Arvoväritettynä käsite *arvokas* sitävastoin sisältää enemmän kuin norminmukainen »pitävä» (gesollt); kaikki *arvokas* on norminmukaista, mutta ei kaikki norminmukainen *arvokasta*. Se asiahaara, että käsitteen asiallinen sisältö involvoi normin, ei vielä tee sitä arvokäsitteeksi, vaan sellaiseksi tekee sen vasta positiivinen tai negatiivinen arvoväritys. Käsite *arvokas* resp. *arvovastainen* on siinä suliteessa erikoisasemassa kaikkien arvokäsitteiden joukossa, että se on laajin arvokäsite. Kaikki, mikä on arvoväritettyä, kuuluu tämän käsitteen piiriin. Se on niinsanoaksemme arvoväritys muodostettuna erityiseksi käsitteeksi. Tästä syystä ovat kaikki sellaiset lauseet, joissa subjektina on arvokäsite ja predikaattina *arvokas* tai *arvovastainen* analyttisiä lauseita esim. *Kaunis* on *arvokasta*, *mieluisa* on *arvokasta*, *rehellisyys* on *arvo-*

kasta; ruma, epämieluisa, valheellinen on arvovastaista. Yleensä voi synteettisiä arvoarvostelmia olla ainoastaan sillä edellytyksellä, että subjektikäsité ei ole arvokäsité. Kuitenkaan ei subjektikäsité saa olla normikäsité, sillä viimeksimainitun sisältö on relatiivinen eikä voi joutua arvostuksen alaiseksi.

Arvoväritys on käsittääksemme ainoa kriteerio siihen, että jokin käsité on »arvokäsité» käyttääksemme *Rickertin* nimitystä. Tosin *Rickert* mainitsee pettämättömänä kriteeriona erään toisen seikan.

Rickert erottaa nim. arvokäsitteet (Wertbegriffe) olemiskäsitteistä (Existenzbegriffe) käyttäen kriteeriona niiden suhtautumista negatioon. Hän sanoo: »Es lässt sich nämlich zeigen, dass ihre (= der Negation) Verknüpfung mit einem Existenzbegriff eindeutig, mit jedem Wertbegriff dagegen zweideutig ist, und daran, ob wir durch die Negation nur eine oder zwei Bedeutungen erhalten, werden wir mit Sicherheit erkennen, ob wir einen Existenzbegriff oder einen Wertbegriff vor uns haben.»¹ Esimerkkeinä tästä mainitsee *Rickert* sellaiset käsiteparit kuin kaunis — epäkaunis eli ruma, inhimillinen — epäinhimillinen, luonnollinen — epäluonnollinen.

Rickertin esityksestä ei käy ilmi, ovatko hänen »arvokäsitteensä» arvoväritettyjä käsitteitä vai normikäsitteitä vaiko ehkä arvoväritettyjä ja normikäsitteitä yht'aikaa. Jos niillä tarkoitetaan arvoväritettyjä käsitteitä, niin silloin niitä ei voida kokonaan loogillisesti negeerata, vaan ainoastaan muuttaa niiden arvoväritys ja asiallinen sisältö päinvastaiseksi. On kuitenkin *Rickertin* esityksen täydennyksenä mainittava, että negeeratessa positiivisesti väritetty arvokäsité mahdollisesti usein — joskaan ei aina — saadaan yhtä voimakkaasti väritetty negatiivinen arvokäsité; jos taas negatiivisesti väritetty käsité negeerataan, ei yleensä luullakseni saada yhtä voimakasta positiivista käsitettä, esim. *epäkaunis* on usein = *ruma*, mutta *ei-ruma* ei ole = *kaunis*, vaan voi olla myös esteettisesti indifferentti (ei kuitenkaan arvovapaa).

Jokaisesta olemiskäsitteestä voidaan tehdä arvokäsité liittämällä siihen arvoväritys; mutta siten se oikeastaan muuttuu toi-

¹ *Rickert*, Gegenstand der Erkenntnis s. 230 4. ja 5. Aufl. ja System der Philosophie I 1921 s. 117.

seksi käsitteeksi. Toiselta puolen monesta arvokäsitteestä voidaan poistaa arvoväritys ja siten saadaan olemiskäsite. Olemiskäsitteestä voidaan kiellon avulla saada »ei mitään». Arvokäsitteestä sitävastoin ei koskaan voi tulla »ei mitään». Ei siis pidä täysin paikkaansa, että arvokäsitteestä negeeraamalla saataisiin kaksi merkitystä. Asianomaisella sanalla oli jo ennestään kaksi merkitystä. Esim. »rohkea»:sta saadaan negeerattuna, kun se on arvokäsite, *ei-rohkea*, joka on jokseenkin samaa kuin *pelkurimainen*; mutta olemiskäsitteenä, kun se tarkoittaa vain: »vissejä sielullisia ominaisuuksia omaava», lienee »ei-rohkea» todella »ei mitään».

Normikäsitteiden laita taas on jonkin verran toisin. Näiden käsitteiden olemassaolo perustuu normatiivisen asenteen olmassaoloon. Normatiivinen asenne ei ole samaa kuin arvostava asenne. Normatiivinen asenne tietää ainoastaan, että jotakin asiasisällystä tarkastetaan pitämiskategoriaa siihen sovelluttamalla, s. o. suhteessa johonkin normiin. Onko sisälllys tai normi arvokas, on tällöin yhdentekevää. (Tästä lähemmin tuonempana.) Samalla on normatiivinen suhde puhtaasti loogillinen kategoria. Kun normikäsitteeseen liitetään kieltö, on tarpeellista, että ollaan selvillä, kielletäänkö itse normatiivinen asenne vaiko ainoastaan normin sisälllys. Jos normatiivista asennetta ei kielletä, niin silloin ei-norminmukainen on samaa kuin norminvastainen. Jos taas normatiivinen asenne kielletään, on ei-norminmukainen sellainen, mihin ei normia sovelleteta; se on t. s. normikategorian ulkopuolella. Edellisessä tapauksessa »A:n pitää olla B» negeerattuna itse asiassa on = »A:n pitää olla olematta B», »A ei saa olla B». Näinollen ei siis itse asiassa olekaan kielletty pitämistä. Jälkimmäisessä tapauksessa taaskin mainittu lause kiellettynä on: »A:n ei pidä olla B». Voidaan esim. sanoa: »A on B, mutta A:n ei pidä olla B». (Huomattava on, että lause e i merkitse: »A:n ei tarvitse olla B».) Tosin on »ei pidä» harvinainen tässä merkityksessä, mutta sellainen merkitys epäilemättä tarvitaan. Se on tarpeellinen, jotta voitaisiin siirtyä normatiivisesta toteavaan asenteseen.

Saksassa tällaisen merkityksen antaminen »ei pidä»-käsitteelle on vaikeata, koska *soll nicht* yleisessä kielenkäytössä merkitsee »ei saa». *A soll nicht B sein* on *A darf nicht B sein*.

Sekaannusta kielletyn ja kieltävän pitämisen välillä on omiaan lisäämään vielä se seikka, että normikäsitteet ovat suhdekäsitteitä. Jos suhdekäsite esim. »pieni», »suuri», »yhtäläinen», »erilainen» kielletään, on myös lähellä se mahdollisuus, että negation johdosta vaan muutetaan sisällys päinvastaiseksi, mutta pysytetään se käsitteen tunnusmerkki, jonka piirissä suhteellisuus esiintyy. Esim. kiellettyessä »pieni» säilytetään tunnusmerkki »kvantiteetti», joten saadaan helposti tulokseksi »suuri», kiellettyessä »yhtäläinen» säilytetään »kvaliteetti» ja saadaan »erilainen». ¹

Rickert sanoo: »Die Negation des Existierens oder genauer eines existierenden Etwas ergibt als blosse Negation immer nur das Nichtetwas oder das Nichts. Die Negation des geltenden Wertes dagegen kann zwar ebenfalls das Nichts bedeuten, aber auch ein Etwas, nämlich den negativen Wert oder das Ungültige, und wie der Wert zum Sollen oder zum Imperativ wird, wenn wir ihn auf ein anerkennendes Ich beziehen, so wird der negative Wert zum Nicht-Sollen oder Verbot für den stellungsnehmenden Akt des Subjektes.» ²

Näyttää siltä, että *Rickert* tässä käsittää Nicht-Sollenin eräänlaiseksi Solleniksi, jolla on negatiivinen sisällys. Hän ei kiinnitä huomiota siihen, että Nicht-Sollen ainoastaan kielellisesti katsoen on Sollenin negaatio. Samalla sekoittaa hän sen imperatiiviin ja kieltoon. Imperatiiviin nähden pitää paikkansa, että siitä ei voida kieltämällä saada »ei mitään», vaan kielletystä imperatiivista tulee aina kielto (Verbot). Mutta tästä ei suinkaan johdu, että Sollen ja Verbot ovat rinnastettavissa.

Imperatiivista lausetta ei voida loogillisesti kieltää samoista syistä, kuin ei arvoväritettyä käsitettä voida kieltää, nim. sentähden, että imperatiiviin sisältyvä emotionaalinen momentti on kaiken logiikan ulkopuolella. Kun lause »tule!» kielletään, saadaan siitä: »älä tule!» Refleksiivisesti voidaan käsky »tule!» ilmaista väitöslauseena: »minä tahdon, että sinä tulet». »Älä tule!» ei merkitse: »minä

¹ Ks. *Ziehen*, *Logik* s.191, vrt. myös *Frischeisen-Köhler*, *Wissenschaft und Wirklichkeit* 1912 s. 122.

² *Rickert*, e. m. t. s. 230.

en tahdo, että sinä tulet», vaan »minä tahdon, että sinä et tule». Tahtomista siis ei ole kielletty, vaan ainoastaan tahtomisen sisälly. Sitävastoin voidaan pitämismomentti kieltää. Lause: »sinun pitää tulla» kuuluu kiellettyinä: »sinun ei pidä tulla». Tämä ei merkitse: »sinä et saa tulla», ei myöskään: »sinun ei tarvitse tulla», vaan että tässä tapauksessa yleensä pitäminen ei ollenkaan tule kysymykseen.¹

Puhtaasti asiallisen ja arvoväritetyn merkityksen ero näkyy hyvin sellaisissa lauseissa, joissa ne molemmat yht'aikaa esiintyvät. Usein saa kuulla ja lukea sellaisia lauseita kuin: »valhe on (aina) valhe». Tässä on »valhe» ensimmäisellä kerralla objektiivismerkityksinen, jälkimmäisellä kerralla arvoväritetty. Objektiivisesti katsoen on valhe todellisesta asiantilasta poikkeava lausunto, joka on toisen henkilön harhaanjohtamistarkoituksessa lausuttu. Arvoväritettyinä on sanalla tämä merkitys, mutta lisäksi negatiivinen arvoväritys. Valhe on jotakin, ainakin lausujan mielestä, pahaa, hylättävää. Samalla hän vetoo myös ihmisten yleiseen arviointiin, mutta hän ei pelkästään totea tämän arvioinnin olemassaoloa eikä sitä, että konkreettinen tapaus on ristiriidassa yleisten normien kanssa, vaan koettaa samalla *suggereoida* esille tämän arvioivan suhtautumisen. Jos hän pelkästään toteaisi ristiriidan yleisen arvostuksen ja konkreettisen tapauksen tai yleensä määrätynlaisen objektiivisen asiantilan kanssa, ei nähdäkseen taaskaan olisi syytä nähdä »valhe on valhe»-lauseessa tavallista arvoarvostelmaa, vaan toteama. — Samalla tavoin voidaan sanoa esim. murha on aina *murha*, egoismi on aina *egoismia* j. n. e. Tällaisissa tapauksissa ensin viitataan sanan puhtaasti asialliseen merkitykseen ja sen jälkeen sen emotionaalisesti väritettyyn, usein kuitenkin niin, että

¹ Kielessä ei suinkaan ole harvinaista, että negatio liitetään asiallisesti toiseen käsitteeseen kuin se muodollisesti kuuluu. Esim. latinan *nolle* verbin merkitys useimmiten ei ole *velle* verbin negatio, vaan päinvastainen tahtomisen muoto; *nolo id facere* merkitsee: *volo id non facere*. Samaa havaitaan muissakin kielissä: *en tahdo* merkitsee: *tahdon, ettei* . . . Tämän kielellisen ilmiön nojalla ei kuitenkaan voida tehdä laajakantoisia tietoteoreettisia johtopäätöksiä kuten Rickert tekee. Vrt. lat. *nego* (< *ne aio*) merkitsee »väitän, ettei». Suomessa merkitsee: »en luule hänen tulevan»: »luulen, ettei hän tule».

syntyy se käsitys kuin merkitys olisi pysynyt täysin samana ja niinkuin jo ensimmäiseen merkitykseen olisi sisältynyt asian kiitettävyyden tai hylättävyyden.¹

Varsinkin askarrellaan sekaisin objektiivisilla ja arvoväritetyillä merkityksillä agitaatio- ja propagandatarkoituksessa koetettaessa suunnata yleisön arvostus määrättyyn suuntaan. Näin saa esitys useinkin loogillisuutta lähentelevän ulkonäön sen silti kuitenkin olematta loogillista, kun asiaa lähemmin tutkii. Otetaan ilmiö ja sovellutetaan siihen ilmaisu, jolla on jossakin määrin selväpiirteinen asiallinen sisällös, mutta samalla positiivinen tai negatiivinen arvoväritys; todetaan siis esim., että jokin »ei pidä yhtä todellisuuden kanssa» ja siis on valhe, ensin objektiivisessa, sitten arvoväritetyssä merkityksessä; että on »harjoitettu väkivaltaa», että on »salattu» jotakin, että jokin on »edistystä», »taantumusta», »vapautta» tai »pakkoa», ja käytetään sitten hyväksi näihin sanoihin liittyntä arvoväritystä. Jokaiselle, joka tahtoo vaikuttaa ihmisten arviointiin, on tärkeitä tuntea ne sanat ja ilmaisut, joilla määrättyinä aikana tai määrättyssä piirissä on hyvä tai huono kaiku ja koetettava saada tosiasiat mukavalla tavalla sopimaan niiden asiallisten merkitysten puitteisiin. Että tietysti tällöin myös usein muunnellaan ja vääristetään tosiasioita, on myös eräs agitaation tempu, jolla kuitenkin ei ole mitään tekemistä kysymyksemme kanssa. Voi olla mahdollista, että todella tosiasiat kielikäytännön mukaisesti voidaan ilmaista myös agitaation käyttämällä ilmaisuilla, ja kumminkaan ei noudateta loogillista puhtautta sentähden, että nämä ilmaisut ovat määrättyyn suuntaan arvoväritettyjä. Kaikissa esityksissä, puheissa ja kirjoituksissa, joissa koetetaan vaikuttaa ihmisten mielipiteisiin, vilisee heikommin tai voimakkaammin arvostuksilla väritettyjä ilmaisuja. Tässä en me tietysti ollenkaan tarkoita niitä arvostuksia, jotka esittäjä itse panee sanamerkityksiin äänenpainollaan y. m.:lla, vaan jotka hän omia tarkoituksiaan varten ikäänkuin lainaa kielitajunnalta. Näin saavat väitteet erään-

¹ Esimerkkejä tällaisista ilmaisuista *K. Erdmannilla*, *Die Bedeutung des Wortes*, esim. sana »Tendenz», (s. 53), »Altruismus» ja »Egoismus» (s. 143), myös »Lüge», (s. 148.) Vrt myös *tekijän* Arvojen ja välineitten maailma s. 275.

laisen objektiivisuuden ulkonäön, joka tietysti on eduksi ajettavalle asialle, sillä niin subjektiivisia kuin ihmiset yleensä lienevätkin arvioinneissaan, on heidän kuitenkin maksettava aina vero objektiivisuudelle ja loogillisuudelle. Kuitenkin, kuten sanoimme, ei tarkemman havaitsejan ole vaikeata huomata, miten puhujan subjektiivinen arviointi ratkaisee, mitä ilmaisuja hän käyttää. »Ein Redner verräth oft schon zum Voraus seine Absicht durch die Namen die er den Sachen giebt», sanoo *Schopenhauer*.¹ Olisi mielenkiintoista järjestelmällisesti tätä näkökohtaa silmällä pitäen tutkia esim. valtiollista päiväkirjallisuutta ja sanomalehtiä.

Mutta eivät ainoastaan kansanomaisessa esityksessä nämä asiallisen ja arvoväritetyn merkityksen sekoitukset näyttele osaansa, vaan ne ulottavat vaikutuksensa tieteelliseenkin esitykseen. Tieteessä käytetään käsitteitä, joilla asiallisen merkityksen ohella on arvoväritetty; sellaisia ovat esim. ylempänä mainitut käsitteet: *loogillinen, järjellinen, johdonmukainen, tarkoituksenmukainen, luonnollinen, positiivinen, negatiivinen, aktiivinen, passiivinen, tieteellinen, epätieteellinen*. Tiedehän haluaa olla täysin objektiivinen, mutta siitä huolimatta sekään ei aina voi vastustaa kiusausta käytellä arvoväritettyjä merkityksiä, m. m. pyrittäessä tosiasioista arvojen kautta kohoamaan normeihin, vaikka on vanha usein toistettu totuus, ettei olemisesta voida loogillisesti päästä pitämiseen (»Man kann das Sollen aus dem Sein nicht herausklauben»).

Silloin menetellään useinkin seuraavaan tapaan, kun on todistettava, että *A:n* pitää olla. Todetaan, että *A* on *B*. Nyt on *B:tä* osoittava käsite samalla arvoväritetty esim. positiivisesti. Nyt tiedämme, että jokaisesta positiivisesti arvoväritetystä käsitteestä päästään käsitteeseen arvokas. Sen taas, mikä on arvokasta, pitää olla. Ergo *A:n* pitää olla *B*. Virhe on ensinnäkin siinä, että samaa käsitettä ensin käytetään olemiskäsitteenä ja sitten arvokäsitteenä, toiseksi siinä, että sitä pitämistä, mikä johdetaan arvokäsitteeseen sisältävästä arvokkaasta, pidetään absoluuttisena. Miten paljon onkaan todistettu ollapitäväksi sillä perusteella, että se on *luonnol-*

¹ Einleitung in die Philosophie (Reclam N:o 2919—2920 Dritte Aufl.) s. 90.

lista, järjellistä, täydellistä, loogillista, siveellistä, johdonmukaista j. n. e.! Usein tuottaa todistelussa suurinta vaivaa osoittaa, että *A* on *B*, siis saada *A* subsumoiduksi sellaisen käsitteen alle, jolla on arvoväritys. Tässä taas käytetään usein *peitettyä definitiota*. Selitetään, mikä on »todellinen», »varsinainen», »oikea», »aito» *B*, siis esim. mikä on »todellista» isänmaallisuutta, uskonnollisuutta, rehellisyyttä, rohkeutta. Sellaiset käsitteet kuin aito (echt), todellinen, tosi-, varsinainen, oikea, väärä (falsch), näennäinen ovat nim. usein arvoväritettyjä. Mutta samalla ne ovat normikäsitteitä. Tällaisina ne ovat useinkin suhteessa sen käsitteen määritelmään, johon ne attribuutteina kuuluvat. »Todellinen uskonnollisuus» on sellaista uskonnollisuutta, millaista sen käsitteensä mukaisesti pitää olla. Nyt ovat määritelmät, kuten toisessa paikassa (Das normative Moment im Bedeutungsbegriff s. 31 seur.) olen tahtonut osoittaa, ajattelemiselle asetettuja normeja. Nämä normit saattavat olla erilaisia: alkuperäisiä ja johdettuja. Usein kun viitataan määritelmään, ei aina käy ilmi millainen määritelmän norminluontoisuus on: muodostetaanko se juuri kirjoittajan oman definiointiaktin kautta, vai viitataanko aikaisemmin toisaalla muodostettuun määritelmään tai niihin perusteisiin, jotka ovat määritelmään pohjana. Näin on erittäinkin silloin, kun käsitteen eteen lisätään sana »todellinen», »oikea» y. m. Tarkoitetaanko, että yleinen kielenkäyttö tarkoittaa sanalla isänmaallisuus sitä, mitä kirjoittaja väittää olevan »todellista isänmaallisuutta», vaiko että jonkin tieteellisen (eetillisen) järjestelmän puitteissa annetaan tälle sanalle sellainen merkitys, että siihen kuuluu kirjoittajan mainitsema piirre, vai luoko kirjoittaja juuri väittäessään isänmaallisuudesta, että siihen kuuluu tunnusmerkki *a*, oman määritelmänsä tai ainakin osan siitä vaatien sitten tälle määritelmälleen yleispätevyyttä, yleistä hyväksymistä? On huomattava, että mainitut sanat säännöllisesti liitetään arvoväritettyihin käsitteisiin, mikä viittaa siihen, että kirjoittajalle on tärkeätä saada käsitteisiin haluamansa sisällys. Sentähden täytyy olla varsin varovainen sellaisten esitysten loogilliseen puhtauteen nähden, joissa esiintyy sanoja »todellinen», »väärä» j. n. e., sillä on hyvin mahdollista, että niissä suggestiotarkoitus on pääasiana. Aivan arvottomia ovat usein sellaiset määritelmät ja lauseet, joihin itseensä

sisältyy käsite »todellinen a » y. m., jollei nimittäin ole selitetty samalla, mitä »todellisella a :lla» tarkoitetaan. Sillä todellinen, aito y. m. sinänsä ei ole muuta kuin sellainen, minkä pitää (tässä tapauksessa käsitteessä) olla. Mutta tämä pitäminen on pelkkä loogillinen suhde, ei mitään absoluuttista.

Varsinkin eettillisissä teoksissa viljellään runsaasti mainitsemiamme sanoja ja sitä enemmän, mitä enemmän kirjoittaja haluaa arvostaa ilmiöitä. Nämä sanat antavat näköjään objektiivisen pohjan väitteille, mutta tarkemmin katsoen on niiden tarkoituksena usein johtaa lukijan arvostusta määrättyyn kirjoittajan haluamaan suuntaan.¹

Loogillisilla käsitteillä askarteleva esitys ei voi käyttää hyväkseen arvoväritettyjä merkityksiä. Arvoväritys on aina käsitteeseen kuuluva emotionaalinen tekijä. On selvä, ettei esim. imperatiiveja ja tunteenpurkauslauseita voida hajoittaa ilman muuta loogillisiin elementteihinsä. Loogilliseen arvostelmaan nähden pitää voida kysyä: onko tämä totta? mutta esim. sellaiseen lauseeseen nähden kuin: »tule tänne!» tai »voi minua poloista!» ei tässä kysymyksessä ole mitään järkeä. Se täytyy tulla saatetuksi muotoon, jossa on pelkkiä asiallisia käsitteitä. Arvoarvostelmiin sisältyviin arvoväritettyihin käsitteisiin nähden on tällainen muuntaminen tarpeellista. Tätä asiaa ei nähdäkseni ole aina kyllin selvästi huomattu. Usein arvelaan, että sellaiseen lauseeseen kuin »tämä on kaunista» ilman muuta voidaan suhtautua kysymyksellä: onko se totta? Se on

¹ Esim. *Foersterin* kirjassa *Valtiollinen siveys- ja kasvatuseritys* näitä sanoja käytellään runsaasti. »Todellinen tiede syntyy kuitenkin vain siellä, missä koetetaan käydä käsiksi kysymykseen kaikkein elävien sisältöineen» (Suomal. käännös, Werner Söderström oy. 1921 s. 7), »Todellista tahtoa valtiolliseen yhtelyyteen toisinajattelevien kanssa . . . sitä meillä on kylläkin vähäsen» (s. 91), »Itä-elbeläisen hengen valta . . . voidaan murtaa vain todellisen germaanisen hengen tietoisella herättämisellä» (s. 13). Samoin esim. *Eucken*, *Elämän tarkoitus ja arvo* (Suomal. käännös, Otava 1925): »Sillä ei mikään pyrkimys saa aitoa voimaa, jolle se ole Itseyden ilmausta (s. 88) . . . ettei lopultakaan mitään voi mennä hukkaan siitä, mikä palvelee aidon elämän rakentamista» (s. 150). Samaten esim. *Spencer* tendenssimäisessä mielessä puhuu »todellisesta siveellisestä tietoisuudesta», kuten *E. Westermarck* (*Urspr. d. Moralbegriffe* I s. 7) huomauttaa.

kuitenkin mahdollista ainoastaan, jos arvoväriytyksen poistuttua jäljelle jää selvästi ajuttava asiallinen merkitys. Tämä asiallinen merkitys voi olla kahtalainen: joko sisältää se psyykillistä aktia tarkoittavan merkityksen tai normiin suhteessa olevan käsitteen (suhdekäsitteen, normikäsitteen). Psyykillistä aktia tarkoittavana käsitteenä kaunis on: »minussa esteettistä mielihyvää herättävä», tai »ihmissä yleensä esteettistä mielihyvää herättävä» tai myös »määrätynlaisessa psyykessä esteettistä mielihyvää herättävä». Normikäsitteenä taas »kaunis» on: »esteettisen normin mukainen», jossa tapauksessa täytyy olla lähemmin määrätty, mikä tämä normi on. Tämä esteettinen normi voi olla esim. määrätty subjekti, määrätynlainen tajunta, jolle siis annetaan normaali taju n m a n asema. Kaunis on siis sellainen emotionaalinen laatu, mitä nämä normaalitajunta arvostaa esteettisessä suhteessa positiivisesti. Tos on kyseessä esim. lause: »tämä teko on siveellisesti hyvä», merkitsee se psykologisesti tulkittuna: »tähän sellainen ja sellainen subjekti (minä, se ja se ihmisryhmä, ihmiset yleensä) suhtautuvat siveellisesti hyväksyen». Normatiivisella käänteellä se taas on: »tämä teko on niiden ja niiden normien mukainen», »tämä on esim. »omantunnon vaatimusten mukainen, yleisen siveellisen tietoisuuden, ihmisen henkisen olemuksen mukainen». Sitä vastoin ei voida teoreettisesti, toteamistietä, ratkaista, ovatko nuo normit absoluuttisesti päteviä; voidaan sanoa ainoastaan: sikäli kuin ne ovat päteviä, on tämä teko »hyvä». ¹ Huomaamme myös, että jokainen positiivinen ja negatiivinen psykologinen suhtautuminen voidaan ottaa normiksi ja kääntäen jokainen normi voidaan käsitellä jonkun subjektin psykologisen suhtautumisen sisällykkeksi.

¹ Maier, Psych. des emot. Denkers s. 660 tulee siltä toteamasta, että ihmiset langettavat erältä arvoarvostelma tietoisuudessa, että niiden tarkoittamat objektit ovat ehdottomasti arvokkaita jokaiselle — »niin totta kuin hän tahtoo olla ihminen» — siihen, että tämä pätevyysvaatimus on oikeutettu ja että siis on todellakin »unbedingt allgemeines Werturteil». Tästä ei voi tosin nähdä ehdottoman selvästi tarkoittaako M., että tuon psykologisen toteaman perustuksella voitaisiin päätellä, että on absoluuttisia arvoarvostelmia, mutta siltä tuntuu. T. s. olemisesta olisi päästy arvoon tai pitämiseen, sillä »allgemein» kai on tässä »allgemeingültig»?

Kaikki loogillinen tietäminen, sekä olemiseen että pitämiseen kohdistuva, on suhteellista. Me emme kylläkään voi johtaa pitämistä olemisesta, mutta me voimme ilmaista eräitä olemissuhteita pitämisen avulla sekä eräitä pitämissuhteita olemiskategorian avulla. Arvokas-käsitettä on sitävastoin nähdäkseeni mahdotonta käsittää loogillisesti. Siitä tulee joko sellainen, mitä halutaan, mikä tuottaa mielihyvää, herättää arvotunteita, suoranaisesti tai välillisesti tai sellainen, minkä pitää jossakin suhteessa olla. Tämä johtuu siitä, että arvokas-käsitteessä on mukana emotionaalinen momentti.¹

Joskin kaikki arvoväritetyt käsitteet voidaan muuntaa joko psyykillistä suhtautumista osoittaviksi tai normikäsitteiksi, on toisissa tapauksissa toinen, toisissa toinen käsiteryhmä lähempänä. Esim. käsitteessä urhoollinen meillä on määrättyä laatua oleva psyykillinen ominaisuus, johon suhtaudutaan hyväksyen, joka herättää positiivisia arvostustunteita. Tällaisissa käsitteissä on usein mahdollista mieltää määrätynlainen asiallinen merkityssisällisyys jättämällä vain yksinkertaisesti pois arvoväritys. Meille on mahdollista kuvitella urhoollisuutta pelkkänä psyykillisenä ominaisuutena kokonaan huomioonottamatta, onko se jossakin suhteessa arvokasta vai ei. Samoin on monien muiden psyykillisiä ominaisuuksia osoittavien ominaisuuksien, jotka samalla osaksi ovat eettillisen arvostuksen alaisia: rehellinen, tunnollinen, itsepäinen, pikkumainen j. n. e. Myöskin eräät esteettiset käsitteet, esim. sopusuhtainen, sulava y. m., mahdollisesti kuuluvat tänne. Jos näitä käsitteitä mielletään ilman arvoväritystä, ei voida muodostaa analyyttisesti sellaisia lauseita kuin: rehellisyys on arvokas ominaisuus, vaan ovat tällaiset lauseet silloin synteettisiä, s. o. arvoarvostelmia.

Toisten käsitteiden sisällys taas on norma edellyttävä. Sellaisia ovat ennen kaikkea käsitteet oikea ja väärä, joista äsken jo mainitsimme määritelmä-kysymyksen yhteydessä. Nämä käsitteet normikäsitteinä ilmaisevat vain pelkän norminmukaisuuden tai -vastaisuuden. Tällaiseksi normiksi ei katsota tavallisesti jonkin subjektin suhtautumista, vaan selvästi määrättävissä olevia seikkoja.

¹ Vrt. myös *Kantlin Kritik der praktischen Vernunft*, Kehrbach (Reclam) s. 76 seur. («hyvä» ja «paha» käsitteistä).

Niinpä asiakirjan jäljennöksestä sanotaan, että se on oikea, ja tarkoitetaan silloin, että jäljennös pitää yhtä alkukappaleen kanssa. Mutta sinänsä ei mikään voi olla oikeata; oikeata on vain se, minkä pitää olla jotakin.

Normia edellyttävä käsite on myös esim. *normaali*, kuten nimityskin osoittaa. Ilmiöissä sinänsä ei ole mitään normaalia sen paremmin kuin epänormaaliakaan, vaan on normi asetettava. Sellaiseksi voidaan ottaa esim. useista yksityistapauksista saatu (kvantitatiivinen) keskiarvo. On sentähden väärin puhua esim. normaali-tajunnasta määrittelemättä sitä normia, joka määrää tämän tajunnan olemuksen, esim. siten, että sanotaan sen olevan kaikissa ihmisissä olevan yhtäläisillä ominaisuuksilla varustetun tajunnan. On tarkoin varattava käsiteseakaannusta: ei se, mikä on kaikille samaan ryhmään kuuluville yksilöille yhteistä, vielä silti ole normaalia, vaan vasta sitten kuin tämä yhteinen asetetaan yksilöille normiksi, mittapuuksi.

Käsitteen *täydellinen* laita on samoin. Mikään ei sinänsä ole täydellistä, vaan vasta sitten kuin on edellytetty, mitkä ehdot sen tulee täyttää. Usein nämä edellytykset ovat tosin niin lähellä, ettei niitä tarvitse erityisesti mainita. Mutta on toisia tapauksia, joissa näin ei ole. Esim. jos ihmiselle annetaan kehoitus »pyrkii täydellisyyteen», on tämän sisällys täysin tyhjä, jolle viitata johonkin mittapuuhun (esim. määrättyllä tavalla käsitettyyn jumaluuteen).¹

Normia edellyttävät myös käsitteet *terve* ja *sairas* ollessaan ilman arvoväritystä. Tällaisena normina voi olla puhuttaessa ihmisen fyysillis-psykyllisestä tilasta hänen omat emotionaaliset elämyksensä, mielipahan puuttuminen tai läsnäolo. Taikka voidaan esimerkiksi ottaa mittapuuksi lääketieteen normeja (määritelmää)² ja

¹ »Täydellisyys» esiintyy kuten tunnettua monessa etlikassa siveellisen pyrkimyksen päämääränä: *Spinozalla*, *Leibnizillä*, *Wolffilla*, myöhemmin esim. *Paulsenilla* (*System der Ethik I s. 4*), *Jodilla* (*Allgem. Ethik s. 5*). Käsitteen epämääräisyys tekee, että siihen voidaan mahduttaa mitä hyvänsä (vrt. *Scheler*, *Formalismus s. 167*).

² Ks. *Wundt*, *Logik II s. 648* (»Störung und ihre Ausgleichung«).

niiden mukaan kulloinkin arvostella onko ihminen terve vai ei.¹ Sinänsä ei ole mitään terveyttä tai sairautta. Varsinkin kuvaanollisessa merkityksessä harjoitetaan näillä käsitteillä paljon vallattomuutta, kun puhutaan esim. »terveestä kehityksestä» tai »mausta».

Samaa kuin käsitteistä normaali ja epänormaali, terve ja sairas on sanottava *luonnollisesta* ja *epäluonnollisesta* arvoväritettyinä. Stoalaisten ohje, että on »elettävä luonnon mukaisesti» (*convenienter naturae vivere*), ei sano mitään, jollei lähemmin määritellä, mikä luonnossa on otettava normiksi. Jos otamme luonnon pelkkänä tosiasiana, niin silloin on sanottava, että kaikki mitä tapahtuu on luonnollista.

Fikseerattua normia edellyttävät myös käsitteet *korkea* ja *alhainen* siirretyissä merkityksessään. Ainoastaan silloin voidaan puhua korkeammista ja alemmista orgaanisen elämän tai kulttuurin muodoista, korkeammasta ja alemmasta älyllisestä, siveellisestä, esteettisestä ja uskonnollisesta elämästä. Vasta silloin, kun oletetaan, että jonkin asteikon pitää määrätynsuuntaisena olla voimassa, kun tällainen asteikko on pätevä (gilt), voimme verrata ilmiöiden korkeussuhteita, s. o. missä järjestyksessä niiden pitää olla olemassa tai olla olematta. Loogillisesti voidaan väittää, että jos joku hyväksyy asteikon, on hänen myös myönnettävä se arvo, minkä esine saa, kun se sovelletaan asteikkoon.

Ylläolevasta lienee jo selvinnyt, ettei normiksi voida asettaa arvoväritettyjä käsitteitä. Sen huomaa sitäpaitsi jo siitä, että arvoväritettyjä käsitteitä käyttäen voidaan muodostaa rajaton määrä ohjeita, varsinkin jos vielä käsitteen eteen varmuuden vuoksi liitetään »todellinen». Ihmisen pitää olla hyvä, jalo, siveellinen, rehellinen, ihanteellinen, todellinen ihminen, hänellä tulee olla todellista kansalaismieltä j. n. e. loppumattomiin. Usein pidetään tuollaisia ohjeita syvällisenä eettisenä viisautena, ja sellaisia ne saattavat ollakin ei-tieteellisessä mielessä, kun toisaalla tarkemmin niiden sisältö sisällisesti syvennetään, mutta sinänsä ja loogillisesti kat-

¹ Lääketieteellekin tuottaa psyykkilisen terveyden ja sairauden määrittelyminen vaikeuksia. Se on lopulta arvokysymys. Ks. Weizsäcker. *Krisis der Psychanalyse* (1928) I s. 280. Vrt. *Nietzsche, Die fröhliche Wissenschaft*, aforismi n:o 120.

soen ne ovat mitäänsanomattomia.¹ Ne viittaavat vain eräisiin epämääräisiin arvostuksiin, jotka jo kieli itse on suorittanut varustaessaan käsitteen arvovärytyksellä.

Myöskään silloin, jos käsitteen asiallinen sisällitys itse on normia edellyttävä, ei se sovi normin sisällykseksi, vaan syntyy tautologinen lause. *Simmel* huomauttaa, että kun Platon asettaa ihmisen siveellisen toiminnan normiksi »hyvän idean», hän itse asiassa liikkuu kehässä: »meidän tulee toimia niin kuin on hyvää, s. o. niinkuin meidän tulee toimia, sillä me emme voi määrillä hyvää muuksi kuin siksi, mikä juuri on toteutettava». ² Samanlaisina itse asiassa tyhjinä moraaliprinsippeinä *Simmel* vielä mainitsee »oikean keskittien», »tasapainon», »harmonian» ja »liiallisuuden välttämisen» (mēden agan). ³ *Simmelin* mainitsemia tautologisia moraaliohjeita voisi jatkaa pitkälle; sinne kuuluvat sellaiset jo ylempänä mainitsemamme lauseet kuin että on harrastettava sitä, mikä on tervettä, luonnollista, järjellistä, täydellistä, korkeinta, arvokkainta, tehtävä kaikki oikealla ajallaan ja oikeassa paikassaan, annettava jokaiselle, mitä hänelle kuuluu (*suum cuique*) j. n. e.

Erityistä huomiota ansaitsevat käsitteet *riittävä*, *riittämätön* ja myös *liiallinen*, sentähden, että niitä niin ajattelemattomasti useinkin käytetään sekä puheessa että kirjoituksessa. Asiallisesti katsoen ne edellyttävät määrättyä normia, joka on luonteeltaan kvantitatiivinen. Jos tämä normi ylitetään, puhutaan liiallisesta, jos se alitetaan, liika vähästä. Liiallinen on aina samalla riittävää ja liika vähä riittämätöntä. Riittämätön on samalla liika vähää, mutta riittävä ei ole liiallista. Erotus riittävän ja liiallisen välillä on se, että liiallinen edellyttää, ettei normia saa ylittää eikä alittaa, kun taas riittävä edellyttää, että sen saa ylittää. Jos esim. toisen on

¹ *Konfucius* esim. antoi seuraavia eettillisiä ohjeita: Ruhtinas olkoon ruhtinas, isä olkoon isä, polka olkoon polka! Niistä *Simmel*, *Eini.* In d. *Moralw.* I, s. 51 ja erityisesti II s. 90. *Georg Cohn*, *Ethik und Soziologie* s. 83—84. On huomattava, että *Konfucius* oli käsitteellisesti ja että muinaisessa Kiinassa oli myös nominalistinen suunta, joka ei hyväksynyt hänen kantaansa. Ks. *E. V. Zenker*, *Geschichte der chinesischen Philosophie* (1926) I s. 274.

² *Einleitung in die Moralwissenschaft* I s. 47.

³ S. 48—49.

maksettava toiselle 100 mk ja hän epähuomiossa tai muuten tulee antaneeksi 150, niin voidaan sanoa, että hän antoi liiaksi, mutta toiselta kannalta katsoen, että hän antoi riittävästi; jos hän vihdoin antoi 50 mk, sanotaan summaa liian vähäksi, riittämättömäksi. Usein ilmaistaan riittämättömyys sanoilla *ainoastaan* tai *vain*. Toisaalta voi *ainoastaan* ilmaista myös, ettei ole sitä määrää, mitä voidaan odottaa, esim. ihmisellä on kaksi korvaa, mutta vain yksi suu, siis kvantiteettien keskinäisiä suhteita eikä sitä, että vussin määrän pitäisi olla olemassa. Kuitenkin voidaan väärinkäyttää tätä vain-sanan kaksimielisyyttä lisäämällä siihen samalla arvo-
väritys. »Minä sain häneltä vain 100 mk» voi tosin merkitä, että en saanut sen enempää, — niinkuin ehkä joku voisi luulla — mutta usein se merkitsee: »Minä sain häneltä liian vähän, vähemmän kuin hänen olisi pitänyt antaa».

On ilmeistä, että koska liiallinen aina edellyttää normia, ei voida antaa ohjetta, että on »vältettävä liiallisuuksia» suuntaan tai toiseen. Missä määrin »riittävän perusteen» ajatuslaki sisältää käsitteessä »riittävä» epämääräisyyden siitä, mikä tämän riittäväisyyden normeeraa, emme voi ottaa tässä laajemman pohdinnan alaiseksi. Myöskään ei tietysti esim. eettilliseksi normaalitajunnaksi voida ottaa »riittävästi kehittynyttä» eettillistä tajuntaa.¹

Tässä me jo tulemme sivunneeksi tietämistoimintoa koskevia käsitteitä. Tietäminen on ilmeisesti normikäsite. Se ei ole minkälaista älytoimintaa hyvänsä, vaan norminmukaista. Tietäminen ei ole pelkkä psyykillinen akti, esim. mielikuvien yhteenliittämistoimintaa, vaan sellaista arvostelmatoimintaa, jota vastaa objektissa esiintyvät suhteet. Yksilö ei itse voi lopullisesti ratkaista, tietääkö hän vai ei, sillä joskin hän itse luulee tietävänsä, on mahdollista, ettei hän kuitenkaan tiedä. Tässä tapauksessa on normin sisällyksenä vastaavaisuus todellisuuden kanssa. Koska kuitenkin tätä vastaavaisuutta on — ainakin monen mielestä — mahdoton todeta, asetetaan usein normiksi n. s. totuuskriteeriot, jotka tavallisesti kuuluvat psyykilliselle alalle (evidenssi, ajatusvälttämättömyys,

¹ Vrt. *Edv. Westermarck, Moralbegr.* I s. 9. »Liiallisesta» myös *Kant, Metaphysik der Sitten. Vorländer* s. 283.

mielikuvien yhteensopeutuminen, aistiverifikaatio). Yhdessä linjassa tietämiskäsitteen kanssa on totuus-käsite. Se on yleisesti arvoväritetty: *tos*i on teoreettisessa suhteessa arvokasta. Normatiivisella käänteellä se on: teoreettisessa suhteessa ollapitävää, psykologisella käänteellä: sellainen, mitä määrätynlainen psyyke arvostaa positiivisesti.¹

Normeja edellyttäviin älylliselle alalle kuuluviin käsitteisiin ovat luettavat myös *Sinn* ja *Unsinn*, jotka nimenomaan *Rickertin* tietoteoriassa näyttelevät niin tärkeätä osaa. Puhekielessä ne ovat tavallisesti arvoväritettyjä, arvokäsitteitä. *Sinn* on arvokas merkitys.² Normikäsitteenä se on merkitys, minkä älyllisessä suhteessa pitää olla. Epäilyksenalaista on, voidaanko tämän sanan merkityksen perusteella tehdä niin laajakantoisia tietoteoreettisia johtopäätöksiä kuin *Rickert* tekee.

Vihdoin normikäsitteitä käytetään asetettaessa alkuperäisiä johtamattomia ja perustelemattomia normeja. Niin esim. kun sanotaan: Ihmisten tekoja siveellisesti arvostettaessa on ylimpänä normina omatunto. Tämä voi tietysti merkitä, että on todettavissa, että ylimpänä mittapuuna siveellisessä arvostuksessa käytetään omaatuntoa, mutta se voi myös olla ikäänkuin eräänlainen kehoitus tai käsky arvostamaan siten. Muita esimerkkejä: »Vanhempien tahto on lapsen ylin laki». »Ajatuslait ovat voimassa kaikkeen tietämiseen nähden». Tällaiset alkuperäiset normit ovat läheistä sukua alkuperäisille, perustaville määritelmille. Esim. siveellisesti oikea teko voidaan määritellä ylläolevan normin avulla; samoin lapsen velvollisuus ja — ainakin osaksi — tietäminen.

Psykologisesti katsoen ovat tällaiset ylimmät normit usein arvostuksia ja tämän johdosta on useinkin normikäsite arvoväritetty.

Arvoarvostelmiksi katsomme ainoastaan sellaiset arvostelmat, joiden predikaatti sisältää arvoväritetyn käsitteen. Lähimain vas-

¹ Teoreettisessa suhteessa ollapitäväksi katsoo totuuden *Windelband*, *Rickert* ja yleensä lounais-saksalainen arvofilosofia; pragmatisteilla taas totta on pääasiallisesti sellainen, mitä faktillisesti pidetään teoreettisesti ja käytännöllisesti arvokkaana. Tosin ei pragmaattinen totuuskäsite ole läheskään selväpiirtelinen.

² Merkityksen ja *Sinnin* erotuksesta *Rickert*, *Gegenstand der Erkenntnis* s. 225 seur. — Toisenlainen erotus on esim. *Fregellä*.

taa tämä käsitys *Otto Ritschlin* määritelmää arvoarvostelmista. Hän sanoo: »Urteile, welche zugleich durch die vorstellende und führende Tätigkeit der Seele zustandegekommen sind als Werturteile zu bezeichnen, da der darin ausgedrückte Wert ihres Inhalts nur auf das Gefühl zurückgeführt werden kann.»¹ Kuitenkin on erityisesti korostettava, että ainoastaan siinä tapauksessa, että arvostus todella on ilmaistu, on syytä puhua arvoarvostelmasta. Tämä tapahtuu yleensä käyttämällä sellaisia kielellisiä ilmaisuita, joihin kielisysteemin merkitysnormien mukaisesti on liittynyt arvoväritys. Koska kuitenkin tämä väritys on liittynyt moniin sanoihin, joita käytetään myös ilman arvoväritystä, täytyy myöntää, ettei usein voida varmasti sanoa, missä merkityksessä sanaa on käytetty; vasta sitten, kun käsitteen perusteella tehdään normatiivisia johtopäätöksiä tai johdutaan uusiin arvoväritettyihin käsitteisiin, selvenee asia.

Sitävastoin emme pidä arvoarvostelmina² sellaisia arvostelmia, joissa todetaan jonkin objektin psykologinen vaikutus arvostaviin subjekteihin (esim. *A* on kaunis = *A* herättää esteettistä mielihyvää), oli tämä vaikutus miten yleistä tahansa, emme myöskään, kun subjekti yksinkertaisesti subsumoidaan ennakoita määritellyn predikaattikäsitteen alle, emmekä liioin lauseita, joissa ilmaistaan, että subjekti täyttää tai ei täytä predikaatin edellyttämää normia.³

Pitämislauseista.

Yllä olemme jo tulleet sivunneeksi myöskin pitämislauseita, joita usein katsotaan arvoarvostelmiksi. Nyt olisi meidän niihin lähemmin syvennyttävä, tarkastettava erilaisia pitämislauseita sekä niiden suhdetta arvoväritettyihin lauseisiin ja tosiasiallista olemista osoittaviin.

¹ Über Werturteile 1895 s. 34.

² Ku'en eslm. *Robert Eisler*. St. zur Wertth. s. 87.

³ Lauseita »in denen die Gegenstände als logische Subjekte an den Normen gemessen werden» nimittää eslm. *B. Erdmann* »Werturteile im engeren Sinn» *Logik I* s. 464. Vrt. *El. Kaila*, *Oikeuslogiikka I* 1924 s. 171.

Erotamme alkuperäisen (originäärisen) ja johdetun pitämisen. Moni pitämisarvostelma on loogillisen päätelmän kautta saatavissa yleisemmästä pitämisestä. Jos esim. *A*:n pitää olla *B* ja samalla tiedetään, että *C* on *A*, niin myöskin *C*:n pitää olla *B*. Jos lisäksi *B* on *D*, niin tiedetään, että *C*:n pitää olla *D*. Voin esim. päätellä, että minun on autettava lähimmäistäni määrättyssä tilaisuudessa, jos on voimassa normi, että ihmisen pitää osoittaa lähimmäisenrakkautta. Jos »*A*:n pitää olla *B*» ei ole johdettavissa yleisemmästä normista, on se alunormi. Loogillisesti ei alunormin pätevyys ole perusteltavissa. Sitä ei voi johtaa esim. olemisesta, tahtomisesta, arvostuksesta t. m. s. Pitäminen samoin kuin oleminen on alkukategoria. Samoin kuin olemista ei voida määritellä,¹ samoin ei pitämistä. Pitämisen maailmasta ei vie mitään siltaa olemisen maailmaan eikä päinvastoin.²

On kyllä tosiasia, että monet ovat koettaneet tehdä uskottavaksi, että pitäminen olisi eräs muoto olemista. Näitä yrityksiä täytyy kuitenkin pitää onnistumattomina; viitataan tässä suhteessa *Kelsenin* kritiikkiin, joka kohdistuu tällaisiin teorioihin.³ Pitämistä ei voida selittää joksikin tahtomisen muodoksi, joko sen tahtomiseksi, joka antaa normin, tai sen, joka määräyksen vastaanottaa. Ei pitäminen myöskään ole mikään luonnonlain esiintymismuoto. Myöskään ei pitämistä voida selittää teleologisesti

¹ Ks. *Simmel*. Die Philosophie des Geldes s. 5.

² *Kelsen*, Die Hauptprobleme der Staatsrechtslehre s. 8: »Die Frage nach dem Warum eines konkreten Sollens kann logisch immer wieder nur zu einem Sollen führen, wie die Frage nach dem Warum eines Seins immer nur ein Sein zur Antwort erhält.« *Simmel*, Einleitung in die Moralwissenschaft I s. 12: »Dass wir etwas sollen, lässt sich, wenn es logisch erwiesen werden soll, immer nur durch Zurückführung auf ein anderes als sicher vorausgesetztes Sollen erweisen; an sich ist es eine Urtatsache, über die wir vielleicht psychologisch, aber nicht mehr logisch hinausfragen können.« Vrt. myös *Simmel*, *Lebenanschauung* 2 Aufl. 1922 s. 219. Simmellä ei kuitenkaan voine vapauttaa molitteesta, että hän Sollenin nähden alati jossakin määrin sekoittaa kaksi probleemia: psykologisen ja loogillisen-eettillisen, kuten huomauttaa *Bohlin*, *Das Grundproblem der Ethik*, Uppsala 1923 s. 381.

³ Hauptprobleme, s. 27 seur. ja Der soziologische und juristische Staatsbegriff s. 75 seur.

esim. siten, että jonkin pitää olla, koska se on tarkoituksenmukaista.¹

Pitäminen ei ole sen subjektin tahtomista, johon pitäminen kohdistuu: »Ebensowenig wie das Handeln, kann das Wollen ein Sollen sein. Denn wollen kann wie Handeln Inhalt des Sollens, niemals das Sollen selbst sein. Wie ich handeln soll, kann ich wollen sollen.² Ich kann etwas sollen ohne es zu wollen.»³ »Ist das Sollen zu unterscheiden von dem Wollen desjenigen der soll, an den das Soll gerichtet ist, so ist es auch nicht identisch mit dem Wollen desjenigen von dem das Soll ausgeht, genauer: Durch dessen Wollen der Inhalt des Sollens bestimmt wird. Das Sollen, das für den A mit dem Befehle der Autorität B entsteht, ist durchaus nicht identisch mit dem psychischen Willensakte, der in dem Befehle der B zum Ausdrucke kommt. Die Urteile: 'Ich will, dass du . . .' und, 'Du sollst das . . .' werden zwar häufig als gleichbedeutend gebraucht, allein genau genommen müsste es heißen: 'Ich will, dass du . . . und daher sollst du . . .«⁴ Tässä viimeisessä esimerkissä täytyy

¹ Siltä, että pitämistä ei voida johtaa olemisesta, oli jo *Hume* selvillä. Uudemmassa kirjallisuudessa tätä tehostavat vielä esim. *G. Heymans*, Einführung in die Ethik, 1914 s. 9, *L. Nelson*, Vorlesungen über die Grundlagen der Ethik I, 1917 s. 31, *Th. Haering*, Die Materialisierung des Geistes, 1919 s. 316, *Sama*, Die Struktur der Weltgeschichte, 1921 s. 194, *Lujo Brentano*, Über Werturteile in der Volkswirtschaftslehre (Arch. f. Sozialw. u. Sozialp. B 33, (1911) s. 700, *Otto Ritschl*, Wissenschaft. Ethik u. moralische Gesetzgebung, 1903 s. 12, 14, *Georg Cohn*, Ethik und Soziologie, 1916, s. 76, *Felix Kaufmann*, Staatslehre als theoretische Wissenschaft (Kantstudien XXI, 1, 1926) s. 54, *Scheler*, Formalismus, s. 211. Esimerkkinä kokeista johtaa eettillinen pitäminen olemisesta (s. o. tässä: faktillisista eettillisistä arvostuksista) mainitaan usein ja syystä *J. St. Millin* utilitarismin perustelu. Vrt. *Nelson*, Vorl. über die Grundl. d. Ethik s. 32 sekä varsinkin *T. Bohlin*, Das Grundproblem der Ethik, Uppsala 1923 s. 80 seur. Logiikan perustuksen pitämiseksi tahtoo antaa *F. Bergenthal*, Zur Logik des Sollens, 1926. Metafyysisesti sitä perustelee *S. Behn*, 1927 Sein und Sollen; metafysiselliset ajatuksenjuoksut tuntuvat myös olevan määrävänä *J. Kaftanin* hämäräsiällöisessä kirjassaan Sollen und Sein in Ihrem Verhältnis zu einander, 1872.

² *Schopenhauer* tosin sanoo eräässä paikassa, ettei kukaan voi »wollen sollen» (*Scheler*, Formalismus s. 186).

³ *Kelsen*, Hauptprobleme s. 10.

⁴ *Kelsen*, m. t. s. 10.

»du sollst...» lauseen loogilliseksi ylälauseeksi otaksua: »sinun pitää noudattaa minun tahtoani.» Jos, kuten useasti tapahtuu, ihmisen velvollisuudet johdetaan Jumalan tahdosta, tai oikeudelliset velvollisuudet valtion tahdosta tai moraali, s. o. siveelliset velvollisuudet yhteiskunnan tahdosta ja arvostuksista tai myös omantunnon äänestä, sisältyy loogillisesti tähän johteluun lause, että Jumalan, valtion, yhteiskunnan tai omantunnon tahtoa on noudatettava; ja näin johdutaan vihdoin normeihin, jotka ovat perustelemattomia, aksioomeja; se seikka, että jonkun empiirisen tai transendentin subjektin tahdon tai arvostuksen sisällyksenä on normi, ei sinänsä riitä perustelemaan pitämistä, ei edes siinä tapauksessa, että ei voitaisi tavata yhtään subjektia, jonka tahdon tai arvostuksen sisällyksenä tämä normi ei olisi.¹ Toteavat lauseet eivät vähimmässäkään määrässä sisällä pitämistä eivätkä liioin pitämislauseet vähemmässäkään määrässä kuvaile todellisuutta.

Koska pitämistä ei voida johtaa olemisesta, ovat useat tutkijat koettaneet johtaa sen arvoista.² Sellainen, minkä pitää olla, on aina — sanotaan — jotakin arvokasta. Tässä on kuitenkin tehtävä ero kahden kysymyksen välillä. Toinen on: voidaanko arvoista aina johtaa jokin pitäminen? toinen: voidaanko jokainen pitäminen johtaa arvoista?

Tällöin on huomattava, että »pitää» voi esiintyä kahdessa eri merkityksessä. On olemassa pitämislauseita, joissa pitäminen on arvoväritettyä. Näissä tapauksissa epäilemättä voidaan sanoa, että pitäminen on arvoista saatu. »Pitää aina puhua totta» voi edellyt-

¹ Tahtomuksesta johtavat pitämisen esim. *Kerler*, *Weltwille und Wertwille* s. 287, *Th. Lipps*, *Leitfaden der Psychologie*, 1903 s. 62 (»Sollen ist sachlich gefordertes Wollen»), 186 ja *Th. Haering*, *Materialisierung des Gelstes*, s. 302, kukin omalla tavallaan. Olkeusfilosofeista esim. *Kantorowicz* ja *Edmund Mezger* (*Seln und Sollen im Recht*, 1920 s. 2 seur.) ovat myös tätä mieltä kehittäen kuitenkin ajatusta eri tavoin. Myös *A. Baumgarten*, *Erkenntnis, Wissenschaft, Philosophie* (Tübingen 1927): »Dass das Sollen als eine Anregung des Wollens ein psychischer Vorgang ist, scheint mir sicher», s. 505.

² Esim. *Windelband*, *Rickert*, *Meinong*, *Scheler*, *B. Bauch*, *N. Hartmann*. Vrt. *Heinrich Barthin* kritiikkiä *Philosophie der praktischen Vernunft* (Tübingen 1927) s. 102 seur. Pitämisen johtamista arvoista ei *E. Heyde* katso mahdolliseksi. *Wert*, s. 74, 195.

tää, että totuuden puhuminen on arvokasta. Mutta jokaisen pitämisen ei tarvitse olla arvoväritettyä. Varsinkaan ei näin ole laita johdetun pitämisen (esim. lainopissa), mutta näin ei tarvitse olla laita myöskään alkuperäisen pitämisen. On ajateltavissa loogillisesti perustelematonta pitämistä; ja oikeastaan kaikki puhdas alkuperäinen pitäminen onkin juuri sellaista. Psykologisesti katsoen saattaa arvostus edeltää alkuperäisen pitämisen asettamista, mutta ei loogillisesti. Loogilliselta kannalta voitaisiin arvostus asettaa pitämislauseen pohjaksi korkeintaan, jos se olisi loogillisesti «oikea», mutta tämä ominaisuus toisi pitämisen uudestaan esiin. Se asiahaara, että useimmiten pitämislauseet ovat syntyneet psykologisesti arvostuksien johdosta, on aiheuttanut sen käsityksen, että pitäminen edellyttäisi arvostusta. Mutta pelkästä pitämisestä ei voida päästä arvoihin, sillä se edellyttäisi, että pitämiseen tulisi lisäksi momentti, jota siinä ei aikaisemmin ollut, nim. arvoaksentti, mikä kielitajussa ilmenee arvoväriytyksenä. Loogillisen puhtauden vuoksi on pidettävä kiinni siitä, ettei pitämiskategoriaan liitetä mitään arvosävyä — vaatimus, jonka seuraaminen kylläkään ei ole helppoa, ajatustottumustemme vuoksi. — Sentähden pidän myös hylättävänä kaikkia pyrkimyksiä ankkuroida logiikka ja tietoteoria arvoihin, jollei arvoilla itse asiassa tarkoiteta loogillisia normeja, jotka ovat perustelemattomia, kuten konventionalismi tekee.

Mitä siihen väitteeseen tulee, että arvokkaasta voidaan johtaa pitäminen, niin pitää tämä paikkansa vain sikäli, että jokainen arvoarvostelma voidaan tulkita pitämislauseella samoin kuin se voidaan tulkita olemissuhdetta ilmaisevalla lauseella. A on arvokas merkitsee olemissuhteen avulla tulkittuna esim., että A:ta halutaan, pitämiskategoriaa käyttäen taas, että A:n pitää olla. Jos tällöin «pitää» käsitetään arvoväritetyksi, ei arvostusasennetta ole vielä jätetty; se tapahtuu vasta, kun arvoväritys on poistettu. Vasta silloin on saatu puhtaasti loogillinen lähtökohta, joka sinänsä on perustelematon ja tavallaan «mielivaltainen». Ei edes evidenssillääkään, tässä tapauksessa pitämiseen kohdistuvalla tai — sikäli kuin pitäminen on saatu tulkitsemaalla arvostus pitämislauseella — arvostuksen sisältämällä evidenssillä, voida perustella pitämistä,

sillä se edellyttäisi, että evidenssiä pitää olla, jotta enempiln loogillisiin operatioihin saa ryhtyä.

Erityistä huomiotamme ansaitsee sellaisen terävän logikon kuin *Husserlin* yritys selittää pitämisen olemus arvojen avulla.¹ *Husserl* tahtoo nim. *Logische Untersuchungen I* § 14 selittää pitämislauseet palauttamalla ne arvoarvostelmiin, jotka sisältävät predikaatit hyvä ja huono. Hän väittää, että lause »Soturin pitää olla urhoollinen» merkitsee: Ainoastaan urhoollinen soturi on hyvä soturi. Koska predikaatit hyvä ja huono — *Husserlin* mukaan — jakavat keskenään soturi-käsitteen alan, sisältää tämä lause samalla sen, että ei-urhoollinen soturi on huono soturi. Koska tämä arvoarvostelma — sanoo hän — pätee, on jokainen oikeassa, joka sotialta vaatii, että hän olisi urhoollinen.

Niin järkeenmenevältä kuin tämä *Husserlin* pitämislauseiden johtelu tuntuukin, implisoi se kuitenkin seikkoja, jotka eivät ilman muuta ole selviä. Voidaan kysyä: onko lause: »Ainoastaan urhoollinen soturi on hyvä soturi» arvoarvostelma sen tavallisessa mielessä? Jakavatko predikaatit hyvä ja huono soturin alan keskenään ja tekevätkö ne sen *Husserlin* olettamalla tavalla?

Arvoarvostelmiin sisältyy yleensä arvoväritettyjä predikaatteja ja sellainen meillä on *Husserlin* yllämainitun lauseen hyvä-sanassa. Varmaa ei tosin ole, että *Husserl* tarkoittaisi, että siihen on liittyneenä arvoväritys, mutta niin täytyy otaksua ainakin aluksi. Sillä jos siihen ei ole arvoväritystä liittyneenä, niin se ilmaisisi jonkin subjektin emotionaalista suhtautumista psykologisena tosiasiana, esim. halua tai tahtomista ja sen hän kieltää puhuessaan pitää-sanan merkityksestä (s. 40—41). Toinen mahdollisuus objektiiviseen merkitykseen olisi olemassa, jos pitää-lause ilmaisisi vain jonkin päteväksi oletetun ylemmän normin mukaisuutta, mutta sitä ei tässä tulisi edellyttää, kun tahdotaan selvittää pitämisen luonne yleensä. Pitäminen on tässä ainakin aluksi käsitettävä alkuperäiseksi, johtamattomaksi ja samalla sen sisällys arvostetuksi.

Husserlin formuloinnissa pistää erityisesti silmään »ainoastaan»-adverbi. Se nimittäin viittaa kahteen arvostelmaan, jotka tässä on

ilmaistu yhtenä lauseena.¹ Toinen näistä on ilmeisesti, että ei-urhoollinen soturi ei ole hyvä soturi, tai mieluummin: ei-urhoollinen soturi on huono soturi. Mutta mikä on toinen? Onko se: urhoollinen soturi on hyvä soturi? vai: urhoollinen soturi voi olla hyvä soturi? urhoollinen soturi on toisinaan hyvä soturi? Kummassakin tapauksessa päästään lauseeseen: Ainoastaan urhoollinen soturi on hyvä soturi. *Husserlin* tarkoituksena näyttää olevan, että urhoollinen soturi toisinaan on, mutta ei välttämättömästi aina hyvä soturi. On t. s. ajateltavissa, että toisinaan soturi olisi urhoollinen, mutta ei silti hyvä. Tähän viittaa se seikka, että hän interpretoi lauseet: Soturin pitää olla urhoollinen ja Soturin ei pidä olla pelkuri periaatteellisesti eri tavoin. Edellisen hän interpretoi lauseella: Ainoastaan urhoollinen soturi on hyvä soturi, jälkimmäisen: Pelkuri soturi on myös huono. Pelkuruus siis ilmeisesti riittää tekemään soturin huonoksi, mutta urhoollisuus ei riitä häntä tekemään hyväksi.

Lause: »Ei-urhoollinen soturi on huono» on kieltämättä käsiteltävissä arvoarvostelmaksi.² Siinä suorastaan soturin urhoollisuuden puute arvostetaan negatiivisesti. Sitävastoin saattaa vahvasti epäillä, miten on sen toisen arvostelman laita, joka sisältyy lauseeseen: »Ainoastaan urhoollinen soturi on hyvä soturi.» Jotta voitaisiin langettaa arvostelma: »Urhoollinen soturi on joskus t. voi olla hyvä soturi», edellytetään, että tunnetaan tapauksia, joissa todella urhoollinen soturi samalla on hyvä. Pitää t. s. olla tiedossa, mitä hyvä soturi on ja mitä hän ei ole eikä voi olla. Pitää olla tiedossa »hyvän soturin» käsite. Mutta tällöin tulee lause: »Urhoollinen soturi voi olla hyvä soturi» olemaan analyyttinen arvostelma. Analyyttisenä arvostelmana taas se ei voi olla arvoarvostelma, sillä arvoarvostelmat ovat kauttaaltaan synteettisiä. Näinollen siis mainitsemamme *Husserlin* lauseen takana on osaksi arvoarvostelma: »Ei-urhoollinen soturi on huono soturi», osaksi analyyttinen arvos-

¹ Ks. *Ziehen*, *Logik*, s. 709.

² Tosin herättää jonkin verran epäilystä *Husserlin* lisäämä »myös» sana («es sel ein felger Krieger auch ein schlechter»).

telma, että urhoollinen soturi voi olla hyvä soturi. Kyseellistä on, voidaanko lausetta: »Ainoastaan urhoollinen soturi on hyvä soturi» ollenkaan käsittää arvoarvostelmaksi, koska urhoollinen soturi ei ole joutunut arvostuksen alaiseksi. Voi kysyä, onko urhoollinen soturi edes tämän arvostelman loogillisena subjektina. Sillä sama ajatus voitaisiin ilmaista lauseella: »Hyvä soturi on aina urhoollinen.» (Sitävastoin ei voida sanoa, että huono, s. o. ei-hyvä soturi aina olisi ei-urhoollinen). Tämä viittaa siihen, että »Ainoastaan urhoollinen soturi on hyvä» on n. s. Gleichheitsurteil.¹ Sellaisena tämä lause voidaan käsittää »hyvä soturi»-käsitteen määritelmän osaksi. Siinä sanotaan, että hyvän soturin käsitteeseen kuuluu yhtenä välttämättömänä tunnusmerkkinä urhoollisuus. Voitaisiin sanoa siis myös: »Hyvä soturi on aina muunmuassa urhoollinen.» Jokainen määritelmä voidaan aina jakaa osamääritelmiin, joilla on muoto: »Ainoastaan A, joka on B, on C»; esim. jos »tuolin» määritelmä kuuluu: »tuoli on istuin, jolla on jalat ja selkänoja», voidaan siitä saada lause: »Ainoastaan istuin, jolla on selkänoja, on tuoli.»²

Olen toisessa paikassa koettanut osoittaa, että määritelmä on käsitettävä normatiiviseksi, s. o. pitämislauseeksi.³ Määritelmässä on lausuttu velvoitus ajatella toistensa yhteydessä, samaan käsitteeseen kuuluvina määrättyjä tunnusmerkkejä. Kun siis sanotaan: »A on B, joka on C», merkitsee se, että A:ssa on ajateltava B:tä yhdessä C:n kanssa. Määritelmä edellyttää näinollen pitämiskategoriaa. Sentähden ei sitä voida käyttää hyväksi pitämiskategorian olemusta selitettäessä, niinkuin *Husserl* näyttää tehneen.

Määritelmässä lausuttu pitäminen voi olla joko päteväksi oletettua tai sitten se luodaan juuri määritelmän kautta. Tämän johdosta: »Ainoastaan urhoollinen soturi on hyvä soturi» voi joko viitata valmiiseen »hyvä soturi»-käsitteen määritelmään tai sitten tällä lauseella luodaan osaksi tämä käsite. *Husserlin* tarkoituksena näkyy olevan edellinen: hyvän soturin käsite on jo valmis.

¹ Ks. *Wundt*, *Logik* I s. 184, 320.

² Vt. myös *Th. Lessing*, *Studien zur Wertaxiomatik* s. 39.

³ *Ahlman*, *Das normative Moment im Bedeutungsbegriff*, s. 31 seur. Vrt. myös *Külpe*, *Vorlesungen über Logik* 1923 s. 174 ja *Couturat*, *Encyklop. d. phil. Wissensch.* 1 *Logik* 1912 s. 183.

Jokainen täydellinen määritelmä sisältää käsitteen välttämättömät ja riittävät tunnusmerkit.¹ Osittainen määritelmä sisältää jonkin näistä, kuten esim. osittainen määritelmä, että »hyvän soturin» käsitteeseen kuuluu tunnusmerkki urhoollisuus (»Ainoastaan» j. n. e.). Osittainen määritelmä saattaa osoittaa myös, että jokin ominaisuus käsitteen tarkoittamassa esineessä ei ole ristiriidassa sen välttämättömien tunnusmerkkien kanssa (t. s. että se saa olla esineessä) tai sulkee osittainen määritelmä pois jonkin ominaisuuden, koska se on ristiriidassa toisten tunnusmerkkien kanssa (ilmaisee siis, että A:ta ei saa ajatella B:ksi); tai voi osamääritelmä lausua vain, että jokin ominaisuus ei ole käsitteen tunnusmerkkien joukossa.

Erityisten pitämislauseiden avulla voidaan osoittaa myös, onko käsitteen kaikki tunnusmerkit lueteltu vai eikö. Sellaisia ovat lauseet: »Jotta B olisi A, riittää, että se on C» ja »Jotta B olisi A, ei riitä, että se on C». On huomattava, että »riittää» on normatiivinen käsite. *Husserl* puhuu myös lauseista, jotka tahtovat ilmaista samalla kertaa välttämättömät ja riittävät edellytykset arvopredikaatin myöntämiseksi. Näistä hän ei kuitenkaan anna esimerkkejä. Tällaiset lauseet sisältävät määriteltävän käsitteen täydellisen määritelmän.

Ylläolevasta ilmenee, että päädymme sellaisiin normatiivisiin käsitteisiin kuin pitää, saa, ei saa, ei tarvitse, riittää, ei riitä, joista *Husserl* puhuu *Log. Unters.* I s. 42—43, tarvitsematta arvopredikaatteja hyvä ja huono; jokainen määritelmä jo sinänsä johtaa niihin, koska määritelmä *edellyttää* aina normeerausta. Mutta sentähden ei se voi sen olemusta *selittää*.

Husserl myöntää, että jotta joku voisi langettaa arvostelman »Soturin pitää olla urhoollinen», hänen täytyy omata »irgend einen Begriff von 'guten' Kriegern», mutta tämä ei voi perustua mihinkään »mielivaltaiseen nominaalidefiniitioon», vaan ainoastaan yleiseen arvostukseen, joka milloin näiden, milloin noiden ominaisuuksien nojalla sallii arvostaa soturit milloin hyviksi, milloin huonoiksi. Mekään emme tahdo väittää, että »hyvän soturin» käsite olisi psyko-

¹ *Külpe*, Vorlesungen über Logik 1923 s. 174.

logisesti mielivaltaisesti kokoonpantu tunnusmerkkikokoelma, päinvastoin pidämme mahdollisena, että se on syntynyt arvostuksen perusteella. Mutta tämä on sen psykologinen syntymäprosessi. Useita soturin ominaisuuksia on arvostettu positiivisesti. »On hyvä, että hän on urhoollinen, on hyvä, että hän on kuuliainen, on hyvä, että hän on taitava aseiden käytössä» j. n. e. Nämä kaikki ovat arvoarvostelmia ja sinänsä logiikan ulkopuolella. Logiikan piiriin astutaan vasta, kun näiden arvoarvostelmien perustalla muodostetaan loogillinen »hyvän soturin» käsite.

On tyypillistä, että *Husserl* panee »hyvä» sanan lainausmerkkien sisään. Sen sijaan olisi voinut panna muitakin sanoja, jotka tavallisessa kielenkäytössä ovat arvoväritettyjä, esim. »asianmukainen», »arvokas», »aito», »todellinen», »oikea» ja joista normatiivisella käänteellä saadaan esille merkitys »ollapitävä», »norminmukainen». Psykologisesti — joskaan ei loogillisesti — olisi voinut paremminkin johtaa lauseen »Soturin pitää olla urhoollinen» lauseesta: »on hyvää, on asianmukaista, arvokasta, että soturi on urhoollinen». ¹

Asetettaessa johtelun pohjaksi »Ainoastaan urhoollinen soturi on hyvä soturi» nojaututaan määritelmään, joka, kuten osoitimme, itse jo edellyttää pitämiskategoriaa. Tästä pitämisestä ei *Husserlin* käyttämällä keinolla voida päästä ja salaisesti hän käyttää sitä hyväkseen. Jos *tämäkin* määritelmään edellyttämä pitäminen olisi niinkuin kaikki muu pitäminen *Husserlin* mukaisesti tehtävä arvo-käsitteeksi, jouduttaisiin loppumattomaan sarjaan. Meidän olisi paitsi »hyvästä soturista» puhuttava myös »hyvästä 'hyvästä soturista'» tai oikeammin »hyvästä 'hyvän soturin' käsitteestä» j. n. e. —

Husserl edellyttää, että käsitteet »hyvä» ja »huono» täydellisesti jakavat soturi-käsitteen alan. Tämä ei ole ilman muuta selvää. Tavallisessa kielenkäytössä ei suinkaan aina »ei-hyvä» ole yhtä kuin »huono» eikä »ei-huono» yhtä kuin »hyvä». Jokapäiväisessä elämässä joudumme usein asioiden eteen, joita emme arvosta hyviksi sen enempä kuin huonoiksikaan. Tällaista tapahtuu kahtalaisessa mielessä. Me arvostamme muutamien objektien olevan hyvän ja huonon keskivaiheilla. Kielessä on lukuisia sanoja tällaisen arvosta-

¹ Vrt. *Scheler*, *Formalismus* s. 210.

misen ilmaisemiseksi: keskinkertainen, kohtalainen, joltinenkin, välttävä y. m. Soturin pitäminen »keskinkertaisena» on myöskin hänen arvostamistaan. Tämän ohella esiintyy jonkin objektin asettamista kaiken arvostamisen ulkopuolelle määrättyssä tapauksessa. Tätä asennetta ilmaisemaan käytetään sanoja: yhdentekevä, merkityksetön, indifferentti. Sen ohella, että sanotaan: »on hyvä, että soturi on urhoollinen», »on paha, että soturi on pelkuri», voidaan sanoa myös: »on yhdentekevää, onko soturi punatukkainen»; »urhoollisuus on soturissa hyvä ominaisuus», »pelkuruus on soturissa huono ominaisuus», »punatukkaisuus on soturissa yhdentekevä ominaisuus». Voitaisiin tosin ehkä epäillä, onko jonkin »yhdentekeväksi» katsominen arvostamista. Mutta meidän tulee huomata, ettei mitään pidetä »yhdentekevänä», jollei samalla oteta huomioon mahdollisuutta, että jotakin toista pidetään arvokkaana tai arvottomana, s. o. »ei-yhdentekevänä». Normatiivisella käänteellä sanotaan yhdentekevästä, että se *saa* olla, mikä aina edellyttää toisaalta, että on olemassa jotakin, joka *ei saa* olla, ja toisaalta, että on olemassa jotakin, jonka *pitää olla*. Tähän palaamme myöhemmin puhuessamme »saamisesta» normatiivisena kategoriana.

Kuten jo ylempänä viittasimme, edellyttää *Husserl* ilmeisestikin, että »hyvän» ja »huonon» keskinäinen suhde on sellainen, että yhden ainoan ominaisuuden puuttuminen siitä, mikä kulloinkin katsotaan hyväksi, heti tekee objektin huonoksi, kun taas yhden ainoan ominaisuuden läsnäolo objektissa riittää tekemään objektin huonoksi. »Hyvän» ja »huonon» välillä ei näinollen vallitse rinnakkaisuutta. Yleinen kielenkäyttö ei aina ole sopusoinnussa tällaisen käsityksen kanssa. Toiset arvostavat ankarammin, toiset lievemmin. Lievän arvostuksen rajatapaus on se, jolloin predikaatti »huono» annetaan objektille vasta kun useat huonot ominaisuudet ovat yht'aikaisesti siinä, »hyvä» taas, jos objektissa on yksikin hyvä ominaisuus. Voidaan toisin sanoen ajatella sellaistaakin lausetta kuin: »Ainoastaan pelkuri soturi on (todella) huono soturi», joka perustuu osamääritykseen: »huono soturi on pelkuri soturi», jota vastaamassa olisi hyvään soturiin nähden: »Urhoollinen soturi on myös hyvä soturi.» Tässäkään tapauksessa ei vallitsisi rinnakkaisuutta »hyvän» ja »huonon» välillä. Sellainen on vasta silloin olemassa, kun määrättyjen

ominaisuuksien läsnäolo tekee objektin hyväksi ja samojen puuttuminen sen huonoksi. Tällöin kuitenkin itsestään muodostuu hyvän ja huonon väliin alue, joka ilmaisee keskinkertaisuutta, jolle tunnusmerkkien lukumäärää ole rajoitettu yhteen ainoaan. Vielä on sekin mahdollista, että joku vaatii hyvä-predikaatin myöntämiseksi suorastaan normin *ylittämistä*. Jos jollakulla sotilaalla on kaikki ne ominaisuudet, joita soturilla pitää olla, mutta vain ne, ei hän vielä anna soturille mainesanaa »hyvä», vaan vaatii vielä lisäksi eräitä positiivisia ominaisuuksia, joiden oleminen siis on vielä *suotava*. Silloin ei voida sanoa, että »hyvä» olisi sama kuin »ollapitävä», se on suppeampi alaltaan, eikä voida siis esim. lauseesta: »Ainoastaan voimakas soturi on hyvä soturi» vetää johtopäätöstä, että soturin tulee olla voimakas, vaan on suotavaa, että soturi on voimakas tai soturin *pitäisi* olla voimakas.

Tästäkin esittelystä käy ilmi, että *Husserlin* tulkinta lauseelle: »Soturin pitää olla urhoollinen» edellyttää määrättyä »hyvän soturin» ja »huonon soturin» käsitteiden määrittelyä. Tämän määrittelyn perustana on, että hyvän ja huonon suhde on se, että mikä ei ole hyvää, se on huonoa ja päinvastoin, ja että tunnusmerkin, joka on hyvä, omistuminen objektille ei vielä tee tätä hyväksi, mutta kylläkin tunnusmerkin, joka on huono, omistuminen objektille riittää tekemään tämän huonoksi.

Husserlin tarkoituksena on selvittää olemisen ja pitämisen keskinäinen suhde, mutta meistä tuntuu, että se selitys, minkä hän antaa, ei ole vakuuttava. Hän ei mielestämme voi todistaa, että arvostuksen suorittaminen sinänsä ja varsinkaan hänen esittämänsä »arvoarvostelman» langettaminen *l o o g i l l i s e s t i* perustelisi pitämisen. Kun *Husserl* tulkitsee lauseen »Soturin pitää olla urhoollinen» lauseella: »Ainoastaan urhoollinen soturi on hyvä soturi», on mahdollisesti tämän tulkinnan alla samanaikaisesti kaksi eri ajatusta. Nim.: »Hyvän soturin pitää olla urhoollinen», mikä johtuu salaisesti supponoidusta »hyvän soturin» määritelmästä ja merkitsee oikeastaan: »Hyvän soturin käsitteeseen kuuluu urhoollisuus», ja toiseksi: »Hyvä soturi on ollapitävä soturi». Suurin piirtein katsoen on *Husserlin* normatiivisten lauseiden selitys seuraava: Hän muodostaa oletetun emotionaalisen suhtautumisen pohjalla »hyvän» ja

»huonon A:n» käsitteen. Tämän käsitteen piirissä antaa hän entisen positiivisen arvoväriytyksen merkitä ollapitämistä, negatiivisen ei-olla-saamista. Sitten hän jakaa »hyvän A:n» definition osadefinitioihin, jotka saavat muodon »Ainoastaan A, joka on B, on hyvä A». Tämä on oikeastaan samaa kuin »Ainoastaan A, joka on B, on ollapitävä A». Tästä vihdoin saadaan: A:n pitää olla B. Voi myös kysyä, onko selvää, että jos ollapitävän A:n käsitteeseen kuuluu B, siitä seuraa, että A:n pitää olla B. Edellinen lause — kuten muuten yleensä definitiot — on n. s. Begriffsurteil, jälkimmäinen Objektsurteil.¹

Arvoarvostelmat näyttävät senvuoksi erityisen mukavasti soveltuvan normatiivisten lauselmien viimeiseksi perustaksi, koska ne ovat jotenkin olemislauseiden ja pitämislauseiden välimailla. »Se ja se on arvokasta» näyttää toisaalta sisältävän väitteen erään suhteen olemisesta, toisaalta sen ollapitämisestä. Esim. lause: »urhoollisuus on arvokasta» näyttää väittävän, että urhoollisuus on jotakin, kuin myös, että sen p i t ä ä olla, että sen pitää tulla toteutuksi. Mutta on huomattava, että niinpiankuin tuo lause käsitteään subsumptioarvostelmaksi, se sanoo, että urhoollisuus aiheuttaa määrätynlaisen emotionaalisen suhtautumisen vissillä tavalla kvalifioidussa subjektissa. Mutta silloin se ei enää voi perustella pitämistä. Niinpiankuin taas siihen nähdään sisältyneeksi velvoitus urhoollisuuden toteuttamiseen, ei se enää samalla kertaa voi ilmaista minkäänlaista olemissuhdetta. — *Husserlin* pitämisarvostelmia interpretoiva lause on kuitenkin, kuten yllä olemme yrittäneet osoittaa, vaikeasti käsiteltävissä todelliseksi arvoarvostelmaksi. »Tämä taideteos on kaunis» on esteettinen arvoarvostelma. Sitä vastoin ei samaa arvoarvostelma-luonnetta ole esim. lauseella »Ainoastaan todellisuutta vastaava taideteos on kaunis».

Vihdoin on mainittava, että olisi ollut onnellisempaa, jos *Husserl* ei olisi käyttänyt esimerkissään sanoja, jotka ovat arvoväritettyjä yleisen kielenkäytön mukaan. »Krieger» sana on arvoväritetty, selvempi olisi ollut vaikkapa »Soldat»; samanlainen on predikaattina oleva »tapfer»; parempi olisi ollut vaikkapa »gehorsam» taikka vieläkin indifferentimpi predikaatti (»soll gehorchen»). *Husserlin* esi-

¹ Ks. *Külpe*, Vorl. über Logik s. 242 seur.

merkki sisältää niinsanoaksemme liian hyvän kielellis-psykologisen maaperän hänen ajatuskehittelylleen.

Tässäkin siis, niinkuin jo monesti olemme lausuneet, kielellinen muoto on omiaan johtamaan harhaan. Kun pitämislauseet muodostavat olemislauseista erillisen ryhmän ja tämä dualismi vaikuttaa häiritsevästi loogilliseen yhtenäisyystarpeeseen, tehdään yrityksiä pitämisen johtamiseksi eräänlaisesta olemisestä. Tällöin tarjoutuvat näennäisesti soveliaaksi lähtökohdaksi arvoarvostelmat. Jonkin pitää olla, koska sen oleminen on arvokasta.

Näin on tahdottu laskea myös normatiivisten tieteiden, esim. logiikan perustus. Nekin lopulta muka lepäävät arvostuksilla. Yllä olemme kuitenkin osoittaneet, ettei loogillinen yleensä voi perustua arvostukseen, vaan ainoastaan puhtaasti asiallisiin arvostelmiin, joissa ei ole tunnemomentteja. Tällaisia voivat normatiivisille tieteille olla ainoastaan normatiiviset lauseet, jotka sisältävät pitämisen. Nämä lauseet ovat silloin aksioomin luontoisia; ne ovat ylimpiä normeja, alkunormeja. Juridiikassa *Kelsen* antaa tällaisille lauseille nimen alkuhypoteesi (*Ursprungshypothese*¹). Myös *Husserl* puhuu sellaisista käyttäen nimitystä *Grundnorm*.² Tämä on hänen käsityksensä mukaan saatu arvostuksesta sillä tavalla kuin yllä osoitettiin. Mutta samalla se on myös »definitio» siitä, minkä pitää olla mittapuuna asianomaisen normatiivisen tieteen piirissä. *Husserlin* esityksestä ei lopullisesti käy selvästi ilmi kumpaa *Grundnorm* on, onko se definitio vai ei. Hän sanoo määrättyyn normatiiviseen tieteeseen kuuluvien normien järjestelmästä seuraavaa: »Die Gesamtheit dieser Normen bildet offenbar eine durch die fundamentale Werthaltung bestimmte, in sich geschlossene Gruppe. Der normative Satz, welcher an die Objekte der Sphäre die allgemeine Forderung stellt, dass sie den konstitutiven Merkmalen des positiven Wertprädikates in grösstmöglichem Ausmasse genügen sollen, hat in jeder Gruppe zusammengehöriger Normen eine ausgezeichnete Stellung und kann als die *Grundnorm* bezeichnet werden. Diese Rolle spielt z. B. der katego-

¹ *Kelsen*, Der soziologische und juristische Staatsbegriff 1922 s. 95.

² *Logische Untersuchungen* I s. 45 seur.

rische imperativ in der Gruppe normativer Sätze, welche Kants Ethik ausmachen; ebenso das Prinzip vom 'grösstmöglichen Glück der grösstmöglichen Anzahl' in der Ethik der Utilitarier. Die Grundnorm ist das Korrelat der Definition des im fraglichen Sinne 'Guten' und 'Besseren'; sie gibt an, nach welchem Grundmasse (Grundwerte) alle Normierung zu vollziehen ist, und stellt somit im eigentlichen Sinne nicht einen normativen Satz dar. Das Verhältnis der Grundnorm zu den eigentlich normierenden Sätzen ist analog demjenigen zwischen den sogenannten Definitionen der Zahlenreihe und den — immer auf sie rückbezogenen — Lehrsätzen über numerische Verhältnisse in der Arithmetik. Man könnte auch hier die Grundnorm als 'Definition' des massgebenden Begriffen vom Guten — z. B. des sittlich Guten — bezeichnen; womit freilich der gewöhnliche logische Begriff der Definition verlasen wäre. Stellen wir uns das Ziel, mit Beziehung auf eine derartige 'Definition', also mit Beziehung auf eine fundamentale allgemeine Wertung, die Gesamtheit zusammengehöriger normativer Sätze wissenschaftlich zu erforschen, so erwächst die Idee einer normativen Disziplin. Jede solche Disziplin ist also eindeutig charakterisiert durch ihre Grundnorm, bzw. durch die Definition dessen, was in ihr als das 'Gute' gelten soll.» Kuten tästä sitaatista ilmenee, vallitsee *Husserlissa* eräänlainen epävarmuus Grundnormin luonteeseen nähden. Ensin hän sitä nimitää »normatiiviseksi lauseeksi», sitten hän sanoo, että se on »Korrelat der Definition des im fraglichen Sinne 'Guten' und 'Besseren'; sie gibt an, nach welchem Grundmasse (Grundwerte) alle Normierung zu vollziehen ist». Käsittämätöntä on nyt, miksi hän jatkaa: »und stellt somit im eigentlichen Sinne nicht einen normativen Satz dar», koska »zu vollziehen ist» on samaa kuin »vollgezogen werden soll». Grundnorm selvästikin ilmaisee siis pitämisen ja on näinollen »normativer Satz». Tosin on viimeinen *Husserlin* väite lievennetty sanoilla »im eigentlichen Sinne». Mikä sitten on »normativer Satz im eigentlichen Sinne»? Siihen antaa vastauksen seuraava *Husserlin* lause: »Mit Beziehung auf eine zugrundeliegende allgemeine Werthaltung und den hierdurch bestimmten Inhalt des zugehörigen Paares von Wertprädikaten heisst jeder

Satz ein normativer, der irgendwelche notwendige oder hinreichende oder notwendige und hinreichende Bedingungen für den Besitz eines solchen Prädikates ausspricht.»¹ Näinollen tulevat normatiiviset lauseet olemaan normatiivisia subsumptioarvostelmia t. subsumptiivisia normiarvostelmia; normiarvostelmat eivät t. s. olisi alkuperäisiä, normia luovia, kuten ylempänä otaksuimme, vaan johdettuja. Mutta ne ovat joka tapauksessa johdettuja ylemmästä normista. Tämä ylempi normi on silloin »hyvän» definitionoon sisältyvä normi.

Palatkaamme vielä kerran *Husserlin* esimerkkiin: »Soturin pitää olla urhoollinen.» Osoitimme, että se voidaan käsittää »hyvä soturi»-käsitteen osadefiniitioksi, jos se interpretoidaan lauseella: »Ainoastaan urhoollinen soturi on hyvä.» Nyt oletamme, että »urhoollinen» ei suoranaisesti sisälly hyvän soturin määritelmään, vaan on saatu siitä Grundnormin soveltamisen avulla. Voisimme ajatella, että mittapuuna (»Grundmass», »Grundwert») olisi käytetty käsitettä: »sellainen, mikä edistää armeijan operatioiden onnistumista» soturin hyvyttä arvostettaessa. On ilmeistä, että tämän mittapuun pätevyys perustuu lauseeseen: Soturin pitää omata ne ominaisuudet, jotka edistävät armeijan liikkeitä. Sellainen soturi, joka nämä ominaisuudet omaa, on »hyvä» soturi. Urhoollisuus on tällainen ominaisuus; siis soturin pitää olla urhoollinen.

Grundnormia ei *Husserl* tahdo myöntää varsinaiseksi määritelmäksi: hän sanoo sitä »definition korrelaatiksi», sanoo, että se »voitaisiin merkitä 'definiitioksi'»; »womit freilich der gewöhnliche logische Begriff der Definition verlassen wäre». Vihdoin hän kuitenkin sanoissa: »bzw. durch die Definition dessen, was in ihr als das 'Gute' gelten soll» jättää lainausmerkit Definition sanan ympäriltä pois, mutta antaa niiden olla »Gute» sanassa siten osoittaen, että hänestä se kumminkin on määritelmä, jossa hyvä-sanalle annetaan vissi sisälllys.

Jos tarkastamme perusnormia, Grundnorm, omalta kannaltamme, tulee se olemaan samanaikaisesti sekä normatiivinen lause että määritelmä, joka niinikään on jo sinänsä normatiivinen lause,

¹ Log. Unters. I, s. 44.

joskin sen pitäminen kohdistuu mieltämistoimintaan (eikä esim. ulkonaiseen toimintaan). Siinä määritellään se, mikä on katsottava olla pitäväksi; esim. matematiikan määritelmät sitävastoin sanovat, mikä on katsottava annetuksi. Siis esim. utilitaristisen etiikan perusnormi, joka *Husserlin* mukaan kai kuuluisi: »Eetillisesti hyvää on, mikä tuottaa mahdollisimman suuren onnen mahdollisimman suurelle elollisten olentojen lukumäärälle», on saatavissa ylimmästä eetillisestä normista: »Eetillisessä suhteessa pitää toimia niin, että seurauksena on mahdollisimman suuri onni mahdollisimman monelle elolliselle olennolle» tai myös määritelmästä: »Eetillisesti ollapitävänä on pidettävä sellaista, mikä tuottaa j. n. e.» Siinä sanotaan *Husserlin* sanoja käyttäksemme »was in der betreffenden normativen Disziplin als das 'Gute' angesehen werden soll». Se on siis normatiivinen lause, niinkuin jokainen definitio on. Sillä jokaisessa definitiossa sanotaan, mitä on pidettävä siihen käsitteeseen kuuluvana, mikä on definioitava. Voidaan sanoa, että jokainen normatiivinen tiede perustuu alkuperäiseen johtamattomaan määritelmään, joka sanoo, mikä asianomaisessa tieteessä on katsottava ollapitäväksi. Annetaanko tälle ollapitävälle nimitys *hyvä*, on yhdentekevää. *Husserlkin* kuten näimme usein asettaa sanan lainausmerkkien sisään.

Etä tuo ylin määritelmä on voinut syntyä arvostuksen kautta, sitä emme tahdo kieltää. Mutta tämä koskee, kuten olemme tehostaneet, sen psykologista syntyä, jolla ei ole mitään tekemistä logiikan kanssa.

Loogillisesti ei pitämistä voida johtaa toisista merkitysaineuksista; se on alkuperäinen kategoria kuten oleminen. Kun sitä kuvittelemme, ehkä useimmiten tulemme ajatelleeksi tahtomista, pitämisellä siis tarkoitamme jonkun subjektin tahdosta riippuvaisuutta. Sellaisessakin tapauksessa, missä normin takana oleva käskynantaja on epämääräinen, fingerataan sellainen. Niinpä oikeuden säädösten taakse kuvitellaan valtion tahtoa, siveellisten sääntöjen taakse taas yhteiskuntaa ja uskonnollisten taakse Jumalaa.

Myöskin siitä käy tahtomisen ja pitämisen läheinen suhde ilmi, että pitämis-lauseita voidaan käyttää imperatiivisten lauseiden asemesta ja päinvastoin. Esim. ylimmät eetilliset imperatiivit voi-

daan ilmaista käskylauseina kuten Kantin kategorinen imperatiivi »Handle so dass j. n. e.»!

Jos pitäminen voidaan etupäässä kuvitella vain tahtomiseksi, on toisaalta huomattava, että tahtomissuhde subjektin ja objektin välillä loogillisesti voidaan esittää subjektin pitämisenä. Pitämiskategoria saadaan siten, että jätetään huomioonottamatta subjekti, joka tahtoo, ja rajoitutaan pelkästään tahtomisen objektiin. Tahtomisen objektissa on silloin erotettavissa kaksi tekijää: se, minkä tahdotaan olevan tai tekevän jotakin, ja se, mitä tahdotaan tämän olevan. Jos siis reaalin psykologinen tilanne on, että *A* tahtoo *B*:n olevan *C*, jätetään *A* pois ja sanotaan, että *B*:n pitää olla *C*. Formaalisesti katsoen voidaan pitämiskategoriaa aina sovelluttaa, kun on kyseessä jokin tahtominen tai haluaminen, vaikkapa toivominenkin. Jokaisen tällaisen aktin sisällys voidaan ilmaista normisuhteena.¹

Pitämiskategoria voidaan sovelluttaa mitä erilaisimpiin objekteihin ja mitä erilaisimmissa suhteissa. Ei ole välttämätöntä, että se, minkä pitää olla jotakin, on henkilö tai elollinen olento. Se voi olla myös esim. luonnontapahtuminen. Tästä huomauttaa m. m. *Simmel*, sanoen: »Denn von Vielem sagen wir, dass es sein soll, was persönlich anzubefehlen sinnlos wäre; wenn Kant behauptet, der Natur gegenüber könne es kein Sollen geben, weil sie einfach den Gesetzen ihrer Wirklichkeit gehorcht und kein Ohr hat einen darüber hinausgehenden Imperativ zu vernehmen, so ist dies psychologisch nicht ganz richtig; auch von dem natürlichen Lauf der Dinge, an dessen Nothwendigkeit wir nicht zweifeln, sagen wir oft genug, dass er hätte anders sein sollen.»² Tavallisimmin kuitenkin on Sollenin kohteena ihmisten toiminta, mutta eri tavalla: oikeudessa sinä on yleensä ihmisten ulkonainen tekeminen³, etiikassa

¹ Näinollen täytyy meidän asettua toiselle kannalle kuin *Kelsen*, Hauptprobleme der Staatsrechtslehre s. 31 muist., joka sanoo: »Nicht alles was den Zweck hat, jemanden zu einen bestimmten Verhalten zu veranlassen, ist eine Norm, sonst wäre ja jede Bitte, jeder geäußerte Wunsch und vieles andere Norm, das keineswegs Fähigkeit hat, ein Sollen, ein Pflicht zu statulieren.»

² Einleitung in die Moralwissenschaft I s. 9.

³ Joskus myös ajattelemisen, nimittäin kun on kyseessä sellaiset Rechtssätze, joita *Bierling* nimittää »unselbständige Rechtssätze», esim. »die

tahtominen, estetiikassa tunne, logiikassa taas tuntuu normeeraus-
sen esineenä olevan ajatteleva (tosin kaikissa näissä myös sekun-
däärisesti näiden toimintojen aiheuttamat tulokset ja ilmaukset).

Onko meidän otaksuttava puhtaasti muodollisen pitämisen
ohella, joka ei ole muuta kuin kahden käsitteen välinen pitämisen-
suhde, joka mielivaltaisesti otetaan loogilliseksi lähtökohdaksi, ke-
nenkään yksilön subjektiivisista psyykkillisistä elämyksistä riippu-
matonta »transsendenttia pitämistä», on metafyyssillinen kysymys. Jos
jo transsendenttia olemista on vaikea osoittaa, niin vielä suurem-
massa määrin sisällyksellistä »pitämistä sinänsä». Tieteellisesti kat-
soen sitä voitaneen korkeintaan pitää fiktiona, joka on tarpeellinen
esim. etiikassa. Psykologisesti kyllä on olemassa uskoa »pitämiseen
sinänsä», joten useinkin voidaan tehdä uskottavaksi sen oleminen
vetoamalla toisen tunne-elämykseen. Mitä elävämpi tunne hänessä

---

begriffsentwickelnden Sätze». Ne ovat *Bierlingin* mukaan »imperatiiveja», minkä
käsitteen *Maier*, *Psych. d. emot. Denkens* s. 713 hylkää. *Bierlingin* mukaan
sellainen lause on todellinen normi ja merkitsee »etwa: ihr sollt wissen und be-
achten, dass bei dem Worte . . . an das und das zu denken ist . . .». Tämä käsi-
tys on sopusoinnussa sekä sen käsitteen kanssa että oikeuslauseet yleensä
ovat normeja, — joten olisi omltulsta, jos t ä s ä olisi poikkeus, — että sen käsit-
sen, että deflnitiot ovat normeja. *Maierin* kieltäisen kritiikin pohjana on se
kanta, että oikeuslauselmat ilmaisevat ikäänkuin valtiovalan mentaalisia ti-
loja. Niissä tulee esim. ilmi »Begehrungsvorstellungen des Staatswillens»,
mutta niissä voidaan myös ilmaista toteavia arvostelmia. *Maierin* mukaan on
nyt deflnitio tuollainen toteama käskynantajassa tapahtuvista p s y y k i i l i -
s i s t ä p r o s e s s e l s t a : »Soweit die deflnitorischen Sätze nicht eigentlich
als Worterklärungen, sondern wirklich als Begriffsbestimmungen, welche die
Merkmale eines Begriffs auseinanderlegen, auftreten, sind sie psychologische
Urteilsaussagen, in denen der Gebotsteller aussagt, dass er in dem Begriff die
und die Merkmale denke» (m. t. s. 713). Jättämällä syrjään kysymyksen siltä,
miten deflnitio on ajateltava, voi kumminkin kysyä, k e n e s s ä nuo ajatus-
prosessit lopulta tapahtuvat, joita deflnitioorinen lauselman kuvallae. Ja mitä
seuraamuksia voi olla sillä pelkällä tiedolla, että käskynantaja niin ajattelee,
jollei samalla implicite edellytetä, että hänen ajattelunsa on oleva normina
niille, jotka lukevat resp. kuulevat määritelmän? — Itse oikeussäännöksiin
sisältyvistä deflnitioista on erotettava oikeustieteessä esiintyvät deflni-
tiot, joista m. m. *Julius Lassen*, *Nogle Bemærkninger om Deflnitioner i Rets-
litteraturen*, *Festskrift för friherre R. A. Wrede*, utgiven av Juridiska föreningen
i Finland, 1921 s. 23—37.

on, sitä enemmän hän on taipuvainen väittämään, että pitäminen on metafyyssillisesti olemassa — riippumatta hänen tai kenenkään tunne-elämyksestä. Toisaalta on ihmisten erilainen käsitys siitä, minkä pitää olla, omiaan horjuttamaan teoreettista transsendentin pitämisen käsitettä. Varsinkin tämä koskee eettillistä pitämistä.

Myöskin arvostuksien sisällykset voidaan ilmaista loogillisesti pitämiskategorian puitteissa, kuten yllä on ollut puhettakin. Samoin kuin oletetaan olemista sinänsä, s. o. riippumatta tajuavasta subjektista ja oletetaan pitämistä sinänsä riippumatta tahtovasta subjektista, samoin oletetaan arvokasta sinänsä riippumatta arvostavasta subjektista.

Käytännössä tulee kuitenkin transsendentti — jos sitä on — oli se sitten olemista, pitämistä tai arvoa olemaan merkityksellistä ainoastaan sikäli, mikäli siihen yleisesti uskotaan.

Tähänastiseksi tulokseksi pitämislauseiden analyysistä voimme merkitä, että niitä ei voida loogillisesti johtaa muista kuin ylemmistä pitämislauseista, mutta että moninaiset faktilliset suhteet ja emotionaaliset ilmaukset voidaan loogillisesti jäsentää pitämislauseiden muotoon; ja vihdoin että pitämissuhde kuvitellaan tahtomissuhteeksi ja on luultavasti siitä kehittynyt siten, että tahtova subjekti on jätetty huomioonottamatta, on poiseliminoitu ja jätetty jäljelle vain se, minkä »pitää» jotakin ja se, mitä »pitää».¹

Pitämisen ohella on tärkeänä normatiivisena suhteena mainittava *saaminen*.² Jos psyykkillisten toimintojen alalla pitämistä vas-

¹ Teoreettisesti voidaan ajatella, että nämäkin kaksi jäsentä eristettäisiin, jolloin saataisiin lauseesta *A:n pitää olla B* käsitteet: »pitävä *A*», siis *A*, jonka »pitää», ja *B*, jota jonkin pitää. Olevan soturin rinnalle astuisi »pitävä», velvollisuuksia omaava soturi ja olevan urhoollisuuden rinnalle vaadittu urhoollisuus, ollapitävä urhoollisuus.

² Pitämisen kai ei välttämättä tarvitse olla olla-pitämistä, kuten *Scheler* välttää. Hänen kielenkäyttöön nojautuva argumenttinsa Formalismus s. 210 ei pitäne paikkaansa. Sillä toisaalta sanotaan *es wor gut so zu handeln* ohella *es wäre gut gewesen* s. z. h. ja toisaalla latinassa sanotaan *debebat hoc facere* silloin kun saksalainen sanoo *er hätte das tun sollen*. Vrt. *Kelsen*, Staatsbegriff s. 78.

³ Vrt. *Husserl*, Log. Unters. I s. 42. *El. Kaila*, Oikeuslogiikka I s. 192.

taa tahtominen ja sen ilmauksena oleva käskeminen, vastaa saamista salliminen. Pitämisestä ei kuitenkaan suoranaisesti voida saada saamista. Se ei ole mikään laji pitämisestä, mutta kuitenkin suhteessa siihen. Jo yllä huomautimme, että ei-pitäminen l. eisaaminen ei ole pitämiskategorian puuttumista, vaan eräänlaista pitämistä. A:n ei pidä l. saa olla B ei merkitse: Ei pidä paikkaansa, että A:n pitää olla B, vaan: A:n pitää olla olematta B. Jos nyt tahdotaan ilmaista, että C ei kuulu niihin ominaisuuksiin, mitä A:n pitää olla olematta, sanotaan, että A saa olla C. Sen alaan, mitä A saa olla, kuuluu näinollen myös kaikki se, mitä A:n pitää olla. Esim. soturin pitää olla urhoollinen sisältää samalla, että soturi saa olla urhoollinen. Mutta sen ohella saattaa saamisen alaan kuulua myös semmoista, mitä A:n ei pidä olla, esim. soturi saa olla punatukkainen, vaikkakaan ei ole olemassa normia, että soturin pitää olla punatukkainen. Sellainen, mikä ei ole norminvastaista, mutta ei myöskään sisälly normiin, muodostaa »yhden tekevän» alan.

Tässä on meidän varoitettava eräistä yleisistä ekvivokatioista. Jos sanotaan: »A:n ei pidä olla B», merkitsee se joko: »A ei saa olla B» tai: »A saa olla B, mutta sen ei tarvitse sitä olla», tai vihdoin: »A:n ja B:n suhde ei ole normatiivinen», A:n ei yleensä »pidä» mitään. Olemiskannalta katsoen voidaan viimeisessä tapauksessa kyllä todeta, että A on B tai A ei ole B, mutta normatiiviselta kannalta ei voida sanoa, että A saa olla B eikä, että A:n ei tarvitse olla B. Kun monet siitä väitteestä, että ei voida asettaa mitään yleispäteviä siveysnormeja, tekevät sen johtopäätöksen, että siis saa tehdä mitä hyvänsä, tekevät he loogillisen virheen, sillä he soveltavat normatiivista kategoriaa tapaukseen, johon sitä ei voida soveluttaa. On tosin huomattava, että tällöin sana yleispätevä on käsitettävä olemiskategoriana. Yleispätevä ei merkitse sellainen, jota jokaisen pitää noudattaa, vaan sellainen, jota kaikki tuntevat olevansa velvoitetut noudattamaan. Tästä lähemmin edempänä. — Samanlainen kategoria kuin saamisen kategoria on *ei-tarvitsemisen*. *Ei-tarvitseminen* edellyttää aina, että pitää jotakin. *Ei-tarvitsemisen* alaan kuuluu ensinnäkin kaikki, mikä *ei-saa* olla. »Sotilas ei saa olla pelkuri» sisältää samalla, että sotilaan *ei tarvitse* olla pelkuri; mutta sen ohella *ei-tarvitsemisen* alaan kuuluu myös

kalkki määrättyssä suhteessa *yhdentekevä*; tässä ei-tarvitsemisen ja saamisen alueet lankeavat yhteen. Saa ja pitää predikaateilla varustettujen lauseiden analyysi tuottaa joitakin vaikeuksia sentähden, että kielellinen muoto useinkin häiritsee niiden ymmärtämistä. Olemme jo yllä maininneet, että esim. saksassa *soll nicht* tavallisesti merkitsee *darf nicht* (suomen »ei saa»), mikä oikeastaan on: »pitää olla olematta». Koska »ei pidä» tavallisesti merkitsee »pitää olla olematta», voitaisiin odottaa, että »ei saa» merkitsisi »saa olla olematta», mutta sitä se ei merkitse; sillä »saa olla olematta» ilmaistaan »ei tarvitse». Saaminen ja ei-tarvitseminen ovat — kuten sanoimme — normatiivisia kategorioja, mutta suoranaisesti ei niitä voida johtaa pitämisestä. *Ei-tarvitseminen* on eräänlaista *ei-pitämistä*, *saaminen* eräänlaista *ei-ei-saamista*. Ne ilmaisevat pitämisen ja ei-saamisen ulkopuolella-oloa, mutta siten käsitettynä, että asioihin suhtaudutaan normatiivisesti.¹

Jos haluaa verrata normatiivisia kategorioja olemiskategorioihin, vastaa *pitämistä täytyminen*, *ei-saamista ei-voiminen*, *saamista voiminen*, ja *ei-tarvitsemista ei-täytyminen*.² »A ei voi olla B» on yhtäkuin: »A:n täytyy olla olematta B» ja »A:n ei täydy olla B» on »A voi olla olematta B». Mutta samoin kuin saamista ei voida suoranaisesti johtaa pitämisestä, samoin ei myöskään *voimista* voi johtaa *täytymisestä*. Samoin kuin pitäminen aina sisällyttää itseensä saamisen, samoin *täytyminen voimisen*. Ei-saaminen sisältää aina ei-tarvitsemisen, ja vastaavasti *ei-voiminen ei-täytymisen*. On olemassa *täytymisen* ja *voimisen* välillä alue, jossa jokin samalla kertaa voi olla ja voi olla olematta, siis normatiivista yhden-tekävän käsitettä vastaava alue. Sillä ei ole mitään erityistä nimeä.²

¹ pitää (hyvä) (yhdentekevä) ei saa (huono)

² Vrt. *Nelson*, *Ethische Methodenlehre* 1915 s. 13. *El. Kaila*, *Oikeuslogikka* I 1924 s. 127 seur.

Useissa kielissä on sanontatapoja, joita käytetään sekä pitämis- ja saamis- että täytymis- ja voimissuhteista. Esm. saksassa *muss nicht* merkitsee »ei tarvitse», venäjässä *nelsjä* merkitsee sekä »ei voi» että »ei saa». Varsinkin johdettu pitäminen ja saaminen ilmaistaan usein täytymis- ja voimis-ilmaisuilla.

Pitäminen ja täytyminen ovat määrättyissä suhteissa keskenään. Esim. Jos A :n pitää olla B ja B aina on C , täytyy A :n samalla olla C , jos pitämissuhde realisoidaan. Erotus näiden kategoriain välillä on siinä, että pitäminen edellyttää vapautta, ja koska hengen olemuksena on vapaus, on pitäminen henkisen kategoria. Silloinkin, kun näköjään kohdistetaan pitäminen elottomaan, tarkoitetaan kuitenkin, että se on tavalla tai toisella henkisestä subjektista riippuvaista. (Esim. kun sanotaan, että sen ja sen maailmanjärjestyksessä pitäisi olla toisin, ajatellaan esim. jumaluutta.) — Loogillinen pitäminen kohdistuu ajatteluun. Ajatuslaki: A on A merkitsee, että A on ajateltava A :ksi. Mutta samalla logiikka ilmaisee yleisimpiä välttämättömyyksiä. Logiikan ylin laki on, että pitää ajatella olioiden suhteita sellaisina kuin ne ovat, jos oliot ovat sellaisia, miksi ne ajatellaan. Logiikassa pitäminen ja täytyminen kulkevat rinnakkain. Kuitenkin on pitämisellä primaatti.

Kielessä ei suinkaan aina normisuhteita ilmaista sanoilla pitää, saa j. n. e., vaan on olemassa runsas määrä sanoja tätä tarkoitusta varten. Esim. kun sanotaan jollakulla *on velvollisuus, oikeus, lupa* johonkin, tarkoitetaan, että pitää tai saa tehdä sitä ja sitä. Normiajatus liittyy myös sanoihin se ja se *vaatii* jotakin, *oikeuttaa* johonkin, *kuuluu* sinne ja sinne, on sen ja sen *olemuksena*.

Tässä ei tarkoituksemme ole läpikäydä kaikkia normisuhdetta ilmaisevia sanontatapoja ja analysoida niitä. Osaksi olemme jo sellaisia tarkastaneetkin. Tässä vain puutemme muutamiin esimerkkeihin, joiden valossa muut samanlaiset ilmaisut ovat ymmärrettävissä.

Tärkeimpiä tänne kuuluvia sanoja on *päteminen* (gelten) siitä johtuneine muodostuksineen *pätevä, pätevyys, yleispätevä, -vyys* (gültig, Gültigkeit, allgemeingültig). Kuten tunnettua näyttää päte-

---

Samoin latnassa gerundilvi osoittaa tekemisen milloin välttämättömäksi, milloin velvoitetuksi (»gesollt»); niinkään kreikan *teos* loppulinen verbaalidjektivi. »Voiko niin ja niin tehdä?» merkitsee usein: »saako» — päteviksi oletettujen normien mukaisesti — »niin ja niin tehdä?»

misen käsite nykyisessä, varsinkin psykologismia ja »relativismia» vastustavassa filosofisessa kirjallisuudessa huomattavaa osaa. Meidän aikomuksemme ei ole ryhtyä pohjiaan myöten penkomaan niitä mielipiteitä, joita *pätemisen* olemuksesta on esitetty eikä määräämään kantaamme niihin.¹ Huomautamme vain, että nähdäksemme pätemiseen nähden on erotettavissa samat kolme eri merkitystä kuin kaikkiin normikäsitteisiin nähden.

Ensinnäkin siis saattaa *päteminen*, *Gelten*, osoittaa faktillista määrättyssä piirissä esiintyvää arviointia. Esim. »Sie gilt als das schönste Mädchen der ganzen Stadt» (häntä pidetään koko kaupungin kauneimpana tyttönä). Tai ilmaisee se siinä yleisesti hyväksyttyä normia, esim. »Es gilt in der Gesellschaft, dass man die Ehre eines Anderen nicht verletzen darf». »Es gilt als unfein . . .». Tänne kuuluu myöskin rahan, vastamerkkien y. m. pätevyys, esim. kun saksaksi sanotaan: »der 50 Mk-Schein gilt», »die Einladungskarte gilt als Einlasskarte». Toiseksi voidaan *Geltenillä* tarkoittaa, että jokin on eräiden päteviksi oletettujen normien mukaista. Kun sanotaan esim. »dieser 50 Mk-Schein ist gültig», voidaan vain yksinkertaisesti todeta, että se muodollisesti on vissien normien mukainen. Tässä tapauksessa siis jokin on muodollisten normatiivisten edellytysten mukainen, edellisessä tapauksessa todettiin psykologinen tosiasia: se, että 50 mk:n setelillä todella on ostoarvoa. Tietysti voidaan kumpikin asia todeta samanaikaisesti lauseella: »der 50 Mk-Schein gilt».

Vihdoin voi *Gelten* ilmaista alunormin, joka yksinkertaisesti asetetaan. Esim. voidaan tällaiseksi alunormiksi ajatella: »Es gilt der Satz, dass die Versprechen gehalten werden müssen.» Tai kun ilmoitetaan »Die Einladungskarte gilt als Eintrittskarte», niin on se johtamaton alunormi. Tämän normin perusteella päätellään formaalisesti, että määrätyllä kortilla pääsee sisään. Kysymys

---

¹ *Geltenin* analyysia erityisesti *A. Liebertin* teoksessa *Das Problem der Geltung*, 1920. L. katsoo, ettei *Geltenin* perustuksena voi olla *Sollen* (s. 5–6), lähtien samalla kuitenkin siitä, että viimeksimainitun luonne olisi emotionaalista laatua. *Geltung ja Gültigkeit* käsitteiden erotusta selvittelee erityisesti *B. Bauch*, *Wahrheit, Wert, Wirklichkeit* 1923 s. 41 ja passim.

siitä, pääseekö todella sisään, on erotettava tästä formaalisesta toteamasta, samoin kuin on mahdollista, että esim. pätevä, oikea seteli olosuhteiden johdosta ei kuitenkaan ole ostokykyinen, sillä ei ole oletettuja psykologisia vaikutuksia; se on oikea, mutta se ei ole »käypä».

Näiden eri merkitysten erillään pitäminen ei ole niinkään helppoa. Erään esimerkin niiden sekoittamisesta mainitsee *Kelsen*.¹ Hän väittää, että *Stammler* teoksessaan *Wirtschaft und Recht* (2. painos 1906) selittäessään erotusta *Rechtsätze:n* ja *Konventionalregeln:n* välillä on sekoittanut toisiinsa *Gelten* sanan merkitykset »befolgt werden» ja »befolgt werden sollen». Ei ole mahdotonta, että kun puhutaan esim. loogillisten lakien »pätemisestä», sekoitetaan tai ainakin ajatellaan samalla kertaa, että niitä *noudatetaan* tosiasiallisessa ajattelussa ja että niitä *pitää noudattaa*, mihin tulee lisäksi, että niitä käytännöllisistä syistä *täytyy* noudattaa. — *Gelten* näyttää merkityksellisesti olevan sukua pitämiselle, kuten esimerkeistäkin käy ilmi, mutta emme voi sanoa, onko *Heyde* täysin oikeassa väittäessään, että se on »Angesehen-werden-sollen-als-etwas». ² Kuitenkin tuntuu hän olevan oikeassa sikäli, että *Gelten* tavallisesti ilmaisee, että jokin ideaalinen tai reaalinen asia on *m i e l l e t t ä v ä*. Yleensä vain lauseista ja symboleista sanotaan, että ne pätevät. *L a u s e* »*A:n* pitää olla *B*» on pätevä, koska *A:n* pitää olla *B*.³ Mitä tietämiseen tulee, on yleisenä periaatteena, että asiat ovat mielletävät sellaisina kuin ne ovat. Sellaiset arvostelmat pätevät. Mutta päteviä ovat myös sellaiset arvostelmat, jotka on muodostettu vissejä normeja noudattamalla riippumatta siitä vastaako niitä todellisuus.

Paljon väärinkäsityksiä on sana *yleispätevä* aiheuttanut. Samoin kuin päteminen se saattaa merkitä: yleisesti hyväksytytty tai yleisesti normina pidetty, yleisluontoisesta normista johdettu,

¹ Hauptprobleme s. 37 muust.

² *Erich Heyde*, Wert s. 70.

³ Samoin kuin pitää usein käytetään edustamassa imperatiivia: Sinun pitää lähteä, tosin antamalla samalla käskylle yllyksiköllisen normin vivahdus, samoin käytetään *gelten* esim. *Jetzt gilt es zu versuchen!* merkityksessä: *Lasst uns versuchen!*

edelleen sellainen, minkä pitää koskea kaikkia, vihdoin myös kaikkiin sovellettavissa oleva.

Jos esim. jostakin eettisestä säädöksestä sanotaan, että se on yleispätevä, voidaan sillä tarkoittaa, että kaikki ihmiset tai ainakin ihmisten verrattomasti suurin enemmistö hyväksyy sen. Tässä mielessä voidaan väittää, että normi »Lasten tulee kunnioittaa vanhempiaan» on yleispätevä. Tällainen yleispätevyys voidaan ainakin periaatteessa empiirisesti todeta. Se ilmaisee puhtaasti psykologisen tosiasian; että vuorostaan siihen psyykkilliseen tilaan, jota tarkoitetaan, sisällyksellisesti kuuluu normin mieltäminen yleispäteväksi, ei vaikuta asiaan.

Toiseksi yleispätevä merkitsee sitä, että jonkin normin sisällys on yleisluontoinen, että sen sisältö koskee kaikkia. Tässä mielessä ovat useimmat normit yleispäteviä. Esim. normi: »ihmisen pitää vihata lähimmäistään» on yleispätevä tässä suhteessa, sillä tämä koskee kaikkia ihmisiä erotuksetta.

Mutta lausetta »Lasten pitää kunnioittaa vanhempiaan» voidaan sanoa yleispäteväksi myös siinä suhteessa, että tällä lauseella asetetaan alkunormi lasten käyttäytymiselle ja yleensä ihmisille. Tässä yleispätevä ei merkitse muuta kuin pätevä, ollapitävä, oikea, edellytyksettömästi ja johtamattomasti. Yleisyys tarkoittaa vain, että normi kohdistuu kaikkiin määrättyä lajia oleviin tapauksiin.

Yleispätevä voi vielä merkitä, että jostakin normijärjestelmästä on vedettävissä tällainen yleisluontoinen johtopäätös. Ei ajatella tarkemmin, ovatko edellytetyt normit päteviä, vaan ainoastaan niitä päteviä ja yleisluontoisia johtopäätöksiä, joita niiden perustalla voidaan tehdä.

Vihdoin saattaa yleispätevä merkitä yleisesti todellisuuteen sovellettavissa oleva. Tässä on siis kysymys myöskin tosiasioista. Esim. jokin arvostelma on yleispätevä, jos todellisuus yleisesti pitää yhtä sen kanssa.¹

Esim. ajatuslait saattavat olla »yleispäteviä» seuraavissa suhteissa: 1. yleisesti ollaan sitä mieltä, että niitä on noudatettava, 2. niiden sisältö on yleisluontoinen, 3. niitä on yleisesti noudatet-

¹ Vrt. E. Spranger, *Lebensformen*, s. 111 (muist.).

tava, 4. ne ovat yleisesti sovellutettavissa todellisuuteen. Voidaan väittää, että ne kaikissa näissä suhteissa ovat yleispäteviä. Perustavaa laatua on kuitenkin 3:s yleispätevyyden laji, sillä muita yleispätevyyden lajeja ei voida todeta muuten kuin edellyttämällä sitä.

Kun tutkitaan yleispätevän normatiivisen etiikan mahdollisuutta, on myös pidettävä tarkoin erillään nämä eri yleispätevyyden muodot.

Yleispätevä normatiivinen etiikka voi ensinnäkin olla sellainen etiikka, joka sisältää normeja, joiden noudattamista kalkki pitävät suotavana. Toiseksi se voi olla sellaisten normien järjestelmä, joka koskee kaikkia. Kolmanneksi se voi olla etiikka, jota pitää noudattaa riippumatta siitä, hyväksyykö sen vai ei. Neljänneksi sillä voidaan tarkoittaa etiikkaa, jonka seuraaminen on käytännössä mahdollista. Tarkastakaamme kutakin näistä neljästä kohdasta.

Ensimmäinen kohta koskee tosiasiaa, mutta tämän tosiasian selvilleottaminen kohtaa huomattavia vaikeuksia. On tietysti mahdotonta tutkia koko ihmiskuntaa. Mutta jos osassa ihmisiä tavataan toisistaan poikkeavia käsitteitä siltä, mitä normeja on seurattava, niin todistaa se, ettei yleispätevää etiikkaa puheenaolevassa mielessä ole. Kuitenkin on jo harvankin ihmisen mielipiteen selvilläsaaminen valkeata. Voi esim. ajatella, että he ovat konkreettisissa eettillisissä vaatimuksissaan eri kannalla, mutta että formaalisesti katsoen kuitenkin on olemassa yhdenmukaisuutta vaadittuun käyttäytymiseen nähden. Niin esim. primitiivisillä kansoilla tavat ovat erilaiset, mutta yhteistä on se eettillinen vaatimus, että tapaa on noudatettava. Tapa on siis heillä eettillinen auktoriteetti. Primitiivisistä kansoista eroavat kulttuuri-ihmiset siinä, ettei heidän eettillinen tietoisuutensa ehdottomasti vaadi noudattamaan tapaa, vaan sen sijasta esim. omaatuntoa. Se on heille auktoriteetti. Kulttuuri-ihmisen ja villin välillä tuntuu kuitenkin olevan siis se yhtäläisyys, että kumpikin vaatii, että on noudatettava eettillistä auktoriteettia. Näin katsoen saattaa yhdenmukaisuus olla suurempi kuin miltä se ensi katsomalta näyttää. Edelleen tuottaa toteamisessa vaikeuksia se asianhaara, että on enemmän tai vähemmän mielivallan asla, missä mielentilassa eettillisten normien hyväksyminen on todettava. Toisessa mielentilassa näet ihminen pitää jotakin sääntöä sekä häntä itseään että muita sitovana normina, toisinaan ei. Täytyy siis postuloida normaallimielentila, jossa eettillisten normien tietoisuus esiintyy. Mutta tosiasia-aineuksen normalisoinnin täytyy mennä vielä pitemmälle. Kaikkia ihmisiä ei voida ottaa mukaan: mielipuolet, vähämielliset ja lapset täytyy jättää pois, mutta minne pannaan raja? Täytyy siis postuloida myös normaali-ihminen ja tämän normaallimielentila ja tässä normaallimielentilassa täytyy hänestä vissen skemaattisten periaatteiden mukaan löytää eettilliset normimielitteet ja saada ne presolsduksi. Näin siis empiiriseen tutkimukseen

sekaantuu normatiivisia aineksia. On t. s. ylen vaikeata objektiivisesti ratkaista, missä määrin yhdenmukaisuutta vallitsee eettillisten normien tunnustamiseen nähden ja minkä normien suhteen näin on laita.

Siinä mielessä tietysti normatiivinen etiikka on mahdollinen, että on mahdollista muodostaa yleisluontoisia eettillisiä normeja, jotka koskevat kaikkia. Myöskin siinä mielessä se on mahdollinen, että minkään normin pätevyys ei ole riippuvainen subjektin hyväksymisestä, sillä normi on loogillinen kategoria. Sitävastoin ei voida todistaa, että mikään normatiivinen etiikka olisi »pätevä» tässä mielessä.

Mitä vihdoin siihen kysymykseen tulee, onko jokin etiikka mahdollinen yleisesti toteuttaa, niin ei sellaiseen kysymykseen spekulatiivilla avulla voida vastata. Ja kokemukselle voi ainoastaan tulevaisuus vastata.

Kun on puhuttu tieteellisen normatiivisen etiikan mahdollisuuksista, vaaditaan siltä usein kaikkia näitä yleispätevyyden muotoja yht'aikaa: esitettävän etiikan tulee olla sisällykseltään yleisluontoinen, sen tulee sisältää pitäminen, sen tulee olla yleisesti käytäntöön sovellettavissa ja sitäpaitsi useimpien ihmisten hyväksymä. Mutta jos näin olisi laita, niin silloinhan ei käytännössä tarvittaisi normatiivista etiikkaa. Olettakaamme nyt ainoastaan, että jokin etiikka olisi vain viimeisessä suhteessa yleispätevä. Seuraisiko siitä, että se olisi normatiivista? Ei, sillä tarvitaan normi, että sen, mitä pidetään eettillisenä normina, myös pitää olla sellaisena normina.

Että tämä on tarpeellista, johtuu länsimaisen tieteen yleisestä asenteesta, joka on intellektuaalista laatua. Tiede tosin asettaa normeja, mutta lähinnä vain ajattelun nähden. Se vaatii, että ajattelussa on noudatettava niitä yleisiä normeja, joita ihmisten suuri enemmistö noudattaa tai jotka se hyväksyy. Voimme kuitenkin ajatella, että tämä periaate olisi vain eräs tapaus yleisempää periaatetta, nim. että ylipäänsä olisi mielellä tavä, siis myös tunnettava ja arvostettava niiden normien mukaisesti, joita ihmiset yleensä pitävät normeina. Tieteen tehtävää voi t. s. kuvitella laajemmaksi kuin mitä tähän asti on ollut. Mutta mitään varmaa vastausta siihen, onko tieteen normeerattava myös arvostamista eikä vain tiedoitsemista, ei voida antaa.

Jos vastataan, että normiksi on kaikilla aloilla tunnustettava se, mitä ihmiset yleensä tunnustavat normiksi tai mihin välillisesti voidaan saada ihmisten enemmistön tunnustus ja hyväksyminen, on periaatteessa tunnustettu tieteellisen normatiivisen etiikan mahdollisuus. Kysymys olisi nyt vain siitä, onko olemassa enemmistön tunnustamia normeja ja silloin tulevat esiin mainitsemamme vaikeudet.

Niitten ilmaisujen joukossa, joiden merkitykseen usein ilmeisemmin tai salaisemmin liittyy normatiivisuusmielle, on mainittava *kuuluminen* johonkin. Tosin voi *kuulua* myös ilmaista kausaalihistoriallisen tosiasiasuhteen kokonaisuuden ja sen osan tai puolen

välillä. Näin on asianlaita esim., kun löytäessämme jonkin esineen-kappaleen sanomme, että se »kuuluu» siihen ja siihen esineeseen; se on aikoinaan ollut sen osana. Teleologinen katsantokanta sekaantuu huomaamattomasti tähän äskenmainittuun historiallis-kausaaliseen, esim. kun puhumme jonkin koneenosan »kuulumisesta» koneeseen, vaikei se historiallisesti katsoen koskaan ehkä ole ollut kiinni koneessa. Teleologisuudesta ei ole merkityskelityksessä pitkä matka normatiivisuuteen. »A:han kuuluu B» ei merkitse ainoastaan, että A on käyttökelpoinen ainoastaan, jos siinä on mukana B, vaan samalla myös, että siinä pitää olla mukana B. Tällöin kuulumisen samalla sisältää velvollisuuden, joka kohdistuu johonkin henkilöön. Pitämistä motivoidaan usein teleologisilla argumenteilla ja tämä käy helposti käyttämällä kuulumis-sanaa. Pitämismomentti on jokseenkin selvästi havaittavissa sellaisissa tapauksissa kuin: Alue A kuuluu valtakuntaan, maakuntaan, maatalaan B; tällöin nim. se kokonaisuus A, johon B kuuluu, on normiin (kansainvälisoikeudelliseen, hallinnolliseen, tavanomaiseen) perustuva. Kun kuulumisesta puhutaan, on usein syytä tarkastaa, millaista kuulumista tarkoitetaan. Normatiivinen kuuluminen luo velvollisuuksia, teleologinen ja kausaalishistoriallinen sitävästoin ei. Normatiivisesti katsoen »A kuuluu B:hen» yleisesti merkitsee: »A:ta on käsiteltävä yhteydessä B:n kanssa.» Nyt sanotusta seuraa, että sellaiset normit, joiden sisällyksenä on kuuluminen, ovat täysin tyhjiä, siis esim. periaate *suum cuique*, jollei kuulumiseen sisällytetä mitään asiallista.¹

Kuulumisen ohella mainittakoon *puuttuminen*. Sillä voi olla normatiivinen merkitys: A:ssa pitää olla osa B, mutta sitä ei ole. Tällöin B:n puuttuminen viittaa johonkuhun kohdistuvaan velvollisuuteen. Psykologisesti katsoen puuttuminen tietää usein ainoastaan sitä, että emme tapaa esinettä tai piirrettä siellä, missä olimme odottaneet sen tapaavamme. Puuttuminen ei ole pelkkää ei-olemista sinänsä.

»Kuulua» käytetään usein omistussuhteesta; »kirja kuuluu pojalle» merkitsee: »poika omistaa kirjan» tai »kirja on pojan». Omis-

¹ Vrt. *Simmel*, Einl. in d. *Moralwissenschaft* I s. 51.

tussuhde ei ole mikään kausaalinen suhde, vaan normatiivinen. Sen johdosta ilmaisee myös gen. possessivus usein normin. Normi voi olla joko johdettu tai alkuperäinen. Alkuperäinen on normi esim. sellaisessa tapauksessa, jossa annetaan pojan käteen kirja ja sanotaan: »tämä on sinun». Sillä luodaan vissi normatiivinen suhde. Myöhemmin sanottu »kirja on pojan» viittaa tähän suhteeseen ja on pätevä mikäli luova alkunormi on pätevä. Tämä on samalla esimerkkinä siitä, miten kielessä normatiiviset ilmaisut ovat puhtaasti olemista toteavien kaltaisia. Voitaisiin tietysti myös sanoa esim.: »poika saa vapaasti hallita kirjaa» tai »poikaa ei saa estää tekemästä kirjalla, mitä hän tahtoo», joissa normimomentti selvästi tulee esiin.

Kuuluu saattaa osoittaa myös sellaista, mitä joku *tavallisesti* tekee, mikä hänelle on ominaista, joskin tällainen käyttö on suomenkielelle jokseenkin vieras. Mahdollista on, että kun latinassa *adulescentis est* merkitsee sitä, mikä on nuorukaiselle ominaista, alkujaan on etupäässä ajateltu, että se on hänen velvollisuutensa ja tämä merkityshän muuten tällaisella genetiivi-ilmaisulla tavallisesti onkin. Mutta mahdotonta ei myöskään ole, että alkuperäinen merkitys on ollut, että jokin on nuorukaisella yleisesti tavattava ominaisuus, piirre, ja tämä sitten on käsitetty myös hänen velvollisuudekseen. Useinhan muutenkin se, mikä yleisesti on, käsitetään samalla ollapitäväksi.¹

Tästä syystä myös esim. *tapa* merkitsee sekä sitä, mikä on yleistä, tavallista, että myös käyttäytymistä, minkä pitää olla. »Siellä vallitsee sellainen ja sellainen tapa» merkitsee osaksi: »siellä ihmiset yleisesti käyttäytyvät niin ja niin». Mutta se saattaa myös merkitä: »siellä käsittävät ihmiset sen ja sen käyttäytymisensä normiksi ja seuraavat sitä». Vihdoin voi mainittu lause merkitä: »siellä pitää käyttäytyä niin ja niin».¹ Jälkimmäisissä tapauksissa

¹ Näin varsinkin sellaisissa eettillisissä systeemeissä, jotka perustuvat määrättyyn metafysiikkaan. Vrt. *Simmel*, *Einl. in d. Moralw.* I s. 70.

² Ensimmäinen merkitys voi lähennellä sitä, mitä sanotaan tottumukseksi (*»Gewohnheit»*), joka kai ei koskaan liene normatiivinen käsite. Vrt. *Ihering*, *Der Zweck im Recht* s. 19. Tavan ja tottumuksen erotuksesta myös *Maier*, *Psych. d. em. Denkens* s. 672 seur.

on tapa normi-käsite. Kumpi, normi- vaiko olemismerkitys tapasanassa on aikaisempi, en puolestani voi sanoa. Mahdotonta ei ole, että normimerkitys olisi vanhempi. Esim. *laillinen* on eräissä osissa (Rauman puolella) maatumme saanut olemismerkityksen: tavallinen.

Laki ja *järjestyssanoissa* tulevat myös sekä olemis- että normimerkitys näkyviin. Luultavasti on niissä normimerkitys vanhempi. Kun puhutaan »luonnonlaeista» ja luonnossa vallitsevasta »järjestyksestä», on tietysti kyseessä olemismerkitys, mutta historiallisesti katsoen viittaa luonnonlaki johonkin persoonalliseen olentoon, joka on säättänyt lait luonnolle, joita tämä henkilöiden tavoin noudattaa.² Kun sanotaan, että luonnossa vallitsee se ja se järjestys, tarkoitetaan, että se on sovellettavissa luontoon.³ Voidaan todeta, vallitsee se vai ei. Kun taas sanotaan esim., että jossakin laitoksessa vallitsee se ja se järjestys, tarkoitetaan, että velvollisuus noudattaa tätä järjestystä on yleisessä tietoisuudessa tai että suorastaan on säädetty se laitokselle. Tällaisen järjestyksen olemassaoloa ei voida empiirisesti todeta ihmisten pelkän käyttäytymisen perustalla. Sitävastoin voidaan laitoksella olemismielessä vallitseva järjestys kylläkin todeta.

Yhden tapauksen tahdomme vielä esittää, nim. *olemus*-sanassa ilmenevän merkityksekaannuksen. *Olemus* tulee sanasta *olla*; sen pitäisi siis ilmaista sellaista, mikä esineessä on. Mutta tätä ei suinkaan aina tarkoiteta, vaan tarkoitetaan, että esineen käsitteeseen kuuluu vissi »oleellinen» tunnusmerkki. Nyt on kuitenkin käsite normatiivinen muodostus; se on niiden tunnusmerkkien synteesi, joiden pitää olla mukana määrättyssä psyykkisessä sisällyksessä. Jonkin piirteen oleellisuus riippuu siitä definitiosta, millä käsite on määrätty.¹ Kun siis sanotaan esim. »valtion olemukseen kuuluu suvereniteetti», viitataan valtio-käsitteen määritelmään,

¹ Ks. *Wundt*, *Logik* I s. 563.

² Erotusta *Norm* ja *Gesetz*in välillä käsittelee *Bruno Bauch*, *Die Phil. im Beginn d. zwanzigsten Jahrhunderts*, Festschr. f. Kuno Fischer, hrsg. v. W. Windelband. Zw. Aufl. 1907. (Ethik). *Windelband*, *Präludien II*, *Normen und Naturgesetze* s. 59.

³ Vrt. *Külpe*, *Vorl. über Logik* s. 171.

jossa suvereniteetti on mukana yhtenä välttämättömänä tunnusmerkkinä. Mutta samalla voidaan tarkoittaa asiallisesti, että eräissä ilmiökomplekseissa, joille annetaan nimi »valtio», esiintyy tosiaan asiallisena piirteenä rajaton vallankäyttö. Tämä on jotakin toista. Tästä viimeksimainitusta seikasta ei voida vetää mitään normeeraavaa johtopäätöstä. Se voidaan sitävastoin tehdä edellisestä, ja se sillä perusteella, että valtio käsitetään joksikin arvokkaaksi. Valtio on jotakin, jonka olemassaoloa halutaan, halutaan ainakin tätä nimeä poliittiselle muodostukselle. Mutta nyt definition mukaisesti ei tätä nimitystä voida antaa muulla ehdolla, kuin että tällä muodostuksella on suvereniteetti. Silloin tulee käytännölliseksi välttämättömyydeksi hankkia se tai pysyttää se poliittiselle muodostukselle. Ajatuksenjuoksu siis on tämä: »Valtion pitää olla. Ainoastaan se muodostus, jolla on suvereniteetti, on valtio. Siis suvereniteetin pitää olla». Tämän ajatuksenjuoksun valossa voimme käsittää argumentoinnin: »Valtion pitää olla suvereeni, sillä valtion olemukseen kuuluu suvereniteetti.» Siis ainoastaan edellyttämällä olemusta normikäsitteeksi voidaan siitä johtaa pitäminen.¹ Näin on, kuten olemme huomauttaneet, itse asiassa aina, kun näennäisesti olemisesta johdetaan pitäminen. Jossakin kohdassa johtelua aina kohtaamme normikäsitteen usein tosin verhottuna arvokäsitteen vaippaan.

Olemme tuoneet esille useita sanoja ja sanontatapoja, joissa olemismerkityksen ohella tavataan normatiivinen merkitys. Olemme niin tehostaneet näiden kahden merkityslajin erotusta, koska käsitteäksemme monet riidat loppujen lopuksi pohjautuvat näiden kahden merkityksen toisiinsa sekaantumiseen. Mitään yleistä kaikkia mahdollisia tapauksia koskevaa ohjetta ei voida antaa, miten ne kulloinkin on erotettava; kukin sana kaipaa omaa erikoista käsitteilyään. Kuitenkin olemme osoittaneet eräitä normimerkitys- ja niinikään eräitä olemismerkitystyyppöjä, jotka usein esiintyvät, tai

¹ Vrt. *Th. Haering*, *Die Struktur der Weltgeschichte* s. 226. Todisteluita, joiden tarkoituksena on osoittaa, että valtiolla »on oikeus» olla noudattamatta niiden yläpuolella olevaa instanssia, kritisoi terävästi *Nelson*, *Vorl. über d. Grundl. d. Ethik I* s. 18.

jotka ainakin voidaan analyysin avulla saada esille, sillä, kuten sanottu, merkitykset siinä määrin sekaantuvat toisiinsa, että sanojen käyttäjä usein ei itse ole selvillä, mitä hän tarkoittaa.

Vihdoin tahdomme lyhyesti viitata niihin metodisiin ja esityksellisiin vaatimuksiin, joihin tarkastelumme johtaa. Loogillisen puhtauden ja selvyuden saavuttamiseksi olisi tieteellisessä esityksessä mikäli mahdollista vältettävä käyttämästä ilmaisuja, joihin kieli liittää arvostavan lisäsävyn. Mutta jos tällaisia ilmaisuja käytetäänkin, on varottava vetämästä mitään arvostavia tai normatiivisia päätelmiä tämän lisäsävyn perusteella. Kaikki normeeruus on loogillisesti johdettava ylemmistä normeista ja vihdoin alkunormeista, joiden aksiomaattisuus ja perustelemattomuus on nimenomaan todettava. Mikään tällainen alkuperäinen normatiivinen lauselman ei saa sisältää predikaattijäsenessään arvoväritettyä ai enempiin normeihin suhteissa olevaa käsitettä.

TIETÄMISEN NORMIPUOLESTA.

KIRJ. ERIK AHLMAN.

Tietoteorialta vaaditaan usein täydellistä ennakkoluulottomuutta. Tämä vaatimus kuulostaa kyllä hyvältä, mutta onko se toteutettavissa? Tietoteoriain moninaisuus panee sitä epäilemään. Todellisuus on tosin yksi ja yhteinen, mutta siitä langetetaan erilaisia arvostelmia. Näiden joukossa voi olla sekä tosia että epätosia, mutta mistä saada keino, jolla ratkaistaan, mitkä mihinkin lajiin kuuluvat? Se platoninen tieto, että totuutta ylimalkaan on tai voi olla, ei meitä kovinkaan pitkälle auta, ellemmme voi sanoa, milloin sitä on, milloin ei.

Totuus on varmistettava, on saatava sen kriteeri. Ja tässä kohdassa eroavat henget toisistaan. On mahdotonta osoittaa, että se ja se on totuuden kriteeri, sillä se vaatisi jo kriteerin käyttämistä. Se on sentähden valittava, se on asetettava. Tällä valinnalla on psykologinen syntyhistoriansa ja luultavasti se johtuu metafysiillisistä vakaumuksista, mutta teoreettisesti katsoen edeltää tietoteoria metafysiikkaa ja pohjautuu ilman »riittävä» perustetta tehtyyn valintaan. Tämä asianhaara antaa tietoteoreettisille perusprinsipiille normatiivisen luonteen. Ne koskevat tosin sanoen sitä seikkaa, mitä on pidettävä totuuden kriteerinä.

Arvostelmat ilmaistaan merkeillä, tavallisesti kielellisillä. Arvostelmain merkitykset ovat intentionaalisia akteja, joiden kieltajunnan tai nimenomaisten määritelmien mukaisesti pitää liittyä käytettyihin merkkeihin (ja jotka useimmiten niihin liittyvätkin). Mainitut aktit ovat intentionaalisia, tarkoittavia akteja, ne tarkoittavat joitakin itsensä ulkopuolella olevia esineitä tai asiantiloja. Näin on laita silloinkin, kun »esineet» ovat psyyken omia sisällyksiä.

Kysymys arvostelman totuudesta joutuu pohdinnan alaiseksi vasta silloin, kun esiintyy reaalisia psyykillisiä sisällyksiä, joiden odotetaan olevan arvostelman merkityksen »täyttymyksiä» («Erfüllungen»). Tietoteoreetikot selittävät nyt, että tuohon arvostelman täyttymyksenä olevaan psyykilliseen sisällykseen liittyy määrätynlainen elämys, joka on takeena siitä, että arvostelma on tosi ts. että on olemassa yhtäpitävyys arvostelman merkityksen ja sen tarkoittaman esineen välillä. Tätä elämystä sanotaan ilmeisyydeksi, evidenssiksi, myös varmuudeksi. Siitä lienevät useimmat tietoteoreetikot yhtä mieltä, että jonkinlainen elämyskvaliteetti on katsottava totuuden lopulliseksi kriteeriksi. Näihin kuuluvat sivumennen sanoen skeptikotkin, sillä ei skeptikkokaan kiellä varmuuden elämyksen tarpeellisuutta, vaan päinvastoin hyväksyy sen tietämisnormiksi; mutta hän väittää, ettei hänellä mihinkään arvostelmaan ole tätä elämystä liittyneenä. Sen tähden hänen tietoteoriasansa loppuu samalla hetkellä kuin se alkaakin.

Useimmat kuitenkin myöntävät varmistavien elämysten olemassaolon, mutta ovat erimieltä siitä, miten pitkälle niiden kanto-voima ulottuu. Sen mukaan, millä kannalla kukin on, hän tässä kohden asettaa erilaisia tietoteoreettisia normeja. Tässä tahdomme huomauttaa erilaisuuksista, jotka kohdistuvat varsinkin kolmeen seikkaan. Ne koskevat: 1) niiden arvostelmien sisällyksen luonnetta, joihin nähden voidaan odottaa varmuuden elämystä; 2) sitä psyykillistä tilaa, jonka vallitessa varmuuden elämyksen pitää esiintyä ja 3) niiden henkilöiden piiriä, joiden elämykset saa ottaa huomioon.

Mitä ensimmäiseen kohtaan tulee, mainitsen tässä esimerkkinä Erich Becherin kannan hänen kirjassaan »Einführung in die Philosophie». Siinä hän tahtoo määritellä »varmistetut äärimmäiset tietämisperusteet» («die gesicherten letzten Erkenntnisgrundlagen»). Becher esittää useita tietolähteiden ryhmiä, mutta ensi sijalla hän mainitsee »välittömät havaintoarvostelmat» («die schlichten Wahrnehmungsurteile») so. omaa tajunnansisällystäni koskevat arvostelmat, sellaiset kuin »tämä hajuaistimukseni on mieluinen». Tällaiset arvostelmat ovat Becherin mukaan täysin varmoja tietoperusteita. Sitä vastoin hän epäillen suhtautuu eräiden otaksumaan

»korkeammanlaatuiseen havaintoon», jota usein epämääräisesti sanotaan intuitioksi. Tässä yhteydessä esiintyy hänellä seuraava passus (s. 100). Hän otaksuu mahdolliseksi, että joskus voidaan esim. »epäilyksettömästi todeta», onko olemassa »aitoa välitöntä Jumalan havaitsemista sisimmässämme»; se olisi silloin tärkeä laji »der schlichten Wahrnehmungserkenntnis». Nyt voidaan kysyä, millaiseksi Becher ajattelee sen menetelmän, jonka avulla tällainen seikka voitaisiin »epäilyksettömästi todeta». Se tuntuu ylen problemaattiselta. Tuollaisen toteamisen kai täytyisi tapahtua jo hyväksytyjen havaintolajien avulla, mutta onko otaksuttavaa, että »korkeamman havaintolajin» objekti ollenkaan ulottaa vaikutuksensa »alemman havaintolajin» objektien alueelle? Sitä paitsi: eihän Becher esitä mitään todistuksia niidenkään »välittömien havaintoarvostelmien», jotka koskevat subjektin omaa tajunnansisällystä, suhteen. Jos yhteen välittömään havaintolajiin nähden ei vaadita todistusta, miksi se silloin on tarpeellinen toiseenkaan nähden?

On ihme, että Becherin ovat teoreettiset syyt saaneet autamaan sanotuille välittömille havaintoarvostelmille pettämättömän tietoperusteen arvon. Voidaan esittää seikkoja, jotka panevat epäilemään niiden pätevyyttä kaikissa tapauksissa. Uudempi psykologia on todennut olevan myöskin epäaitoa välitöntä omien tajunnansisällyksien havaintoa. En siis itse kykene pettämättömällä objektiivisella varmuudella ratkaisemaan, vallitseeko arvostelmani »tämä hajuaistimukseni on epämieluin» ja sen tarkoittaman psyyken sisällyksen välillä yhtäpitävyys. Varmuuden subjektiivinen tunne ei sinänsä siis ole totuuden takeena ainakaan kaikissa tällaisissa tapauksissa, ja jos se ei muutamissa ole, niin milloin se on?

Toisaalta on olemassa arvostelmia, jotka eivät ole Becherin tarkoittamia välittömiä havaintoarvostelmia, mutta joissa subjektiivinen varmuuden elämys on yhtä suuri kuin niissäkin ja myöskin välillisesti, kausaalisen käsittämisen kannalta osoittautuvat perustelluiksi, esim. toisen henkilön olemassaolo ja hänen sielunliikkeensä (joita esim. Scheler väittää voitavan välittömästi havaita). Miksi ei näitä katsota varmuuden tunteen nojalla varmistetuiksi? Ei muista kuin pelkästään teoreettisista syistä siksi, ettei-

vät ne kuulu Becherin tarkoittamien »välittömien havaintoarvostelmien» kategoriaan. Becher esittää itse asiassa n o r m i n: sellaiset arvostelmat, jotka perustuvat »välittömään havaintoon» — hänen tarkoittamassaan mielessä — on katsottava täysin varmistetuiksi. Tämä lauselmä sulkee pois varmistettujen arvostelmien joukosta kaikki sellaiset todellisuuteen kohdistuvat arvostelmat, jotka eivät perustu välittömään havaintoon, joskin niihin olisi liittyneenä kuinkakin selvä varmuuden elämys. Se on sikäli näköjään hyvinkin yksikäsitteinen. Mutta siihen sisältyy eräs heikkous, johon viitattiin, että nim. voi esiintyä epäaitoa »välitöntä havaitsemista». Voidaan tietysti sanoa, että ainoastaan aidot havainnot ovat varmistettuja, epäaidot sitä vastoin eivät ole. Mutta kun toisaalta ei esitetä mitään keinoa erottaa edelliset jälkimmäisistä, heikkonee teesi täysin varmistettujen tietoperusteiden olemassaolosta aivan huomattavasti. Aitouskysymyksen ratkaisemisessa täytyy turvautua rationaalsiin harkintoihin, jotka ovat kaukana kaikesta havainnosta, ja niin Becher menettelee itsekin ratkaistessaan esim. kysymystä, ovatko toisen henkilön sielunelämään kohdistuvat havainnot aitoja vai näennäisiä.

Siirtykäämme tämän jälkeen tarkastamaan tietoteorian normatiivisia edellytyksiä, sikäli kuin ne koskevat sitä psyykillistä tilaa, jonka vallitessa tiedoitsemisen pitää tapahtua johtaakseen tosiin arvostelmiin.

Tietoteoria postuloi useimmiten jonkinlaisen ihmisen normaali-tilan, jossa ne havainnot on tehtävä, joita tiede käyttää primääri-aineksenaan. Affektien ja sairaaloisiksi katsottujen mielentilojen vallitessa tehtyjä havaintoja ei oteta huomioon, vaikka niihin yhtyisi voimakaskin varmuuskvaliteetti. Myöskään ei tieteessä anneta tietoarvoa sellaisille havainnoille, jotka saavutetaan erityisillä sieluteknillisillä keinoilla kehittämällä psyykeä »ylinormaalisiin» havaintoihin pystyväksi, elleivät nämä havainnot ole sellaisia, että niillä on tavallisen, normaalin psyyken havaittavissa ja tarkistettavissa olevia vaikutuksia. Sellaiset »ylinormaalin» psyyken havainnot, jotka ovat periaatteellisesti vain toisen samanlaisen psyyken tarkistettavissa, lankeavat tieteen piirin ulkopuolelle. Tässä on meillä ilmeisesti normatiivinen periaate. Onko se myös asiallisesti perustettu vai eikö, sitä emme tiedä.

Kuitenkin on havaittavissa eräitä tästä periaatteesta enemmän tai vähemmän poikkeavia mielestäni vakavasti otettavia virtauksia.

Ammoisista ajoista asti on esiintynyt käsityksiä, että eräät henkilöt esim. ekstaattisissa ja mystillisissä tiloissa voivat tehdä havaintoja merkityksellisistä tosiasioista. On myös kehitetty erilaisia tekniikkoja, joiden avulla haluttuihin ylinormaalisiin — tai sanoisimmeko epänormaalisiin — tiloihin voidaan päästä (yksinäisyys, askeesi, erilaiset sielulliset harjoitukset ym.). Eräissä meidän aikamme filosofioissa voidaan tosin lievässä muodossa tavata tällaisia piirteitä, niin esim. Bergsonin intuitionismissa ja Husserlin fenomenologisessa »olemuksennäkemisessä». Edelleen voidaan tässä yhteydessä mainita Steinerin antroposofinen tiedoitsemismenetelmä, jossa määrätietoisien sielutekniikan, varsinkin ns. meditaatioharjoitusten avulla tahdotaan tehdä sielu kykeneväksi havaitsemaan ja näkemään »henkiseen maailmaan» kuuluvia seikkoja. Myöskin psykoanalyysin tekniikka tarkoittaa yksilön saattamista tilaan, jossa hänelle avautuu sellaisia omaa sielunelämää koskevia havaintoja, jotka hänelle ilman sitä eivät ole mahdollisia. Tällä perusteella psykoanalyytikot esittävätkin väitteensä, ettei kukaan ole pätevä arvostelemaan psykoanalyysin tulosten totuusarvoa, joka ei ole analyysia läpikäynyt.

Itämailla sielutekniikka tietämisen, varsinkin syvällisemmän, edellytyksenä on traditionaalinen asia. Euroopassakin se oli käytännössä esim. pythagoralaisessa koulukunnassa ja myöhemmin uusplatonilaisilla. Aikaa myöten se joutui yhä syrjäisempään asemaan ja on sittemmin tietoteoriassa näytellyt jokseenkin pientä osaa. Ei ole kuitenkaan mahdotonta, että se uudelleen tulee päiväjärjestykseen. Kaikki riippuu siitä, minkä yleisen suunnan eurooppalainen kulttuurielämä saa, sillä se viime kädessä määrää tietoteoreettisten virtausten suunnan.

Ne seikat, joista viimeksi on ollut puhe, johtavat itsestään meidät kysymykseen niistä henkilöistä, joiden tiedolliset elämykset saa ottaa huomioon totuuden takeita arvosteltaessa.

Muuan äärimmäisyyskanta on se, että asianomaisen tiedoitsevan subjektin omat varmuuselämykset ovat totuuden ainoa tae. Täl-

lainen solipsistinen kanta on, joskin se on teoreettisesti mahdollinen, kuitenkin käytännössä sangen vähän levinnyt ja kulttuuri-sosiaalisesti hedelmätön.¹ Useimmissa tapauksissa annetaan muidenkin subjektien elämyksille mahdollisten totuus-kriteerien arvo. Länsimaiselle tietoteorialle on ominaista, että varmuuden elämyksille vaaditaan mahdollisimman suurta levinneisyyttä. Vain sellaiset varmuuskvaliteetilla varustetut havainnot, jotka tavataan tai otaksutaan tavattavan kaikilla ihmisillä, katsotaan varmistetuiksi. Tästä johtuu, että länsimaisella tietoteorialla on vahvasti sensuaalinen luonne. Kaikista havaintolajeista vallitsee nimittäin aistihavaintoihin nähden pisimmälle menevä yksimielisyys ja subjektiivinen varmuus. Muita havaintolajeja länsimainen tiede on periaatteellisesti valmis ottamaan huomioon ainoastaan, mikäli niitä voidaan tarkistaa aistihavaintojen pohjalla. Tietoteorian ns. verifikaatio tarkoittaa itse asiassa aistihavaintoihin nojautuvaa verifikaatiota. Sen piiri on siis normeerattu jokseenkin ahtaaksi. Näyttääpä siltä, että se valtaosaltaan on osoitettavissa vieläkin ahtaammaksi, nim. kosketusaistiin perustuvaksi kvantitatiivisten suhteiden havaitsemiseksi, kuten H. Friedmann kirjassaan »Die Welt der Formen» on esittänyt. Onhan kosketusaisti vanhastaan varmimpana pidetty ja niinsanoaksemme kansanomaisin, »demokraattisin» aisti. Jokseenkin samaa voi sanoa kvantiteettikategoriasta rationaalisella alalla. Tietämisen varmuuden normeerauksessa pyrkii siis tiede siihen, että havainnon legitimoituina primääri-aineiksina epäilyksettömästi saa pitää sellaiset aistihavainnot, joita ihmisten valtavalla enemmistöllä samanlaisina esiintyy.

Nyt kuitenkin koetaan muunkinlaisia havaintoja, joihin on liit-tyneenä varmuuden elämyksiä ja joiden voitaisiin ajatella viit-taavan reaalsiin objekteihin.

Tällaisia ovat ensinnäkin erilaiset sisäiset havainnot, jotka koskevat subjektin omaa sielunelämää, edelleen toisten sielua, sekä sen yksityisiä piirteitä että yleislaatua koskevat havainnot, esteettisiin kokonaisuuksiin kohdistuvat havainnot, intuition tai »olemuksen-näkemisen» avulla saadut havainnot ym. Näille on ominaista se, etteivät ne esiinny kaikilla ihmisillä, muutamat lajit vain harvoilla, joilla on joko synnynnäinen tai erityisen harjaantumisen avulla

hankittu kyky niihin; lisäksi se, ettei niitä voida aistihavaintojen avulla verifioida. Niitä ei voida hajoittaa alkeellisempiin aineksiin, jotka olisivat »koko maailman» todettavissa; mutta sitä vastoin voidaan ottamalla ne lähtökohdiksi kehittää tietämistä määrättyyn suuntaan ja ehkä päästä hyvinkin tärkeisiin tuloksiin.

Tiede kuitenkin asettuu, kuten sanottu, negatiiviselle kannalle tällaisiin virtauksiin nähden. Mitä tämä kielteinen kannanotto tietää? Eräältä puolelta katsottuna se on vain varovaisuutta, toiselta puolelta se on dogmaattisuutta. Se on varovaisuutta sikäli, että tiede tyytyy mieluummin vähempään ja sen edustajien enemmistön kannalta varmaan, kuin haluaa paljoo ja epävarmaa. Aistihavaintoihin perustuvat tulokset ovat enemmistön kannalta katsoen varmoja, muut havainnot, niihin luettuna itsehavainnotkin, ovat epävarmoja ja etupäässä siitä syystä, että havaintojen aitous täällä voidaan tehdä epäilyksenalaiseksi. Niihin voi sisältyä helposti itsepetosta. Tavallinen vastaväite näet sellaisia suuntia vastaan, jotka vetoavat uusiin havaintolajeihin, on se, että niiden edustajat kuvittelevat näkevänsä sellaista, jota he eivät todellisuudessa näe. Ja psykologinen selitys tähän on, että meillä on taipumus havaita sitä, mitä mielellämme havaitsisimme. Määrätynlaisen metafysiikan todistamisen kaipuu toisin sanoen luo yksilössä näennäisen uuden havaintokyvyn. Tällaisen resonemangin kärki voidaan kuitenkin kohdistaa takaisin tavalliseenkin havaintoon. Kukapa takaa, etteikö normaali ihminen jo alkeellisimmassakin havainnossaan petä itseään? Kenties vitaaliset vietit saavat ihmisen havaitsemaan ja selittämään ilmiöt toisenlaisiksi kuin ne ovat. Kenties ei ole mitään »aitoa» havaintoa. Tähän tapaan Nietzsche näki tietämiskysymyksen, joskin hän meni liian pitkälle väittäessään, että todellisuus todella on toisenlainen, kuin minä se eletään, virhe, johon myös Vaihinger fikcionalismissaan on tehnyt itsensä syypääksi. Tähän on tosin huomautettu, että tietomme maailmasta ei voi olla kokonaan väärä, koska se kuitenkin tekee meille mahdolliseksi siinä elää ja pysyä olemassa; se on meille mahdollista sen perusteella, että toimimme todellisuuden mukaisesti. Siihen voisi kuitenkin sanoa, että se kyllä voi pitää paikkansa, mutta olisi tärkeätä tietää tuo todellisuudesta poikkeamisen aste,

sillä melkein jokainen arvostelma on »jossakin määrin» tosi. Esim. väite, että aurinko kiertää maata on tosi sikäli, että toinen näistä taivaankappaleista kiertää toista. —

Mutta tieteen sensuaalinen asenne voi saada myös dogmaattisen luonteen, jos se tulkitaan niin, että todellista on ainoastaan se, mikä voidaan aisteilla todeta ja todentaa. Tällaiseen ajatuksen-siirtymään on ihmishenki hyvinkin taipuvainen. Niinpä on monesti se tietoteoreettisen idealismin käsitys, että maailma on tajunnan sisällystä, tulkittu niin, että muka maailma olisi v a i n tajunnan sisällystä.

On luonnollista, että sellainen tietäminen, joka perustuu havaintolajeihin, jotka ovat ihmisten suurelle joukolle tuntemattomia, muodostuu e s o t e e r i s e k s i. Sitä kehitetään vain määrättyssä rajoitetussa piirissä ja ainoastaan siihen kuuluville se on pätevää. Esoteerisia virtauksia voi nyt jo panna merkille eurooppalaisessa kulttuurielämässä. Esimerkkeinä ovat aikaisemmin mainitut suunnat intuitionismi, fenomenologia, psykoanalyysi, antroposofia, Ludwig Klagesin edustama virtaus, jotka kaikki ovat kehittäneet omaperäisen tietoteorian. Erityisesti filosofian ja psykologian aloilla voidaan otaksua esoteeristen liikkeiden aikaa myöten voimistuvan.

Tämä asiantila johtaa tietysti hajaannukseen. Voidaan tuskin toivoa, että ajatustenvaihdolla voitaisiin eri koulukuntien välistä vastakohtaisuutta saada poistetuksi. Kun kerran suunta A väittää, että on olemassa aitoa määrätynlaista havaintoa, minkä B kieltää, ei ole suuriakaan toiveita yhteisymmärryksestä.

Eräs pieni mahdollisuus tosin yksityisille on tarjona nim. seuraava. Jos kerran jokin suunta väittää, että on olemassa määrätynlaista havaintoa, joka poikkeaa tavallisesta, on sen velvollisuus osoittaa, mitenkä tämä havaintolaji psykologisesti saavutetaan, sen täytyy osata johdattaa ihminen tähän havaitsemiseen. Tällaisiin suuntiin kuuluu siis elimellisesti myös tietynlainen pedagogiikka ja didaktiikka. Tämän ovat mielestäni nämä suunnat, sikäli kuin sellaisia on, suuresti unohtaneet. Yleensä ne vain tyytyvät lyhyesti viittaamaan, millainen se sielullinen asenne on, jonka vallitessa saavutetaan tiedollisesti erittäin tärkeäksi väitettyjä

elämyksiä, mutta eivät anna yksityiskohtaisempia neuvoja. Tosin nousee kysymys, voiko tällainen opastaminen tapahtua yksistään teoreettisesti kirjojen avulla vai vaatiiko se ehkä persoonallista kosketusta »mestarin» ja oppilaan välillä. Mutta oli miten hyvänsä, tuntuu kohtuulliselta vaatia, että psykologinen kehitys määrättyyn havaitsemislajiin tehdään ainakin periaatteessa mahdolliseksi normaalille ihmisille, joilla siihen on halua. Silloin saisi kukin koettaa, missä määrin esitetyt väitteet hänestä tuntuvat tosilta hänen suoritettuaan tuon kehityskulun. Mutta, kuten sanottu, tämä koskee ainoastaan yksityisiä henkilöitä eikä koulukuntia kokonaisuudessaan. Ne jäävät epäilemättä pysyvästi toisilleen vieraiksi.

Edellä kosketellusta hajaannuksesta huolimatta en puolestani katsoisi alulle päässyttä esoteerisuutta miksikään sinänsä valitettavaksi ilmiöksi. Mitä erityisesti filosofiaan tulee, luulen että sen puhtaasti käsitteellinen vaihe pian on ohi, jonka aikana se on toisinaan viettänyt todellisia orgioita tietoteoreettisen hiuksenhalkomisen alalla, ja että se nyt on siirtymässä essentiaalisempaan *h a v a i n n o n* vaiheeseen, joka on samalla eräillä tahoilla »sieluteknillisesti» orientoitu. Tämä toisi mukanaan tietoteoreettisten normien väljentämisen, mitä tulee niihin arvostelmalajeihin, joihin nähden totuus edellytetään mahdolliseksi, mutta niiden kiristämisen, mitä tulee siihen henkiseen kehitystasoon, millä arvostelmia langettavan yksilön on oltava.

APRIORISIA LAKEJA KIELESSÄ.

KIRJOITTANUT ERIK AHLMAN, HELSINKI.

Kielifilosofian piiriin tavallisesti luetaan yleisluontoiset kieltä koskevat kysymykset, sellaiset, jotka eivät kohdistu siihen, mikä on ominaista vain yhdelle tai muutamille kielille, vaan on yhteistä kaikille. Tämän kaikille kielille yhteisen voidaan ajatella perustuvan joko ihmisten samanlaiseen sielullis-ruumiilliseen organisaatioon tai kielen olemukseen ja sen sisäiseen logiikkaan.

Edellisenluonteisen tutkimuksen kohde on empiirinen ja sen tuloksilla on empiirinen yleispätevyys. Sen avulla tahdotaan selvittää, mitkä yleiset sielulliset, sosiaaliset ym. lait hallitsevat ihmisten ajatuksenilmaisutoimintaa ja mihin kaikissa kielissä samanlaisiin piirteisiin nämä lait johtavat. Mikäli kielimiehillä on harrastusta yleisluontoisiin kysymyksiin, kohdistuu se etupäässä juuri nyt puheenaoleviin, siis lähinnä kielipsykologisiin kysymyksiin. Tosin voi panna merkille, että näihinkin tutkimuksiin varsinaisten kielen- tutkijoiden taholla enimmäkseen suhtaudutaan jokseenkin skeptillisesti. Yleensä kielen- tutkijat näyttävät edellyttävän, seuraten sitä katsantokantaa, minkä aikoinaan varsinkin *Steinthal* pani alulle, että eri kielten pohjana oleva kansanpsykyke ja ajattelutapa on siinä määrin erilainen, ettei ole suuriakaan mahdollisuuksia löytää kielistä yhteisiä piirteitä.

Periaatteellisesti näistä eroavia ovat ne tutkimukset, jotka kohdistuvat kielen olemukseen ja joiden tarkoituksena on selvittää, mikä on kaikelle kielelle välttämättömästi ominaista riippumatta niiden olentojen sielullisesta organisaatiosta, jotka ovat luoneet kielen ja sitä käyttävät ilmauskeinona. Nämä lait olisivat samoja, vaikka ihmisten tai yleensä ajatuksiaan ilmaisevien olentojen henkinen rakenne olisi millainen hyvänsä. Mikään empiirisestä kie-

lestä saatu havainto ei saisi tehdä tyhjäksi tällaisen tarkastelun tuloksia. Selville saatavat lait olisivat apriorisia. Määrätty empiirinen kieli voisi tälle tutkimukselle toimia vain esimerkillisenä objektina; periaatteessa sen tilalla voisi olla mikä hyvänsä muu empiirinen tai konstruoitu kieli.

Luultavasti tällaiseen kielen tarkasteluun tähtäsi jo aikoinaan 16- ja 17-sataluvulla konsipioitu yleisen kieliopin idea, jonka kuuluisin esitys on *Arnauldin* ja *Lancelot'n* Grammaire générale et raisonnée eli n.s. Port-royalin kielioppi. Tässä teoksessa ei tosin ole vielä osattu kaikkialla tarpeellisen tarkasti erottaa kielessä toisistaan empiirisiä, satunnaisia aineksia "olemuksellisesti" välttämättömistä, mutta sittenkin se sisältää erinomaisen teräviä ja syvällisiä huomioita ja se on suppeudestaan huolimatta ilmeisesti pitkällisen ja kiinteän ajatustyön tulos.

Meidän aikanamme erikoisesti *Edmund Husserl* on käsitteellisesti puhdistetussa muodossa ottanut esille kielen olemuksellisen tarkastelun kirjansa "Logische Untersuchungen" II:ssa osassa, luvussa "Der Unterschied der selbständigen und unselbständigen Bedeutungen und die Idee der reinen Grammatik."

Lähtökohtana on siinä jo Aristoteleesta asti vallinnut jako "kategoremaattisiin" ja "synkategoremaattisiin" (itsenäisiin ja epäitsenäisiin) ilmauksiin, joista edelliset ovat sellaisia, jotka kykenevät yksinään merkitsemään täydellistä ajatusta, kun taas jälkimmäisillä on täydellinen merkitys vain toisten ilmausten kanssa. Edellisistä olkoon esimerkkinä suomen ilmaus "luen", jälkimmäisistä sana "että". Nyt tahtoo Husserl väittää, että on voimassa apriorisia lakeja, jotka säännöstelevät synkategoremaattisten ilmausten keskinäisiä suhteita ja jotka tekevät, että ainoastaan määrätty ilmauslajit keskenään yhtyneinä voivat synnyttää mielekkäitä merkityksiä, toiset taas eivät. Nämä aprioriset lait eivät, niinkuin voisi ensiksi ajatella, ole loogillisia lakeja sanan pregnantissa merkityksessä, vaan "sie geben der reinen Logik die möglichen Bedeutungsformen, d.h. die apriorischen Formen komplexer, einheitlich sinnvoller Bedeutungen, deren 'formale' Wahrheit, bzw. Gegenständlichkeit dann die im prägnanten Sinne logischen Gesetze regeln." Edelliset lait ehkäisevät "Unsinn" in ("sekasotkun"), jälkimmäiset lait

"*Widersinn*" 'in ("ristiriidan") syntymisen. "Sagen diese reinlogischen Gesetze, was *a priori* und auf Grund der reinen Form die mögliche Einheit des Gegenstandes fordert, so bestimmen jene Gesetze der Bedeutungskomplexion, was die bloße Einheit des Sinnes fordert, d.i. nach welchen apriorischen Formen Bedeutungen der verschiedenen Bedeutungskategorien sich zu einer Bedeutung vereinen, statt einen chaotischen Unsinn zu ergeben" (S. 295). Esim. ilmauksen "*pyöreä neliö*" merkitys on ristiriidassa formaalis-logillisten lakien kanssa. Siitä nähdään evidentisti, ettei sen tarkoittamaa esinettä voi olla olemassa. Se sisältää "*Widersinn*" 'in. Mutta itse merkitys on olemassa, se on yhtenäinen, se ei sisällä "*Unsinn*" 'iä. Sitävastoin jos sanomme *pyöreä tai, ihminen ja on, kuningas mutta näköinen ja*, ei näillä sanasarjoilla ole mitään yhtenäistä merkitystä. Meillä on apodiktinen evidenssi, että yhtenäisen merkityksen syntyminen tällöin on mahdotonta. Vain tietyllä, edeltäpäin määrättyllä tavalla ilmausten merkitykset sopivat toisiinsa, niin että syntyy uusia mielekkäitä merkityksiä; toiset yhtymät ovat mahdottomia. Husserl väittää, että tämä mahdottomuus on "olemuslaillinen", ei pelkästään subjektiivinen, se ei johdu pelkästään meidän tosiasiallisesta, henkisen organisaatiomme sanelemasta kykenemättömyydestä suorittaa mainitunlaisia yhdistämisiiä.

Kielessä on kategorioja, joihin kuuluvia yksityisiä ilmauksia voidaan määrätynlaisessa merkityskompleksiossa asettaa mielin määrin toistensa tilalle, niin että aina syntyy mielekäs merkitys. Tämä merkitys voi tosin olla asiallisesti väärä, typerä, naurettava, mutta se ei sisällä "*Unsinn*" 'ia (Husserlin mielessä). Sen sijaan että sanomme esim. *Tämä puu on vihreä*, voimme sanoa myös *tämä sininen korppi, tämä algebrallinen luku jne. on vihreä*; ratkaisevaa on, että nominaalisen materian tilalle aina sijoitamme toisen nominaalisen materian; sitävastoin emme voi sijoittaa siihen esim. relationaalista materiaa sanomalla *tämä ja on vihreä* tms. Tai jos meillä on yhdistysmuoto *M ja N*, syntyy mielekäs uusi merkitys, jos *M ja N* ovat molemmat nominaalisia, adjektiivisia, propositionaalisia merkityksiä; ja uusi merkitys on *a priori* aina samaan kategoriaan kuuluva; mutta tuloksena on "*Unsinn*", jos *M ja N* kuuluvat sellaisiin eri kategorioihin kuin esimerkissä *hevonen ja on*.

Tällaisten kieltä koskevien huomioiden varaan Husserl arvelee voivansa perustaa eräänlaisen ”filosofisen” kieliopin. Hän otaksuu, että sillä voi olla myös kielitieteelle fundamentaalinen merkitys. ”Merkitysten puhdas muoto-oppi” näet paljastaa meille ”ein ideales Gerüst, das jede faktische Sprache, teils allgemein menschlichen teils zufällig wechselnden empirischen Motiven folgend, in verschiedener Weise mit empirischem Material ausfüllt und umkleidet” (m.t.s. 338).

Kieltämätöntä on, että Husserlin kielen apriorisia aineksia koskevan opin ajatuksissa on sekä logiikan että kielitieteenkin kannalta varteenotettavaa. Kysymys on kuitenkin, onko se, ensi näkemältä herättämästään vakuuttavuudesta huolimatta, kauttaaltaan oikea ja voidaaniko sitä yksityiskohtaisemmin tieteeseen sovelluttaa joutumatta komplikaatioihin, jotka pitemmälle yksityisseikkoihin edettäessä kasvavat ylivoimaisiksi. Husserlin teorioilla tuntuu nimittäin yleensä olevan tämä taipumus.

Epäilemättä jokainen kieli on järjestelmä ilmauksia, joille on ominaista, että ne yhtyessään toisiinsa voivat synnyttää uusia ilmauksia, joilla on yhtenäinen merkitys. Ainakin useimmissa kielissä ilmaukset muodostavat funktionaalisia kategorioita, jotka edellyttävät toinen toistaan siten, että määrättyihin kategorioihin kuuluvat ilmaukset voivat yhtyä laajemmiksi ilmauksiksi, ”syntagmaiksi” (käyttääksemme La Saussure’in nimitystä), toiset taas eivät. Ilmausten kuuluminen samaan kategoriaan ei tiedä sitä, että niiden merkityksissä olisi mitään asiallisesti yhteistä. Tosin näkee väitettävän, että esim. substantiivit merkitsevät esineitä tai olioita, adjektiivit ominaisuuksia, verbit tilaa tai tekemistä, konjunktiot ja prepositiot suhdetta. Mutta tämä pitää vain rajoitetussa määrin paikkansa. Substantiivi voi merkitä ominaisuutta esim. suomen *kauneus*, *kuumuus*, tai tekemistä esim. *teko*, *juoksu*, tai suhdetta esim. *vastakohta*. Sama asia voidaan ilmaista eri tavoin, milloin substantiivisesti, milloin adjektiivisesti, milloin verbaalisesti j.n.e. Erotus kategoriain välillä on niiden funktionaalisessa puolessa, siinä, minkä toisten kategoriain kanssa ne voidaan yhdistää. Sanojen *kaunis* ja *kauneus* asiallinen merkitys ei ehkäisisi niiden esiintymistä samanlaisissa syntaktisissa yhteyksissä, sillä se

on kummassakin sama, vaan sen aiheuttaa niiden "konstruktiivinen sisäinen kielimuoto". (Käytän tätä *A. Martyn* luomaa termiä, joskin jonkinverran toisessa merkityksessä kuin hän.) "Konstruktiivinen sisäinen kielimuoto" on se ilmauksen kategoriaalinen puoli, joka asettaa sen funktiaaliseen suhteeseen määrättyjen toisten kategoriain kanssa kielen systeemissä. Kehittyneessä muodossaan kielen systeemiin sisältyy nimittäin funktionaalisesti toisiaan edellyttäviä, yhteensopivia kategorioja. Psykologisesti "konstruktiivinen sisäinen kielimuoto" ilmenee siinä, että synkategoremaattisessa ilmauksessa ovat hämärinä läsnä ne kategoriat, joiden kanssa se voi muodostaa yhtenäisen merkityksen. Husserl mainitsee irrallisista synkategoremaatikoista puhuessaan, että esim. eristetyn *und* konjunktion merkitys voidaan ymmärtää siten, "dass sich unter Beihilfe vager Sachvorstellungen und ohne jede wörtliche Ergänzung ein Gedanke des Typus *A und B* einstellt" (s. 316). Tähän sanojen puoleen, jota sanomme "konstruktiiviseksi sisäiseksi kielimuodoksi", viittaa huomatakseni muuten jo Port-royalin *Grammaire générale* puhuessaan sanojen "manier de signifier"stä ja sanoessaan esim.: "Or ce qui fait qu'un nom ne peut subsister par soi-même, est quand, outre sa signification distincte, il en a encore une confuse, qu'on peut appeller connotation d'une chose à laquelle convient ce qui est marqué par la signification distincte" (*Gramm. gén. et rais. Troisième édition. Paris 1779, s. 69*). Näinollen on kielen kannalta merkityksessä aina otettava huomioon: 1) ilmauksen asiallinen, materiaallinen merkitys ja 2) siihen liittyvä "konstruktiivinen sisäinen kielimuoto". Toisissa ilmauksissa ja ilmauskategorioissa on edellinen, toisissa jälkimmäinen enemmän etualalla, edellinen esim. n.s. nimissä ("Namen"), jotka on tahdottu usein suorastaan katsoa erääksi lajiksi kategoriaalisia (itsenäisiä) ilmauksia, jälkimmäinen konjunktioissa, prepositioissa ym., jotka edustavat kielen formaalista puolta.

Metodiselta yksityiskielten käsittelyn kannalta on kieltämättä erinomaisen suuri merkitys sillä, että tutkitaan, mitkä ilmauskategoriat määrätyn kielen piirissä sopivat yhteen, niin että syntyy kielellisesti korrekti ilmaus. Koska, kuten näimme, nämä kategoriat

eivät ole asiallisia, eivät perustu merkityksen "materiaan", tietää se samalla, että kieliopilliset kategoriat eivät ole loogillisia tämän sanan tavallisessa mielessä. Ei ole mitään loogillista käsitettä, jonka alakäsitteitä kieliopillisen kategorian yksityisten ilmausten merkitykset olisivat. Tässä mielessä käsitettynä on epäilemättä aivan oikein, että kielentutkimus ja eritoten kielioppi on emansipoitunut logiikasta.

Viime kädessä riippuu eri kategoriain yhteensopeutuminen tai -sopeutumattomuus yksityisen kielen piirissä vallitsevista normeista. Siinä saattavat määräävinä tekijöinä esim. olla sanojen kongruenssi ja rektio. Suomessa sanat *vihreä* ja *puut* eivät voi muodostaa yhdessä mielekästä kombinaatiota kongruenssin puutteen vuoksi, sanat *kaksi* ja *miehet* eivät sitä voi tehdä lukusanan rektion vuoksi. Näin siis "Unsinn" in mahdollisuus monessa kielessä on paljoo suurempi, kuin sen ehkä pitäisi olla jonkin väitetyn apriorisen "olemuslain" mukaan. "Olemuslaki" ei saa näistä kielistä todennustaan ainakaan suoranaisesti. Jos sanotaan, että tällaiset yksityiskielelle ominaiset syntaktiset normit on jätettävä huomioon ottamatta, voidaan epäillä, että tällainen myönnytys tehdään ad hoc, määrätyn teorian hyväksi. Sanan "konstruktivinen sisäinen kielimuoto", joka tässä tapauksessa on ratkaisevana, on sentään niin läheisesti liitynyt määrättyyn ulkonaiseen muotoon, että jos jokin muotoaines jätetään huomioonottamatta, on likipitään mahdotonta sanoa, minkä verran merkityksestä silloin jää jällelle. Voidaan sanoa, esim.: on apriorinen olemuslaki, että jokainen lukumääräilmaus aina voi muodostaa mielekkään kombinaation jokaisen substantiivisen merkitysmaterian kanssa. Mutta tämä olemuslaki pitää paikkansa vain korkeintaan niinsanoaksemme "ideaalisesti" katsoen, ja sitäpaitsi se edellyttää, että substantiivi-käsite syntaktisen funktiona puolesta on muodosta riippumatta määriteltävissä tavalla, joka pitää paikkansa kaikkiin kieliin nähden. Ei ole varmaa, että se on mahdollista, eipä edes luultavaakaan. Ylimalkaan Husserlin opin heikkouksia on se, että hän edellyttää eräitä yleisiä kategorioja, jotka ainakin jossakin muodossa ovat edustettuina kaikissa kielissä. Kenties häntä tässä johtaa harhaan suurten eurooppalaisten kielten esimerkki, jossa ovat suhteellisen selvinä sellaiset kategoriat kuin substantiivi,

adjektiivi, yksikkö, monikko, hypoteettinen ja disjunkttiivinen yhdistys ym. (ks. m.t. s. 339); tosin tätä ei mielellään uskoisi, kun kuulee hänen itse moittivan sitä, että kielimies "mit seinen vorwissen-schaftlichen Privatansichten über Bedeutungsformen begnügt, bzw. mit den empirisch getrübbten Vorstellungen, die ihm historische, etwa lateinische Grammatik an die Hand gibt — — —". Esimerkiksi kiinankieli ei (von der Gabelentz'in "Chinesische Grammatik" mukaan) tunne mitään kielellisellä muotokategoriolla ilmaistua substantiivin ja adjektiivin, yksikön ja monikon eroa eikä myöskään muodoltaan erota kopulatiivista ja disjunkttiivista yhdistystä. Jos määrättyjä kategorioja kielessä ei ole, ei tietysti myöskään voida puhua mistään näihin kategorioihin perustuvasta "Sinn"istä tai "Unsinn"istä ajatusten ilmaismuodossa. Kun vielä otamme huomioon, että esim. kiinankielessä samalla ilmauksella (ainakin kirjoituksessa) usein voi olla sekä materiaalinen että formaalinen merkitys (ne voivat, niinkuin kiinalaiset grammatikot sanovat, olla sekä "täysisiä" että "tyhjiä" sanoja), ei "Unsinn"ia kovinkaan usein voi syntyä, ellei nimenomaan edellytetä, että määrätty ilmaus on asianomaisessa kohdassa käsitettävä määrätynlaiseksi. Voidaanpa kuvitella sellainenkin kieli, jossa ei formaalisia aineksia eikä siis "konstruktiivisia sisäisiä kielimuotoja" ole ollenkaan, vaan sanojen kaikki suhteet on tulkittava asiallisen yhteyden perusteella. Tällaisessa kielessä ei "Unsinn" olisi lainkaan mahdollinen, vaan ainoastaan "Widersinn". Tällainen kieli on todella ajateltavissa ja kenties ollut todella olemassakin alhaisella kehitystasella (mutta ei päinvastainen, joka sisältäisi yksinomaan formaalisia aineksia; tällöin jokainen ilmausyhtymä antaisi tulokseksi Unsinnin). "Unsinn"in asettamat rajoitukset eri kielissä ovat siis milloin suurempia, milloin pienempiä riippuen niiden rakenteesta ja kehitystasesta.

Näinollen voivat aprioriset olemuslait koskea ainoastaan kielessä olevia *mahdollisuuksia*. Voidaan korkeintaan sanoa: jos kielessä on olemassa ne ja ne funktionaaliset kategoriat, voivat ainoastaan eräät niistä muodostaa yhtyessään mielekkäitä merkityskompleksioita, toiset eivät. Positiiviselta osaltaan nämä mahdollisuudet kuitenkin ovat vain ideaalisia. Sillä, kuten jo huomautettiin, kielessä

saattaa aina olla tarkempia normeja, jotka tekevät yhtymän todellisuudessa kuitenkin mahdottomaksi. Suuremmalla menestyksellä voidaan päätellä negatiivisesti: jos jossakin kielessä ne ja ne kategoriat ovat olemassa, *eivät* ne ja ne yhdistelmät ole siinä kielessä mahdollisia, vaan johtavat välttämättä "Unsinn"iin. Esim. jos kielessä on olemassa puhtaita rinnastavia konjunktioita kuten suomen *sekä, tai*, on mahdotonta, että ne itse olisivat rinnastettavissa samaan tai johonkin muuhun kategoriaan kuuluvan ilmauksen kanssa, ja jos tällainen kuitenkin on (näennäisesti) mahdollista, johtuu se siitä, etteivät ne asianomaisessa yhteydessä ole säilyttäneet alkuperäistä funktiotaan, vaan siirtyneet toiseen kategoriaan; sanasarjat *sekä ja tai ja on ja tai* muodostavat "Unsinn"in, paitsi tietysti sellaisissa lauseissa kuin *sekä ja tai ovat rinnastavia konjunktioita ja on ja tai ovat suomenkielen sanoja*, joissa *sekä, on ja tai* ovat muuttuneet substantiiveiksi (suomenkielen mielessä). Niinkään jos kielessä on puhtaita finiittisiä verbinmuotoja, ei voida ajatella niitä predisoiduiksi toisilleen; sentähden esim. *elää on ajattelee* sisältää "Unsinn"in. Tällaiset asiat havaitaan yhden ainoan esimerkin perusteella; ei ole tarpeellista läpikäydä kaikkia mahdollisia ja ajateltavissa olevia kieliä niiden todentamiseksi. Voitaneen siis väittää, että ainakin tietyssä määrin on a priori todettavissa, minkä välttämättömien rajoitusten alainen kielen kategorialaitos yllämainitussa suhteessa on.

Koska sellainen kielifilosofinen tarkastelu, josta tässä on ollut puhe, kykenee ainoastaan toteamaan sen, mikä tiettyjen ainesten ollessa annettuja on mahdollista — tai pikemminkin mahdotonta — kielessä, mutta ei, mitä kategorioja kielessä välttämättä täytyy olla, on tuskin syytä Husserlin tapaan puhua mistään "ideaalisesta luurangosta" ("idealisches Gerüst"), jonka kielet "täyttävät ja ympäröivät empiirisellä aineksella". Tämä "luurankohan" ei kokonaisuudessaan suinkaan ole kaikissa kielissä läsnä, vaan ainoastaan osittain, riippuen siitä, millaisia kategorioja asianomaisessa kielessä kulloinkin on. Samasta syystä ei myöskään voi olla puhetta siitä, että olisi olemassa mitään apriorista "yleistä kielioppia", joka olisi voimassa joka kielessä ja josta yksityiskielioipit

olisivat jonkinlaisia yksityiskohtaisemmilla säännöillä varustettuja johdannaisia.

Tässä mainituin rajoituksin puheena olevat "aprioriset" tarkastelut voivat antaa selityksen siihen, miksi *eräät* ilmauskombinaatiot määrättyssä kielessä ovat mahdottomat. Ne eivät voi esim. selvittää, miksi suomessa ei voida sanoa *vihreä puut, kaksi miehet, auttaa hänelle*, mutta ehkä kyllä, miksi sanayhtymät *pyöredä lai, ihminen ja on* ovat kielellistä sekasotkua. Edelliset mahdottomuudet pohjautuvat *suomenkielen* omituisuuksiin, mutta tuskin kenenkään päähän pälkähtäisi väittää, että näin olisi myös jälkimmäisten laita. Jokainen oivaltaa, että niillä täytyy olla yleisemmät perusteet, jotka ovat voimassa jokaisessa kielessä, joka tuntee vastaavanlaiset funktionaaliset kategoriat. Näiden perusteiden tutkiminen voidaan ajatella Husserlin vaatiman kielifilosofisen tarkastelun tehtäväksi.

Lopuksi vielä muutama sana Husserlin "Unsinn" in ja "Widersinn" in välisestä erosta. Se näyttää ensi katsomalta selvältä. "Unsinn" ia sisältää Husserlin mukaan sellainen merkityskompleksio, joka "pelkän muotonsa" perusteella on mahdoton; "Widersinn" issä taas itse merkityskompleksio on mahdollinen, se edustaa yhtenäistä merkitystä, mutta ei ole olemassa mitään sen tarkoittamaa esinettä: "Ein Gegenstand (z.B. ein Ding, ein Sachverhalt), in dem all das vereinigt ist, was die einheitliche Bedeutung vermöge der miteinander unverträglichen Bedeutungen als ihm einheitlich zukommend vorstellt, existiert nicht und kann nicht existieren; aber die Bedeutung selbst existiert" (m.t. s. 327). "Widersinn" illä ei tämän mukaan ole mitään tekemistä kielen empiiristen sen enempää kuin aprioristenkaan lakien kanssa. Tällä kannalla eivät ole kaikki tutkijat. Niin ei esim. kielentutkija *Jespersen* (Menneskehed, nasjon og individ i sproget. Oslo 1925 s. 109 seur.) Hän on puolestaan sitä mieltä, että sellaiset lauseet kuin "kaksi kertaa kaksi on viisi" tai "pyöreä pöytäni on nelikulmainen" ovat kielellisestikin väärä. Ne eivät tosin ole kieliopillisesti väärä, mutta kielellisesti väärä sulkee itseensä myös "sanakirjallisesti väärän", ja mainitut lauseet ovat sanakirjallisesti virheellisiä. Tämän mukaisesti olisi "Widersinn" lopulta myös sekin "Unsinn" ia. Tähän tekisi mieli

huomauttaa, ettei ainakaan kielitaju puhu Jespersenin kannan puolesta, mikä muuten ilmenee siitä, että kielimiehet, joiden mielipidettä hän on tiedustellut, ovat pitäneet mainitunlaisia lauseita kielellisesti oikeina. Jespersenin kanta veisi muuten omituisiin johtopäätöksiin. "Kaksi kertaa kaksi on viisi" olisi kielellisesti väärä lause, mutta miten olisi laita esim. lauseen: "Ei ole totta, että kaksi kertaa kaksi on viisi"? "Nelikulmainen ympyrä" olisi väärä ilmaus, mutta mitä on sanottava lauseesta: "Ei ole mitään nelikulmaista ympyrää"? Olisivatko ne oikeita, vaikka niissä aineksina olisi sanayhtymiä, jotka sinänsä ovat vääriä? Mainituissa esimerkeissä loogilliset virheet voidaan välttää, mutta esim. vaikeammassa matemaattisissa lauselmassa olisi vain vaivoin saatavissa selville, onko ilmaus kielellisesti oikea vai eikö! Huomattakoon muuten, että ainakin suomessa sanoilla "neljä" ja "viisi" on molemmilla täsmälleen samanlainen "konstruktiivinen sisäinen kielimuoto". Siis ainakin tältä kannalta katsoen "kaksi kertaa kaksi on viisi" on kielellisesti yhtä korrekti lause kuin "kaksi kertaa kaksi on neljä". En muuten ymmärrä, mitä Jespersen tarkoittaa sanoessaan, että sellainen lause kuin "kaksi kertaa kaksi on viisi" on "sanakirjallisesti väärä", "koska sitä ei voida saattaa sopusointuun sanojen kaksi ja viisi merkityksen kanssa". Jos joku lausuu tämän lauseen ja itse asiassa tarkoittaa sillä, että kaksi kertaa kaksi on neljä, voisin myöntää, että lauseessa on tehty leksikaalinen virhe, mutta en, jos hän todella tarkoittaa, että kaksi kertaa kaksi on viisi ja samalla käyttää juuri näitä sanoja.

Suurempaa huomiota mielestäni ansaitsee se käsitys "Unsinn"istä, mikä tavataan *Wittgensteinillä* (*Tractatus logico-philosophicus*. London 1922), *Carnapilla* ja heidän koulukunnallaan. Se ei nimittäin myöskään näytä lankeavan yhteen Husserlin distinktioiden kanssa. Käsitusten erilaisuus näkyy jo siitä, että Husserlin mukaan "Unsinn" heti pistää silmään (*Log. Unt.* II s. 332), kun taas Wittgenstein väittää, että useimmat lauseet ja kysymykset, joita on esitetty esim. filosofisista asioista, eivät ole vääriä, vaan "unsinnig" (m.t. s. 62). Jos todella on laita niin, etteivät filosofit itse huomaa lauseidensa "Unsinn"ia, voi tuskin väittää, että se ilman muuta heti on ilmeistä. Ne esimerkit, jotka Wittgenstein esittää "Un-

sinn"ista, eivät olekaan kielellistä "Unsinn"ia tavallisessa eikä Husserlin merkityksessä. Sellaisina hän mainitsee: "Es gibt Gegenstände". "Es gibt 100 Gegenstände". "1 ist eine Zahl". "Es gibt nur eine Null". "2 + 2 ist um 3 Uhr gleich 4". Toistaiseksi kieli ei ole kehittänyt sellaisia kategorioja, että niiden yhteensopeutumattomuudesta ilmenisi yllä olevien lauseiden "Unsinn". Mutta kun toisaalta ei näytä siltä, että niissä myöskään esiintyisi "Widersinn"iä Husserlin mielessä (emme nim. voi mielekkäästi kysyä, pitävätkö ylläolevat lauseet paikkansa), tulemme siihen, että on olemassa sellaistaakin "Unsinn"ia, joka ei ilmene kielellisten ilmauskategoriain yhteensopeutumattomuutena. Kyseessä olevan tärkeän asian lähempi tarkastelu ei kuitenkaan kuulu tämän kirjoituksen puitteisiin.

EMOTIONAALISESTA EVIDENSSISTÄ.

Kirjoittanut ERIK AHLMAN.

Useat ajattelijat ovat arvoarvostelmien pätevyyden kriteerinä esittäneet evidenssilajin, josta on käytetty nimitystä emotionaalinen I. tunne-evidenssi. Psykologinen tosiasia on, että eräiden arvoarvostelmien yhteydessä todella esiintyy evidenssimäisiä varmuuden elämyksiä — eri kysymys on, missä määrin ne kelpaavat pätevyyden takeiksi. Seuraavassa aiomme jonkin verran kosketella tällaisia elämyksiä.

Sitä varten ensiksi jaamme arvoarvostelmat ryhmiin. Erotamme niitä neljä, joista kutakin luonnehdimme seuraavilla esimerkeillä:

I. »Tämä konkreettinen teko A on epäoikeudenmukainen.»

II. »Tämä konkreettinen teko A on epäoikeudenmukaisempi kuin tuo konkreettinen teko B.»

III. »Tyyppiä a oleva teko on epäoikeudenmukainen.»

IV. »Tyyppiä a oleva teko on epäoikeudenmukaisempi kuin tyyppiä b oleva teko.»

Kuten esimerkeistämme näkyy, on ensimmäisen (I) ryhmän arvostelmissa kyseessä k o n k r e e t t i n e n objekti. Tällaisena voi olla paitsi teko myös olotila, esine, tahtoakti, luonne jne. Objektiin kohdistuu tietynlainen positiivinen tai negatiivinen (hyväksyvä tai hylkäävä) tunne, joka ilmaistaan erilaisilla arvopredikaateilla (hyvä, jalo, oikeudenmukainen, kaunis — paha, katala, epäoikeudenmukainen, ruma jne.).

Mihin objektin puoleen po. tapauksissa arvostus kohdistuu? Näyttää siltä, että arvostus itse asiassa kohdistuu objektin »niin-olemiseen» eikä koske sen reaalisuutta ja tämän eri muotoja. Parhaiten näkyy objektin reaalisen olemismuodon irrelevanttisuus esteettisen arvostuksen alalla. Kun sanotaan »objekti A on kaunis», on yhdentekevää, esiintyykö tämä objekti fyysillisenä esineenä vai hallusinaationa tai mielikuvitelmana. Sen »niin-oleminen» pysyy joka tapauksessa samana. Jos siis joku voisi havaita toisen henkilön tajuntasisällykset, — niinkuin toisinaan on väitetty eräiden kykenevän havaitsemaan, — jos hän esim.

voisi nähdä siinä olevat esteettiset kuvitelmat, olisivat ne epäilemättä yhtä kauniita, yleviä jne., kuin jos ne olisivat olemassa hänen edessään fyysillisenä todellisuutena. Yhtä r e a a l i s i a ne olisivat kummassakin muodossa, sekä fyysillisinä esineinä että kuvitelmina; reaalin oleminen vain olisi erilaista. Tämän reaalin olemisen erilainen luonne ei periaatteellisesti millään tavoin vaikuta esteettisen arvostelman kulloiseenkin luonteeseen, yhtävähän kuin siihen vaikuttaa se, esiintyykö jokin maisema luonnossa vai täysin luonnonmukaisena kuvana. Luullakseni on analogisella tavalla laita muidenkin arvoalojen kuin esteettisen, joskin suhteet täällä ovat vaikeammin analysoitavissa. Nyt puheena olleella asialla ei tosin ole ratkaisevaa vaikutusta aiheeseemme, mutta katsomme kuitenkin olevan paikallaan siihen tässä viitata.

Siirrymme sitten arvoarvostelmien II:een ryhmään. Täällä on kyseessä kahden k o n k r e e t t i s e n o b j e k t i n (teon, olotilan, esineen jne.) a r v o s t a v a v e r t a i l u. Tämä on aivan omalaatuinen sielullinen toiminto, josta saksassa on käytetty termejä »Vorziehen» ja »Nachsetzen». Suomessa voitaisiin ehkä käyttää nimityksiä »asettaa edelle» ja »asettaa jälkeen». Näistä akteista käytetään myös sanontoja »pitää parempana» ja »pitää huonompana», mutta ne herättävät jossakin määrin sen vaikutelman, että vertailtavista objekteista molemmat erikseen otettuina ovat joko hyvät tai huonot. Nyt kuitenkin kahdesta hyvin huonoksikin arvostetusta objektista toinen voidaan »asettaa toisen edelle», ja kahdesta erittäin hyvänä pidetystä objektista toinen »asetetaan toisen jälkeen». Tällaisissa tapauksissa ilmaukset »pitää parempana» ja »pitää huonompana» eivät ole oikein soveliaita.

Kolmanteen ryhmään kuuluvissa arvostelmissa arvostaminen kohdistuu o b j e k t i t y y p p i i n. Sen kohteena siis ei ole konkreettinen yksilöllinen olio, vaan a b s t r a k t i n e n, y l e i s k ä s i t t e i d e n a v u l l a ilmaistu objekti (esim. pelkuruus, lupauksen rikkominen — urhoollisuus, lupauksen pitäminen). Yleiset siveelliset ja oikeudelliset periaatteet (esim. lupauksensa rikkominen on hylättävää) kuuluvat nyt puheena olevien arvoarvostelmien ryhmään. HUGO GROTIUS kuten tunnettua katsoi, että ns. luonnonoikeuden perustavat lauseimat ovat ikuisia totuuksia, jotka pitäisivät paikkansa, vaikka Jumalaa ei olisi antamassa niille sanktiotaan.

Usein on tähän ryhmään kuuluvia lauseita verrattu matemaattisiin

lauseisiin. Tämä ei kuitenkaan ole paikallaan. Matemaattiset lauseet ovat selitettävissä analyttisiksi, nim. perimmältään tautologioiksi. Sitä vastoin po. yleisluonteisia arvoarvostelmia ei voida selittää analyttisiksi, vaan ne on, jos yleensä tällaisia nimityksiä niihin ollenkaan on sovellettava, merkittävä synteettisiksi. Loogillisesti esim. lupauksen rikkomisen käsitteeseen ei sisälly, että se on hylättävää. (On tosin olemassa myös analyttisiä »arvoarvostelmia», joissa se k ä arvostelman subjektina e t t ä predikaattina toimivat sanat ovat arvopredikaatteja esim. »epäoikeudenmukaisuus on hylättävää», mutta tällaisia arvostelmia emme tässä tarkoita).

Kolmanteen ryhmään kuuluvien arvostelmien arvostusobjektit ovat arvostavalle subjektille annettuina ainoastaan sikäli, kuin ne sisältävät tiettyjä abstraktisesti ilmaistuja piirteitä. Näihin arvostelmiin liittyvä mahdollinen evidenssielämys on tarkoin sidottu siihen edellytykseen, että a i n o a s t a a n n ä m ä piirteet otetaan huomioon. Jos objektiin lisätään yksikin uusi piirre, saattaa evidenssielämys hävitä. Vaikkakin lauseeseen: »vapaaehtoisesti tehdyn sopimuksen rikkominen on väärin» liittyy emotionaalisen evidenssin elämys, ei ole sanottu, että sellainen liittyy lauseeseen: »myöskin sellaisen vapaaehtoisesti tehdyn sopimuksen, jonka merkityksestä sopimusta tehdessä ei ole oltu täysin selvillä, rikkominen on väärin». Tällä seikalla on tärkeä merkitys subsuomitoaessa ensimmäisen ryhmän arvoarvostelmia kolmannen ryhmän arvoarvostelmien alle.

Neljännessä ryhmässä esiintyvä a r v o s t a v a v e r t a i l u (»Vorziehen» ja »Nachsetzen») suoritetaan a b s t r a k t i s e s t i, y l e i s k ä s i t t e i l l ä i l m a i s t u j e n o b j e k t i t y y p p i e n kesken. Samat huomautukset, joita teimme kolmannen ryhmän arvostelmien johdosta, kohdistuvat tähänkin ryhmään.

Emotionaalisen evidenssin käsitteen käytön ensimmäisenä ja perustavana edellytyksenä on, että katsotaan arvostavien (paheksuvien jne.) tunteiden ollenkaan v o i v a n olla »oikeita» tai »vääriä». Asian ydinhän on siinä, että arvostava subjekti evidenssielämyksessä ehdottoman varmasti kokee objektiin kohdistuvan tunteen olevan »oikean» (objektin luonteen mukaisen l. »vaatiman»). On usein asetettu myös sille kannalle, etteivät tunteet ole sen paremmin »oikeita» kuin »vääriäkään», ne ovat

vain yksinkertaisesti olemassa syy-yhteyden lain alaisina ihmispsykyen reaktioina. Puhe »oikeista» ja »vääristä» tunteista on tämän käsityksen mukaan »ilman mieltä». Tällöin kylläkään ei kielletä sitä, että arvostavat tunteet e s i i n t y v ä t subjektille »oikeina» ja »väärinä», vaan ainoastaan, että ne todella o l i s i v a t »oikeita» tai »väärinä». Tämä kanta, joka nähdäkseni on sopusuunnassa länsimaisen tieteen tähänastisen suuntautumisen kanssa, ei ole osoitettavissa oikeaksi, mutta ei myöskään erheelliseksi. Se on vain yksinkertaisesti määrätynlainen kannanotto, joka perimmältään tietää sitä, ettei tieteellisessä käsitteissä saa olla emotionaalisia sisällyksiä (joskin ne tietysti voivat t a r k o i t t a a emotionaalista). Sanoin tahallani »länsimaisen tieteen t ä h ä n a s t i s e n suuntautumisen kanssa». Sillä onhan mahdollista, että kulttuurisamme nykyään tapahtuvien valtavien mullistusten mukana tieteenkin asennoituminen muuttuu niin, että saadaan kuulla niistä ja niistä »tieteellisesti oikeista» arvoarvostelmista.

Emotionaalisen evidenssin käsitteen ensimmäinen välttämätön edellytys siis on se, että katsotaan tunteidenkin voivan olla »oikeita» tai »väärinä» (ainakin erinäisissä tapauksissa). Mutta lisäksi tulee toinenkin edellytys, joka nähdäkseni on m e t a f y y s i l l i s t ä laatua. Jonkun yksityisen subjektin kokemana emotionaalisen evidenssin elämys saattaa olla hyvinkin voimakas, asianomainen saattaa olla ehdottomasti vakuuttunut siitä, että hänen arvostava tunnereaktionsa on aivan ilmeisesti »oikea» ja ettei kenenkään itseään kohtaan rehellisen ihmisen ole mahdollista arvostaa toisin. Mutta yleisesti harkitessamme asiaa täytyy meidän myöntää teoreettisesti mahdolliseksi, että jokainen yksityiselämys v o i o s u a harhaan: evidenssielämys voi olla vale-evidenssielämys.

Olemme tulleet kriitilliseen kohtaan, jossa emotionaalisen evidenssin kelvollisuus toimia pätevyyskriteerinä uhkaa käydä täysin mitättömäksi. Tästä uhasta ei voidakaan selviytyä millään muulla tavalla kuin turvautumalla erääseen metafyyssilliseen oletukseen tai ehkä pikemminkin metafyyssilliseen vakaumukseen. Jos olisi täysin sattuman varassa, milloin evidenssielämys osuu oikeaan, milloin harhaan, olisi mieletöntä noudattaa selvintäkään kieltä puhuvaa moraali- ja oikeustajuntaa, »kultivoida omaatuntoaan» jne.; sekin mahdollisuus olisi, että mitä enemmän pyritään »hyvään», so. siihen, mikä selvästi nähdään ja tunnetaan hyväksi, sitä enemmän etäännyttään siitä. Olemisto, jossa näin

olisi laita, olisi kuitenkin niin järjetön, että ikäänkuin vaistomaisesti kieltäydymme uskomasta sellaiseen. Uskomme, että se olemisto, johon kuulumme, on niin järjestynyt, että sikäli kuin ihmiset rehellisesti pyrkivät tajuamaan, mikä on hyvää, he siinä myös suurin piirtein katsoen onnistuvat. Mutta tämä merkitsee sitä, että emotionaalisen evidenssin elämysten — niin runsaasti kuin niiden joukossa voikin olla epäaitoja elämyksiä —, sittenkin ylipäänsä täytyy kyetä johtamaan ihmiset oikeaan. Ei voi olla kokonaan toivotonta yrittää löytää keinoja a i d o n emotionaalisen evidenssin erottamiseksi epäaidoista evidenssielämyksistä.

Koetettaessa erottaa aidot emotionaalisen evidenssin elämykset epäaidoista ei ole nähdäksemme tarjona muuta keinoa kuin verrata toisiinsa eri olosuhteissa ja eri henkilöillä esiintyviä evidenssielämyksiä, tarkastaa niiden yhdenmukaisuutta ja erilaisuutta, yrittää selvittää, mistä tämä yhdenmukaisuus ja erilaisuus johtuu, ja vihdoin punnita, mitkä ja keiden evidenssielämykset suuremmalla syyllä kuin toiset voidaan katsoa aidoiksi. Tämä on siksi suuri ja vaativa tehtävä, ettei se ole kädenkäänteessä ratkaistavissa. Tahdomme kuitenkin kiinnittää huomiota eräisiin seikkoihin. Tätä varten vielä kerran palaamme edellä esittämiemme erilaisten arvoarvostelmien lajeihin.

E n s i m m ä i s e e n ryhmään kuuluvien arvoarvostelmain piirissä tapaamme sangen laajalle ulottuvaa evidenssielämysten yhdenmukaisuutta, mutta myös erilaisuutta. Luultavasti on todettavissa, että **p a h e k s u v i s s a** ja yleensä kielteisissä arvoarvostelmissa evidenssielämysten yhdenmukaisuus on yleisempi kuin hyväksyvissä. Ollaan yleisemmin vakuuttuneita esim. siitä, että jokin konkreettinen teko tai olotila on epäoikeudenmukainen, kuin siitä, että se on oikeudenmukainen.

Kysyessämme, mistä saattaa johtua, että »samasta» konkreettisesta objektista langetetut, evidenttinä pidetyt arvostelmat useinkin poikkeavat toisistaan, on meidän syytä ottaa huomioon, ettei arvostus psykologisesti katsoen itse asiassa kohdistu objektiin sellaisena, kuin se on arvostavien subjektien tajunnoista riippumattomana, vaan se kohdistuu siihen »kuvaan», mikä kullakin omassa tajunnassaan on objektista. Nämä »kuvat» saattavat suuresti erota toisistaan. Sen vuoksi on teoreettisesti ajateltavissa, että kahden »samaa» objektia eri tavalla arvostavan subjektin evidenssielämys kumpikin on aito, ja erilaisuus johtuu vain siitä, että arvostuksen objekti heidän tajunnassaan on erilainen.

Se seikka, että eri subjektit näkevät »saman» objektin erilaisena, saattaa kuitenkin aiheutua siitä, että he, joskaan eivät tietoisesti, niin ainakin tiedottomasti haluavat nähdä sen omalla tavallaan. Asianomaisen henkilön intressien mukaista voi olla, että objektille omistettava arvopredikaatti on tietynlainen (esim. paheksuva), ja intressi vaikuttaa tiedottomasti häneen siinä määrin, että hän huomaa objektista ainoastaan ne puolet, jotka tekevät tällaisen arvopredikaatin käytön mahdolliseksi. Taikka myöskin asianomainen puuttuvan harrastuksensa vuoksi asiaan hankkii itselleen objektista vaillinaisen kuvan ja tämänkin ehkä toisen henkilön suggestion alaisena.

Milloin näin huomaamme olevan asian laidan, emme ole taipuvaisia pitämään myöskään väitettyä evidenssielämystä aitona. Me panemme suuremman painon sellaisen henkilön arvostukseen, jonka intressit eivät vaikuta siihen, millaiseksi arvostus muodostuu, henkilön, joka mahdollisimman puolueettomasti, »impersonaalisesti» voi suhtautua arvostuksen tulokseen; ja samoin annamme etusijan luotettavuudessa sille, joka ottaa arvostamistehtävänsä tunnontarkasti, koettaa kaikinpuolisesti perehtyä arvostettavaan objektiin ja on erityisesti kehittänyt arvotajuaan sillä alalla, mikä on kyseessä. Tällaisten henkilöiden kokemat evidenssielämykset tekevät suuremmissa määrin aitouden vaikutelman. Tosin juuri nämä yksilöt luultavasti harvemmin kuin muut kokevat evidenssielämyksiä sellaisten arvoarvostelmien piirissä, joista viimeksi on ollut puhe, mutta kuitenkin toisinaan.

Mitä t o i s e n ryhmän arvoarvostelmiin tulee, esiintyy luultavasti niihin nähden vielä enemmän evidenssielämysten erilaisuutta kuin ensimmäisen ryhmän (vain laaja empiirinen aineisto voi tähän kysymykseen tuoda suurempaa selvyyttä). Ensimmäisen ryhmän yhteydessä mainitsiemme tekijöiden lisäksi tässä ryhmässä arvostavien subjektien karakterologiset ominaisuudet, kasvatus ja sosiaalinen ympäristö varmaankin erikoisessa määrin vaikuttavat arvostusten erilaisuuteen. Jos asianomaiset vakavasti ja rehellisesti tutkisivat itseään ja arvostuksiaan, he luultavasti hyvin monessa tapauksessa huomaisivat, ettei heidän arvostuksiinsa liity mitään todellista evidenssiä, joskin ensimmältä siltä tuntuu, vaan että niissä vain ilmenee tietty henkilökohtainen taipumus määrätynlaiseen objektien »toistensa edelle asettamiseen».

Tulemme arvoarvostelmien k o l m a n t e e n r y h m ä ä n. Sen

piirissä esiintyy eniten selviä evidenssielämyksiä. Useat niistä ovat yhdenmukaisia hyvin lukuisissa yksilöissä. Eräät yleiset eettilliset ja oikeusperiaatteet ovat samoja eri kansojen keskuudessa, ja tämä laaja levinneisyys on antanut tukea ylempänä mainitulle käsitykselle, että ne edustavat evidenttejä »ikuisia totuuksia». Koska po. arvostelmissa objektit ovat annettuina abstraktisessa, käsitteellisessä muodossa, on olemassa joltisetkin takeet siitä, että arvostusten kohteet eri yksilöillä ovat suunnilleen samat. Se yhdenmukaisuus, mikä tämän ryhmän piiriin kuuluvien evidenssielämysten alalla on todettavissa, lienee osaksi yhteydessä juuri sen asianhaaran kanssa, että arvostettavat objektit ovat sanotulla tavalla konstantteja, mutta osaksi myös sen seikan kanssa, että objektien abstraktisuuden vuoksi henkilökohtaisen intressin vaikutus arvostukseen on paljon heikompi.

Ensimmäiseen ryhmään kuuluvat arvoarvostelmat ovat käsitettävissä kolmannen ryhmän arvoarvostelmien yksilöistetyiksi alatapauksiksi, ja kolmannen ryhmän arvostelmat ensimmäisen ryhmän piirissä tapahtuneen »induktion» avulla saaduiksi yleistyksiksi. Tämän johdosta voidaan ensimmäiseen ryhmään kuuluvan arvostelman evidenssielämyksen luotettavuutta tukea kolmannen ryhmän arvostelmaan liittyvällä evidenssillä. Jos esim. arvostelmaan »teko A on epäoikeudenmukainen», liittyy evidenssielämys, ja arvostelmaan »tyyppiä a oleva teko on epäoikeudenmukainen», niinikään liittyy yleisesti koettu evidenssielämys, ja jos lisäksi teko A on tyyppiä a, on tämä evidenssielämysten yhdenmukaisuus lisätakeena siitä, että arvostelmaan »teko A on epäoikeudenmukainen» liittyvä evidenssielämys on aito. — Kuitenkin sattuu myös, että I:n ja III:n ryhmän arvostelmien evidenssielämykset ovat keskenään ristiriidassa. Toisiaan vastassa ovat yksilölliseen tapaukseen ja yleiseen tyyppiin kohdistuva arvostus.

Näyttää siltä, että tässäkin ryhmässä, kuten ensimmäisessä, paheksuvat arvostelmat ovat yleisemmin »oikeaksi» tunnustettuja kuin hyväksyvät. Yleisimmin tunnustetut moraalissäännöt ovat enimmäkseen kielteisiä, ne lausuvat sen, mikä tunnetaan vääräksi, eivät sitä, mikä tunnetaan oikeaksi.

N e l j ä n t e e n ryhmään kuuluvissa arvoarvostelmissa evidenssielämykset ovat suhteellisesti harvinaisempia kuin kolmanteen (tämäkin asia vaatisi lähempää tutkimista). Syyt ovat ilmeisestikin samat kuin

ne, jotka vaikuttavat, että toisen ryhmän piirissä evidenssielämykset ovat harvinaisempia kuin ensimmäisen. *Ns. ideologia* t ovat eräiden neljänteen ryhmään kuuluvien arvoarvostelmien muodostamia järjestelmiä. Nuo arvoarvostelmat tuntuvat kyllä ideologian kannattajista evidentteiltä, mutta kyseenalaista on, ovatko nämä evidenssielämykset läheskään aina aitoja. Näyttää nim. siltä, että niiden syntyyn vaikuttavat suuresti luonnetyypilliset seikat ja ympäristön harjoittama suggestio. Niin pian kuin asianomainen havaitsee, että tällaiset tekijät vetävät hänen arvostustaan määrättyyn suuntaan, alkaa hänen vakaumuksensa menettää evidenssielämyksen luonteensa.

Toisen ja neljännen ryhmän arvoarvostelmat ovat käytännöllisen elämän kannalta tärkeämmät kuin ensimmäisen ja toisen, sillä elämässä on ennen kaikkea kysymys siitä, mikä on asetettava toisen edelle, eikä siitä, mikä erillisenä on hyväksyttävää tai hyljättävää. Mutta pahaksi onneksi on juuri näissä ryhmissä ihmisten erimielisyys suurin ja myös, kuten näyttää, todellinen evidenssi harvinaisin. —

Niinkuin edellä olevista huomautuksista ilmenee, on aitojen emotionaalisten evidenssielämysten erottaminen epäaidoista kieltämättä pulmallinen tehtävä. Mutta täysin toivottomana ei tilannetta kuitenkaan tarvitse pitää. Edessämme hämöittää muuan mahdollisuus, johon yllä hiukan viittasimmekin. Se sisältyy siihen 'järjelliseen' (joskaan ei 'evidentisti' perusteltuun) uskoon, että määrättyllä tavalla kvalifioiduilla persoonallisuuksilla täytyy olla suuremmat edellytykset kuin muilla päästä aitoihin emotionaalisen evidenssin elämyksiin, myös suuremmat edellytykset nähdä, milloin evidenssiä ei esinny. Vaadittavien persoonallisten kvalifikaatioiden lähempi tutkiminen ei kuitenkaan kuulu tämän kirjoituksen puitteisiin.

Olen jo aikaisemmin kirjassani *Olemassaolon 'järjellisyys'* (1939) (etupäässä vain viimeisellä sivulla) vähän kosketellut nyt sanottuun liittyvää »aksiologisen auktoriteetin» kysymystä — saaden tosin tämänkin vähän johdosta erään arvostelijan taholta osakseni pelkkää ymmärtämyksen puutetta, etten sanoisi pilkkaa. Asia on kuitenkin nimenomaan nykyhetken taustaa vastaan katseltuna siksi vakava ja tärkeä, ettei se ole tällä tavoin kuitattavissa. Luultavasti se ennen pitkää on muodossa tai toisessa astuva länsimaisessa kulttuuritietoisuudessa päiväjärjestykseen.

Saamisen käsitteen suhde pitämisen käsitteeseen.

Kirjoittanut ERIK AHLMAN.

Normatiivisten käsitteiden joukossa on *s a a m i s e n* (saksan dürfen, lat. *licere*) käsite *p i t ä m i s e n* (sollen) käsitteen rinnalla saanut verraten vähän huomiota osakseen. Monesti saamisen normatiivista luonnetta ei edes huomata. Oletetaan, että ainoa tai ainakin perustava normatiivinen kategoria on pitäminen.

Saamisen normatiivinen luonne ilmenee mm. siinä, että saamista ilmaisevat lauseet eivät koskaan voi olla ristiriidassa vastaavien olemislauseiden kanssa, samoin kuin eivät pitämislauseetkaan (Husserl, *Logische Untersuchungen* I s. 42). *A saa olla B* ja *A saa olla olematta B* (*A:n ei tarvitse olla B*) eivät kumpikaan ole ristiriidassa lauseiden *A on B* ja *A ei ole B* kanssa.

Mutta useinkin, niinkuin jo sanoimme, saamisen normatiivinen luonne unohdetaan, vieläpä siinä määrin, että se pyritään samastamaan olemiskäsitteiden kanssa (varsinkin *v o i m i s e n* käsitteen). Tällaista tapahtuu yleisemmin kuin pitämisen käsitteen sekoittamista täytymisen l. välttämättömyyden käsitteeseen. On toisinaan päädytty sellaiseenkin luuloon, että pelkälle faktillisuudelle ominainen kaikkien normien täydellinen puute muka tuo mukanaan yltyleisen saamisen. Siellä missä on pelkkää luontoa, siellä on kaikki luvallista — näin resonoi esim. aikaisempi luonnonoikeusoppi. »Luonto on antanut jokaiselle oikeuden kaikkeen; so. puhtaassa luonnontilassa eli ennenkuin ihmiset vielä olivat keskenään sitoneet itsensä millään sopimuksilla, oli jokaiselle luvallista tehdä, mitä hän tahtoi», sanoo HOBBS kirjassaan *De cive*.

Koko se ajatuksenjuoksu, että normien puute riittäisi konstituimaan saamisen, perustuu nähdäksemme loogilliseen erehdykseen.

Aivan yleisesti näkee kuitenkin väitettävän, että se, mikä ei ole kiellettyä tai käskettyä, se saa olla, se on luvallista, sallittua, siihen on oikeus. (Saamisen käsite ilmaistaan paitsi teonsanalla »saada» muillakin sanontatavoilla kuten »on luvallista», »on sallittua», »on lupa», »on oikeus» ym.)

Normatiivisiin peruskäsitteisiin luetaan *pitäminen* ja *ei-saaminen*, *saaminen* ja *ei-tarvitseminen*. (Näiden lisäksi katsoo Husserl mainittuihin käsitteihin kuuluviksi myös riittämisen ja ei-riittämisen.) (Husserl, *Logische Untersuchungen* I s. 41 —; ks. edelleen Sigwart, *Logik* I s. 18 alamuistutus ja El. Kaila, *Oikeuslogiikka* I s. 129.)

Tarkastakaamme lähemmin näiden käsitteiden keskinäisiä suhteita.

Ei saa ilmaistaan saksassa tavallisesti sanoilla *soll nicht*. Voisi ensi katsomalta olettaa, että tässä on kyseessä kielletty *pitää*. Suo-messakin, varsinkin aikaisemmassa kirjakielessä, *ei pidä* usein merkitsi jokseenkin samaa kuin *ei saa*. Itse asiassa *ei saa* kieltää *pitämisen sisällyksen*. *A ei saa olla B* merkitsee *A:n pitää olla olematta B*, so. *A:n pitää ei-olla B*.

Saksassa voidaan kuten tunnettua *ei saa* ilmaista paitsi sanoilla *soll nicht* myös sanonnalla *darf nicht*. *A ei saa olla B* on *A darf nicht B sein*. Saksan *darf nicht* on samanlainen muodostus kuin suomen *ei saa*, sillä *darf* vastaa suomen *saa*. Mutta *ei saa*-sanonnan merkitys kuuluu *pitämisen* piiriin eikä saamisen.

Mitä taas käsitteeseen *ei tarvitse* tulee, kuuluu se *saamisen* piiriin. Se tietää saamisen sisällyksen, ei itse saamisen kieltämistä. *A:n ei tarvitse olla B* on samaa kuin *A saa olla olematta B*, so. *A saa ei-olla B*. Tässä on meillä saamisen alalla vastaavanlainen ilmiö, minkä äsken tapasimme *pitämisen* alalla. Saksassa *ei tarvitse* ilmaistaan sanoilla *muss nicht*. *A:n ei tarvitse olla B* on saksaksi *A muss nicht B sein*.

Normatiivisia kategorioja voitaisiin edellä olevan perusteella erottaa *kaksi*, nim. *pitäminen* ja *saaminen*. Kumpikin niistä esiintyy kahdessa muodossa, positiivisena ja negatiivisena. Negatiivisuus koskee sitä, mitä pitää tai saa, eikä itse *pitämistä* tai *saamista*. Puhumme kuitenkin yksinkertaisuuden vuoksi seuraavassa edel-

leenkin neljästä erilaisesta normatiivisesta käsitteestä. Niitä edustavat predikaatit: *pitää*, *ei saa*, *saa* ja *ei tarvitse*.

Lauseet, joissa nämä predikaatit esiintyvät, ovat tietyissä implikaatio-suhteissa toisiinsa.

Ensinnäkin pitämiseen sisältyy aina saaminen. *A:n pitää olla B* implisoi, että *A saa olla B*; samoin *A:n pitää olla olematta B* implisoi *A saa olla olematta B*, mikä merkitsee, että *A ei saa olla B* implisoi *A:n ei tarvitse olla B*.

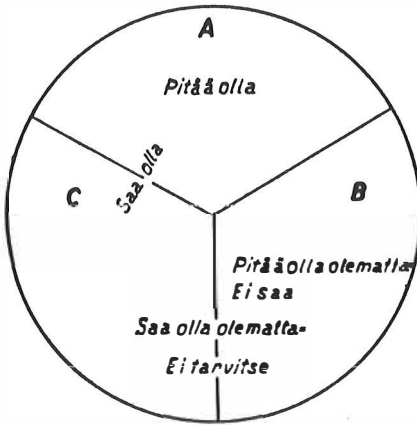
Siitä, että *A saa olla B*, ei seuraa, että *A:n pitää olla B*. Tällaisessa implikaatiosuhteessa pitäminen ja saaminen eivät ole keskenään. Myöskään ei tietysti ole niin, että jos *A:n ei tarvitse olla B*, niin *A ei saa olla B*.

Sitävastoin voidaan sanoa, että lause *A saa olla B* ei ole ristiriidassa lauseen *A:n pitää olla B* kanssa. Samaten lause *A:n ei tarvitse olla B* ei ole ristiriidassa lauseen *A ei saa olla B* kanssa.

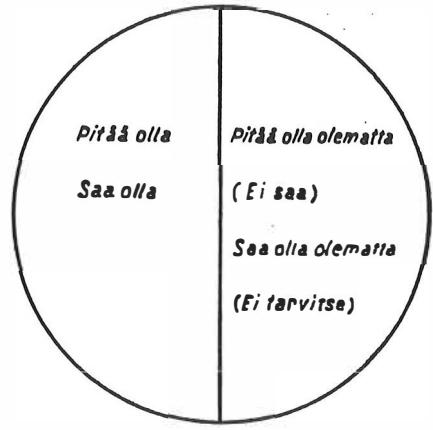
Yllä sanottuja suhteita voisi verrata esim. seuraavaan. Jos A on vaaleanpunainen, on A myöskin punainen, mutta jos A on punainen, ei A silti vielä ole vaaleanpunainen. Ei ole vaikeata huomata, että tässä toisiaan vastaavat punainen ja saaminen sekä vaaleanpunainen ja pitäminen. Tästä analogiasta päätellen pitäminen pikemmin näyttää olevan eräs laji saamista kuin saaminen eräs laji pitämistä. (Nämä asiat ansaitsevat kuitenkin lähempää tarkistusta.) Jos pitämisen lajeista puhutaan, olisi sellaisiksi katsottava esim. loogillinen, eettillinen jne. pitäminen.

Nyt puheena olleiden neljän normatiivisen kategorian keskinäiset suhteet ovat valaistavissa kuvion 1 avulla (ks. seur. siv.). Se esittää ympyrää, joka on jaettu kolmeen lohkoon A, B ja C.

Lohko A sisältää pitämisen, B ei-saamisen, ja C on näiden välillä oleva neutraalinen alue, joka sisältää sekä saamista että ei-tarvitsemista. Kaikesta, mikä lankeaa lohko C:n sisäpuolelle, voidaan sanoa sekä, että se *saa olla*, että myös, *ettei sen tarvitse olla* (= se saa olla olematta). Mutta kun nyt lohko A niinikään sisältää sellaista, joka saa olla (koska nim. sen pitää olla, ja koska pitäminen aina implisoi saamisen), käsittää saaminen kaksi lohkoa nim. lohkot A ja C. Lohko B puolestaan sisältää ei-tarvitsemista (koska se sisältää ei-saamista), ja

Kuvio 1.

Kuvio 2.

tämän johdosta ei-tarvitseminenkin ulottuu yli kahden lohkon nim. lohkojen B ja C.

Kuten huomataan, käsittää pitäminen, kahdessa muodossaan, kaksi lohkoa (A ja B), mutta saaminen, kahdessa muodossaan, ulottuu yli normatiivisuuden koko alueen (lohkoihin A, B ja C).

Se (C:llä merkitty) alue, joka käsittää sellaista, mikä sekä saa olla että myös saa olla olematta, voi tietysti olla laajempi tai suppeampi, riippuen siitä, kuinka »ankaraa» normeeraus kulloinkin on. Lohko C voi äärimmäisessä tapauksessa supistua olemattomiin. Niinpä esim. eetillisellä alalla on väitetty olevan ainoastaan sellaista, mitä pitää olla tai pitää olla olematta (ei saa), mutta ei mitään sellaista, jota saa, mutta ei tarvitse. Tällöin normatiivinen alue saa kuviossa 2 esitetyn muodon.

Tässä tapauksessa (positiivisen) pitämisen ja saamisen alueet lankeavat yhteen, samoin ei-saamisen ja ei-tarvitsemisen. On tosin tässäkin tapauksessa olemassa sellaista, mitä *saa*, mutta se on samalla kauttaaltaan sellaista, mitä *pitää*, ja on myös sellaista, mitä *ei tarvitse*, mutta se on samalla kauttaaltaan sellaista, mitä *ei saa*.

Jos — huomattakoon tämä »jos» — puheena ollut normatiivisuuden piiri oletetaan annetuksi, on helppo sen sisäpuolella pois-sulkemisen avulla »määritellä» jokainen neljästä normatiivisesta

kategoriasta. (Esim. pitäminen (A) saadaan määritellyksi sulkemalla pois lohkot B ja C.) Tällöin pitäminen tulee olemaan ei-ei-tarvitsemista, saaminen ei-ei-saamista, ei-saaminen — aivan suomenkielen mukaisesti — ei-saamista, ja ei-tarvitseminen tulee olemaan ei-pitämistä. Kaikki tämä käy kuvioistamme (kuvio 1) havainnollisesti esiin.

Mutta nämä operaatiot kuten sanottu edellyttävät, että normatiivisuuden piiri on valmiiksi annettuna. Tästä edellytyksestä — tosin siitä mitään mainitsematta — näyttävät yleensä lähteneenkin ne ajattelijat, jotka ovat po. käsitteitä määritelleet. Se on tehnyt heille mahdolliseksi johtaa saamisen ja ei-tarvitsemisen käsitteet *negation* avulla käsitteistä *ei saa* ja *pitää*. Esim. J. FR. FRIES sanoo (Philosophische Rechtslehre s. 8) saamisesta: »Eine Handlung ist in der allgemeinsten Bedeutung recht oder erlaubt, sie darf geschehen, wenn sie dem Gebote nicht zuwider ist.» Uusfriesiläisen koulukunnan pääedustaja LEONARD NELSON määrittelee saamisen käsitteen näin: »Dass jemand darf, bedeutet, dass es ihm nicht verboten ist.» (Rechtswissenschaft ohne Recht s. 175.) Samaan tapaan esim. SIGWART logiikassaan (Logik I s. 19 alamuistutus). Koska »ist verboten» on näissä tapauksissa samaa kuin *ei saa*, on *darf* ilmeisesti yhtä kuin *ei-ei-saa* so. ajateltu *ei-saa*-käsitteen negatioksi.

Samaan tapaan, poissulkemisen avulla, Kant määrittelee sen alueen, joka kuviossamme (1) on merkitty C:llä. Hän sanoo nim: »Eine Handlung, die weder geboten noch verboten ist, ist bloss erlaubt» (Metaphysik der Sitten, Einleitung IV), ja hieman aikaisemmin: »Erlaubt ist eine Handlung (licitum), die der Verbindlichkeit nicht entgegen ist.» (Vrt. Friesin lausetta: »Wo nichts geboten oder verboten ist, da ist alles erlaubt.» Philosophische Rechtslehre s. 23).

Perusteellisimmin on normatiivisten käsitteiden suhteita toisiinsa analysoinut HUSSERL, Logische Untersuchungen I § 14. Hänkin tahtoo johtaa saamisen ja ei-tarvitsemisen *negation* avulla pitämisestä ja ei-saamisesta. On paikallaan, että luomme silmäyksen hänen ajatuksenkulkuunsa.

Husserl toteaa ensin kahden normatiivisen kategorian pitämisen (*soll*) ja ei-saamisen (*soll nicht*) olemassaolon ja huomauttaa aivan

oikein (ks. yllä s. 6), ettei viimeksimainittu edusta ensiksimainitun negaatiota. Epäilyttävämältä vaikuttaa, kun hän sitten siirtyy uusiin kategorioihin, nim. ei-tarvitsemiseen ja saamiseen. Ne hän selittää edellä mainittujen (*soll* ja *soll nicht*) kontradiktorisiksi vastakohtiksi. Koska se Husserlin esityksen kohta, jossa hän puhuu saamis-käsitteistä, on meille erittäin tärkeä, siteeraan sen tässä. Se kuuluu: »Die soeben klargelegten Urteile normativer Form (nim. ne, jotka sisältävät Sollenin ja Nicht-sollenin so. pitämisen ja ei-saamisen) sind offenbar nicht die einzigen, die man als solche wird gelten lassen, mag auch im Ausdruck das Wörtchen »soll« keine Verwendung finden. Unwesentlich ist es, dass wir statt »A soll (bzw. soll nicht) B sein«, auch sagen können »A muss (bzw. darf nicht) B sein«. Sachhaltiger ist der Hinweis auf die beiden neuen Formen »A muss nicht B sein« und »A darf B sein«, welche die kontradiktorischen Gegensätze zu den obigen darstellen. Es ist also »muss nicht« die Negation von »soll« oder — was gleich gilt — von »muss«; »darf« die Negation von »soll nicht« oder — was gleich gilt — von »darf nicht.«» (Log. Unt. I s. 42).

Onko nyt todella niin, että »muss nicht« (*ei tarvitse*) on *soll*'in (*pitää*) kontradiktorinen vastakohta, ja onko *darf* (*saa*) *soll nicht*'in (*darf nicht*'in) kontradiktorinen vastakohta?

Pitää kyllä paikkansa, että jos annettuna olevasta normatiivisesta piiristä erotetaan lohko *pitää* (*soll*), jää jäljelle alue, joka merkitään nimityksellä *ei tarvitse* (*muss nicht*), ja samoin, että jos tästä piiristä suljetaan pois *ei saa* (*darf nicht* l. *soll nicht*), jää jäljelle *saa* (*darf*). Mutta tämä ei vielä merkitse kontradiktorisen vastakohtan olemassaoloa mainittujen käsitteiden kesken. Jotta puhdas kontradiktorinen vastakohta syntyisi, ei kielto saisi rajoittua tietyn piirin sisäpuolelle. Näin on kuitenkin Husserlin johtelussa laita.

On myönnettävä, että kielellinen muoto tässä tapauksessa on omiaan hämääntymään. *Soll*'in sijasta voidaan saksassa sanoa myös *muss*, joten *t u n t u u* siltä, kuin *muss nicht* olisi pitämisen täysi negaatio. Niinikään *soll nicht*'in (*ei saa*) sijasta saksassa käy sanominen *darf nicht*, joten voi näyttää siltä, kuin *darf* olisi *darf nicht*'in negaatio. Onhan kummassakin *darf*, samoin kuin suomen sanonnoissa *ei saa* ja *saa* on kummassakin *saa*. Mutta sanonnassa

muss nicht ei *muss* itse asiassa ole kokonaan kielletty, eikä myöskään sanonnassa *darf* ole *darf nicht* kokonaan kielletty. Itse normatiivisuuteen negaatio ei koske ollenkaan.

Esitän edelläsanotun selventämiseksi erään vertauskohdan: Jos objektin *temperatuuri* oletetaan annetuksi ja sitten sanotaan esim.: »Objekti A ei ole lämmin», voidaan päätellä, että A:lla on jokin *muu temperatuuri* kuin lämpimyys. Tai jos *värillisyy*s on annettuna ja sanotaan: »A ei ole punainen», on pääteltävissä, että A on *muun värinen* kuin punainen. Tämä on ilman muuta selvää. Mutta ei olisi oikein väittää yleisesti, että esim. ei-punainen on samaa kuin »muun värinen kuin punainen», että ts. tämä olisi punaisen kontradiktorinen vastakohta. Silloinhan voitaisiin päätellä esim. näin: »Pelko ei ole punainen, siis se on jonkin muun värinen.» Loogillisesti katsoen lause: »A ei ole punainen» ei sinänsä anna meille vähintäkään lähempää tietoa siitä, millainen A on, se vain sulkee pois sen mahdollisuuden, että A olisi punainen.

Samalla tavalla lause *A:n ei pidä olla B* (saksaksi: *A soll nicht B sein*) lauseen *A:n pitää olla B* kontradiktorisena vastakohtana vain sulkee pois lauseen *A:n pitää olla B*. Tavallisen logiikan mukaan ei ole ajateltavissa, että se voisi merkitä *A:n ei tarvitse olla B* eli *A saa olla olematta B*. *A:n ei pidä olla B* tällöin ilmoittaa — laajemmin lausuttuna — ajatuksen: »Ei ole niin, että A:n pitää olla B». Todeetaan vain, että lause *A:n ei pidä olla B* on loogillisessa ristiriidassa lauseen *A:n pitää olla B* kanssa.

On kyllä totta, että lause *A:n ei pidä olla B* ei ole ristiriidassa lauseen *A:n ei tarvitse olla B* kanssa. Mutta tämä ei vielä merkitse, että ne olisivat loogillisesti ekvivalentit. Eihän lause *A:n ei pidä olla B* ole ristiriidassa myöskään lauseiden *A saa olla B* ja *A ei saa olla B* kanssa.

Husserl väittää edelleen, että *saa* olisi *ei-saa* käsitteen kontradiktorinen vastakohta. Tähän väitteeseen voidaan kohdistaa samat huomautukset kuin äskeiseenkin. Loogillisesti katsoen lause *A ei ei-saa olla B* merkitsee: »Ei ole niin, että A ei saa olla B» eli »Ei ole niin, että A:n pitää olla olematta B». Tämä lause on ristiriidassa lauseen *A ei saa olla B* kanssa. Se ei ole ristiriidassa lauseiden *A saa*

olla B , $A:n$ pitää olla B ja $A:n$ ei tarvitse olla B kanssa. Mutta mikään ei oikeuta päättelemään, että se olisi suorastaan ekvivalentti ensin mainitun (A saa olla B) kanssa.

Husserl ottaa kuten näimme lähtökohdaksi *pitämisen* kategorian ja dedusoi siitä, negaatiota hyväkseen käyttäen, muut normatiiviset kategoriat (ks. Log. Unters. I s. 42). Kaikissa normatiivisissa käsitteissä tulee näin piilemään *pitäminen* muodossa tai toisessa. Mutta miksi ei yhtä mielellään oteta lähtökohdaksi *saamisen* käsitettä? Husserlin metodia käyttäen siitäkin voitaisiin päästä kaikkiin muihin normatiivisiin käsitteisiin — tietysti tekemällä samat loogillisesti epäilyttävät päätelmät, mitkä hän tekee.

Saamisesta päästäisiin — aivan korrektilla tavalla — ensinnäkin *ei-tarvitsemiseen* kieltämällä saamisen sisällyks, so. kieltämällä se, mitä saa olla. $A:n$ ei tarvitse olla B on nim. samaa kuin A saa olla olematta B , kuten aikaisemmin oli puhe. Kieltämällä — tosin vain näennäisesti — itse saaminen taas päästäisiin toisaalta *ei-saamiseen* (Nicht-Sollen l. Nicht-Dürfen), toisaalta *pitämiseen* ($A:n$ pitää olla B nim. tulisi tällöin olemaan: A ei saa olla olematta B). Tällaista johtelua vastaan ei pitäisi olla yhtään sen enempää muistuttamista kuin ylempänä selostettua Husserlin johtelua vastaan, joka lähtee pitämiskäsitteestä eikä saamiskäsitteestä.

Se, että molemmat johtelut itse asiassa kuitenkin ovat loogillisesti epäkorrektit, viittaa osaltaan siihen, että *pitämisen* ja *saamisen* käsitteet ovat toisistaan johtamattomissa olevia kategorioja.

Niinkuin jo korostimme, on kielellinen muoto normatiivisten käsitteiden erittelyssä omiaan johtamaan ajatusta harhapoluille. Suomenkieltä käyttävän on vaikeata ajatella mitään muuta merkitystä *ei saa sanoille* kuin »pitää olla olematta» (tai tekemättä). Emme hevin kykene ajattelemaan *saa*-lauseen täyttä kontradiktorista vastakohtaa. Jos joku sanoo. esim. » A kylläkin on B , mutta se ei saa olla B », niin useimmissa syntyy se mielikuva, että A :ta on kielletty olemasta B , eikä, että A :n suhde B :hen on kaiken »saamisen» ulkopuolella.

Mitä saksaan tulee, on siellä kompastuskivenä varsinkin sanonta *soll nicht*. Esim. Husserlin mainitussa analyysissä se esiintyy kah-

dessa merkityksessä nim. 1) *pitää olla olematta* eli *ei saa* ja 2) *saa olla olematta* eli *ei tarvitse*. Jälkimmäisen (siis *saa olla olematta*) Husserl katsoo Sollenin (pitämisen) kontradiktoriseksi vastakohtaksi. Sitä vastoin *soll nicht* ei esiinny hänellä kolmannessa merkityksessä, joka edustaisi *soll'in* todellista kontradiktorista vasta-kohtaa.

Meidän on vielä tutustuttava Husserlin ajatuksenjuoksun eräisiin muihin kohtiin. Mainituissa analyysissaan Husserl interpretoi normatiivisia lauseita erällä arvoarvostelmilla, jotka hän väittää merkitykseltään ekvivalenteiksi niiden kanssa. On siis tarkastettava myös noita Husserlin arvoarvostelmia.

On sängen yleistä, että normatiiviset arvostelmat tulkitaan arvoarvostelmien avulla tai johdetaan niistä. Kieltämättä onkin olemassa eräänlainen sukulaisuus näiden kahden arvostelmalajin kesken.

Arvoarvostelma on arvostelma, jossa esiintyy ns. arvokäsitteitä. Miten on arvokäsite erotettava käsitteestä, joka ei ole arvokäsite? Viimeksimainittua voimme HEINRICH RICKERTIN tapaan nimittää vaikkapa eksistenssikäsitteeksi. Rickert on tahtonut nähdä negaatioissa kriteerin, jonka avulla ne ovat erotettavissa toisistaan. Jos eksistenssikäsite — hän sanoo — kielletään, saadaan käsite, jonka sisällyksenä on »nichts», jos taas arvokäsite kielletään, saadaan tai voidaan saada kaksi käsitettä: ensinnäkin niinkään »nichts», mutta sen ohella kiellettävän arvokäsitteen eräänlaisena vastakohtana oleva uusi arvokäsite. Rickert sanoo: »Es lässt sich nämlich zeigen, dass ihre (sc. der Negation) Verknüpfung mit einem Existenzbegriff eindeutig, mit jedem Wertbegriff dagegen zweideutig ist, und daran, ob wir durch die Negation nur eine oder zwei Bedeutungen erhalten, werden wir mit Sicherheit erkennen, ob wir einen Existenzbegriff oder einen Wertbegriff vor uns haben.» (Gegenstand der Erkenntnis s. 232). Edempänä hän sanoo: »Negation der Existenz gibt uns Nichts, Negation des Wertes kann immer auch negativen Wert oder Unwert bedeuten, und dem entsprechend lässt jedes Sollen sich in Gebot und Verbot spalten. Kurz, alle Existenzbegriffe sind von jener Gegensätzlichkeit frei, deren Anwendung alle Wertbegriffe gestatten, ja eventuell sogar fordern (mt. s. 233)».

Rickertin lausunnot herättävät erilaisia kysymyksiä. On sanger outo ilmiö, että kieltämällä käsite päästään kahteen eri käsitteeseen, ja tulee kysyneeksi, kuinka tällainen on mahdollista. Emme kuitenkaan voi syventyä tässä näitä ongelmia pohtimaan.

Silti Rickertin antamalla kriteerillä kieltämättä on tietty heuristinen merkityksensä. Se opettaa todella huomaamaan, mitkä käsitteet saattavat olla arvokäsitteitä. Mutta mikään peilämälön kriteeri se ei ole, kuten useat tutkijat ovat osoittaneet. (Tämänkin kysymyksen lähempi käsittely on tässä sivuutettava.)

Eräänlaisen täydennyksen Rickertin kriteerille saamme normatiivisista käsitteistä pitää, ei saa, saa ja ei tarvitse. Arvokäsitteelle on nim. ominaista, että siitä voi tehdä normatiivisia johtopäätöksiä; nämä ilmaistaan sanonnoilla, joihin sisältyy jokin mainitsemistamme normikäsitteistä. Esim. kaunis on sellaista, jonka esteettisessä suhteessa pitää olla, epäkaunis eli ruma sellaista, minkä esteettisessä suhteessa pitää olla olematta (mikä ei saa olla).» (Von allem, was ich positiv bewerte, wünsche ich, dass es wirklich werde oder bleibe: es 'soll' sein; alles, was ich negativ bewerte, soll nicht sein», sanoo Reininger, Wertphilosophie und Ethik s. 23.) Mitä vielä yleisempään arvokäsitteeseen »arvokas» tulee, voidaan todeta, että se on sellaista, minkä yleensä pitää olla (ja myös saa olla), arvonvastainen (epäarvokas) taas on sellaista, minkä pitää olla olematta (mikä ei saa olla).

Jos siis syntyy epäilystä siihen nähden, onko jokin käsite arvokäsite vai eikö, on tarjona se keino, että katsotaan, sisältyykö siihen ja sen negaatioon normiajatus, joka on ilmaistavissa yllä mainituilla ilmauksilla. Havaitaan, että esim. »luonnollinen» on sellaista, minkä pitää olla tai ainakin saa olla, ja »epäluonnollinen» eli »luonnoton» sellaista, minkä pitää olla olematta (tai ainakin saa olla olematta); se on siis katsottava arvokäsitteeksi. Sellainen »luonnollinen» taas, josta tällaisia johtopäätöksiä ei voida tehdä, ei ole arvokäsite. Näin on esim. laita, kun sanotaan jostakin tapahtumasta, että se on »luonnollinen» eikä »yliluonnollinen».

Puheena oleva kriteeri on mukavimmin sovellettavissa siinä muodossa, että muodostetaan arvostelmia, joissa ko. käsitteet esiintyvät predikaatteina. Jos predikaattina on arvokäsite, muodostuu arvoarvostelma. Että arvostelma on arvoarvostelma, ilme-

nee siitä, että siitä voidaan johtaa normatiivinen arvostelma, so. arvostelma, jossa esiintyy predikaattina jokin mainitsemistamme normatiivisista käsitteistä. Esim. arvostelmasta *A on hyvä* saadaan arvostelma *A:n pitää olla*. Arvostelma: *On hyvä, että A on B* antaa tulokseksi arvostelman *A:n pitää olla B*. *A on huono* johtaa arvostelmaan *A:n pitää olla olematta*. *On paha, että A on B* johtaa arvostelmaan *A ei saa olla B* jne. Sitävastoin esim. arvostelmasta *A on punainen* ei voida päästä arvostelmaan *A:n pitää* (suhteessa tai toisessa) *olla* eikä esim. arvostelmasta *On omituista, että A on B* voida johtaa arvostelmaa *A:n pitää olla B*, ei myöskään *A:n pitää olla olematta B*, *A ei saa olla B* (ei liioin *A saa olla B* tai *A:n ei tarvitse olla B*).

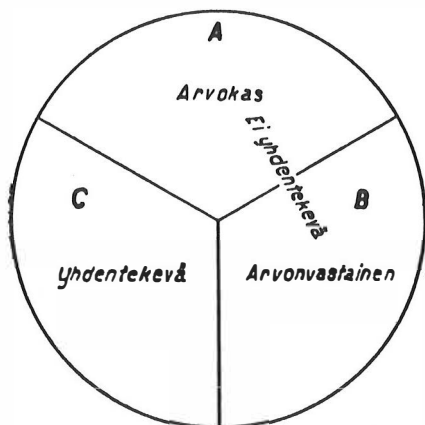
Käyttämällä mainitsemiamme kahta kriteeriä päädyimme eräänseen kenties muutamien mielestä oudoksuttavaan tulokseen, josta tässä yhteydessä on syytä erityisesti mainita. Käsite *yhdentekevä* on arvokäsite.

Rickertin kriteeriä käyttäen se on pääteltävissä arvokäsitteeksi sillä perusteella, että kiellettyessä se saadaan kaksi käsitettä, joista toinen on arvokäsite. Jo välitön tunne ilmaisee, että *ei-yhdentekevä* on arvokäsite. Se voidaan ilmaista myös esim. sanoilla »merkitsevä», »merkityksellinen», »tärkeä». Yleisesti sanoen »ei-yhdentekevä» käsitteää yhteisesti sekä arvokkaan että arvonvastaisen. Se edustaa oma-laatuista aksiologista dimensiota. Voidaan nim. erottaa korkeampia ja alempia »merkitsevyyden» asteita. Nämä eivät lankea yhteen arvon ja epäarvon asteiden kanssa.

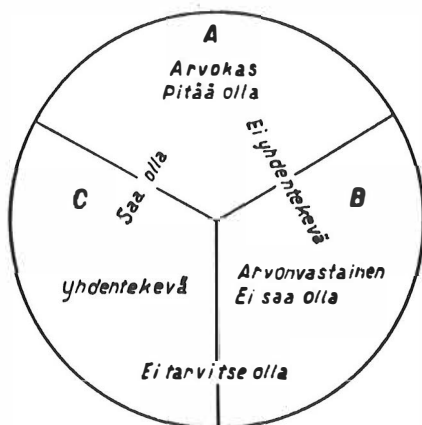
Mutta käyttämällä toistakin kriteeriämme havaitsemme, että »yhdentekevä» on arvokäsite. Se on näet sellaista, joka saa olla, mutta jonka ei tarvitse olla. »On yhdentekevää, onko A B» on toisin ilmaistuna: »A saa olla B, mutta A:n ei tarvitse olla B». »Ei-yhdentekevä» taas on normatiivisella lauseella tulkittuna sellaista, minkä joko pitää olla tai mikä ei saa olla. Se on siis tästäkin päätellen arvokäsite.

»Ei-yhdentekevä» ja »yhdentekevä» sulkevat itsensä koko sen piirin, jota voitaisiin nimittää *arvonomaisuuden* piiriksi. Sitäkin käy valaiseminen kuviolla (kuvio 3).

Arvonomaisuuden piirissä voimme erottaa kolme lohkoa: arvokas (lohko A), arvonvastainen (lohko B) ja yhdentekevä (lohko C).

Kuvio 3.

Kuvio 4.

Arvokas ja arvonvastainen käsittävät »ei-yhden-tekevän» alueen (A ja B). Sitäpaitsi arvokas ja yhden-tekevää yhdessä (lohkot A ja C) muodostavat vastakohtan arvonvastaiselle, ja arvonvastainen ja yhden-tekevää yhdessä (lohkot B ja C) muodostavat vastakohtan arvokkaalle. Mikä ei ole arvonvastaista (»pahaa, huonoa»), on joko arvokasta (»hyvää») tai yhden-tekevää, ja mikä ei ole arvokasta (»hyvää»), se on joko arvonvastaista (»pahaa», »huonoa») tai yhden-tekevää.

Arvokkaan alue vastaa tai sen voidaan ajatella vastaavan (»positiivisen») pitämisen aluetta, arvonvastaisen alue »negatiivisen» pitämisen l. ei-saamisen aluetta, ja yhden-tekevää sisältää samalla kertaa saamista ja ei-tarvitsemista, silti käsittämättä saamisen ja ei-tarvitsemisen koko alueita. Havainnollisesti esitettynä arvokategorioiden ja normatiivisten kategorioiden välinen suhde on kuviossa 4.

Niinkuin näkyy, lankeavat tällöin saamisen ja ei-arvonvastaisen alueet, samoin ei-tarvitsemisen ja ei-arvokkaan alueet yhteen, mutta eivät siis ei-arvonvastaisen ja arvokkaan, eivät myöskään ei-arvokkaan ja arvonvastaisen. Siitä, että jokin ei ole pahaa (arvonvastaista), ei voida päätellä, että se on hyvää (arvokasta), mutta kylläkin, että se on luvallista (sitä »saa»). Eikä siitä, että jokin ei ole hyvää (arvokasta), voida vielä päätellä, että se on pahaa (arvon-

vastaista), mutta kylläkin, että sitä ei tarvitse tehdä tai sen ei tarvitse olla.

Kun tiede, niinkuin usein tapahtuu, selitetään »arvovapaaksi», käsitetään asia usein niin, että tieteelle kaikki sen objektit ovat »yhden-tekeviä». Koska nyt »yhden-tekevä» on sellaista, mitä saa tehdä tai mikä saa olla, joskaan sitä ei tarvitse tehdä tai sen ei tarvitse olla, vedetään se johtopäätös, että tieteen kannalta katsoen kaikki on luvallista (esim. moraalisisessa suhteessa). Mutta jos tiede on täysin arvovapaata, silloin tieteelle ei ole olemassa myöskään mitään yhden-tekevää, sillä yhden-tekeväkin kuuluu, niinkuin ylempänä osoitettiin, arvonomaisuuden piiriin. Tällöin ei voida tehdä sitä johtopäätöstä, että tieteen kannalta kaikki on luvallista. Tieteen arvovapaus, neutraalisuus, indifferenssi merkitsee siis yhden-tekevyyden ja samalla kertaa saamisen ja ei-tarvitsemisen »tuolla puolen» olemista.

Palatkaamme Husserlin normatiivisia kategorioja koskevaan selvittelyyn. Hän on tahtonut osoittaa niiden perimmäisen olemuksen tulkitseamalla normatiiviset lauseet eräänlaisiksi arvoarvostelmiksi. Olemme ylempänä viitanneet siihen, että saamis- ja ei-tarvitsemislauseiden käsittäminen pitämis- ja ei-saamislauseiden kontradiktorisiksi vastakohdiksi on omiaan herättämään epäilyksiä, ja että Husserlin johtelun pohjana näyttää olevan muuan riittämättömästi perusteltu edellytys, josta hän ei puhu mitään, nim. se, että koko ajan pysytellään normatiivisuuden piirissä. Jos käsityksemme Husserlin deduktion puutteista pitää paikkansa, on odotettavissa, että nämä heikkoudet kuvastuvat myöskin normatiivisten lauseiden tulkittamisessa arvoarvostelmiksi. Näin näyttääkin olevan asian laita.

Husserl käyttää normatiivisten arvostelmien olemusta valaistessaan esimerkkinä lausetta: »Soturin pitää olla urhoollinen». Hän väittää, että sen sisällys on tulkittavissa lauseella, jota hän puolestaan sanoo »arvoarvostelmaksi»: »*Ainoastaan urhoollinen soturi on hyvä soturi* (Logische Untersuchungen I s. 41). Koska nyt predikaatit hyvä ja huono hänen väitteensä mukaan jakavat keskenään soturin käsitteen alan, johtuu tästä, että ei-urhoollinen soturi on eo ipso huono soturi. Eli yleisesti lausuttuna: *A:n pitää olla B* on ekvi-

valentti lauseiden: *A, joka ei ole B, on huono A* tai *Ainoastaan A, joka on B, on hyvä A* kanssa. Lause *A ei saa olla B* taas on Husserlin mukaan arvoarvostelman avulla tulkittuna: *A, joka on B, on yleensä huono A* tai: *Ainoastaan A, joka ei ole B, on hyvä A*. Jo edellä sanottuun voitaisiin tehdä eräitä kriittisiä huomautuksia, mutta siihen ei tässä ole tilaisuutta. Siirrymme saamis-lauseisiin.

Kuten muistamme, ovat Husserlin mukaan lauseet *A:n ei tarvitse olla B* ja *A saa olla B* lauseiden *A:n pitää olla B* ja *A ei saa olla B* kontradiktorisia vastakohtia. Hänen mielestään tämä käy selvästi ilmi myös niitä tulkitsevista arvoarvostelmista: lausetta *A:n ei tarvitse olla B* tulkitseva arvoarvostelma on Husserlin mukaan: *A, joka ei ole B, ei silti vielä* («darum noch nicht») *ole huono A* ja lausetta *A saa olla B* tulkitseva arvoarvostelma on: *A, joka on B, ei silti vielä ole huono A*.

Mutta ilmeneekö todellakin lauseesta: *A, joka ei ole B, ei silti vielä ole huono A*, että se on lauseen *A, joka ei ole B, on huono A* kontradiktorinen vastakohta? Jokin merkitys kai on myös sanoilla «silti vielä»? Mutta jos ne jätetään pois, saadaan lause: *A, joka ei ole B, ei ole huono A* ja tämä lause *ei ole* käsitettävissä samaa ilmaisevaksi kuin lause *A:n ei tarvitse olla B*. Jos esim. sanotaan: »Soturin ei tarvitse olla punatukkainen», ei se tiedä sitä, että soturi, joka ei ole punatukkainen, ei ole huono soturi, saaticka —koska ei-huono Husserlin mukaan on = hyvä—, että soturi, joka ei ole punatukkainen, on hyvä soturi. Silloinhan punatukkaisuuden puuttuminen tekisi soturin suoraa päätä ei-huonoksi eli hyväksi. Sanat «silti vielä» ovat sentähden hyvinkin tarpeelliset; mutta jos ne lisätään, ei lausetta *A, joka ei ole B, ei silti vielä ole huono A* voida katsoa lauseen *A, joka ei ole B, on huono A* kontradiktoriseksi vastakohdaksi.

Lause *A saa olla B* on, niinkuin tiedämme, Husserlin mukaan lauseen *A ei saa olla B* kontradiktorinen vastakohta, ja hän väittää, että edellistä interpretoiva arvoarvostelma *A, joka on B, ei silti vielä ole huono A* olisi jälkimmäistä interpretoivan lauseen *A, joka on B, on huono A* kontradiktorinen vastakohta. Mutta siinäkin tavataan lisä «silti vielä». Jos se jätetään pois, saadaan lause *A, joka on B, ei ole huono A*. Tämä kuitenkin ei vastaa lausetta *A saa olla B*. Eihän esim. lause: »Soturi, joka on punatukkainen, ei ole huono soturi»,

(eikä varsinkaan lause: »Soturi, joka on punatukkainen, on hyvä soturi», joka Husserlin mukaan on sen veroinen) suinkaan merkitse samaa kuin: »Soturi saa olla punatukkainen». Viimeksi mainitun lauseen tarkoituksenahan on sanoa, ettei mikään soturi yksistään punatukkaisuutensa vuoksi vielä ole huono soturi. Lisäys »silti vielä» on sentähden tässäkin välttämätön. Mutta sen tarpeellisuus osoittaa, ettei lause *A, joka on B, ei silti vielä ole huono A*, ole lauseen *A, joka on B, on huono A* kontradiktorinen vastakohta.

Näin ollen se epäilyttävä tapa, millä Husserl interpretoi normatiivisia arvostelmia arvoarvostelmilla, antaa tukea käsitykselle, että saaminen ja ei-tarvitseminen eivät ole ei-saamisen ja pitämisen kontradiktorisia vastakohtia. Saaminen on itsenäinen normatiivinen kategoria. Voisimme ehkä myös sanoa: itsenäinen *normimodaliteetti*.

Normit kielen alalla.

Kirjoittanut

ERIK AHLMAN

Nykyaikainen kielentutkimus on parhaasta päästä kielihistoriaa, onpa kielitiede toisinaan tahdottu samastaakin kielihistorian kanssa. Tästä seikasta saa selityksensä se, että esim. Hermann Paul antoi kielentutkimuksen periaatekysymyksiä käsittelevälle kuuluisalle teokselleen nimen »Kielihistorian periaatteita» (Prinzipien der Sprachgeschichte). Puhumistoimintaa tarkastellaan tapahtuneena tosiasiana.

Kielentutkimus näin ymmärrettynä on selvä realitiede. Tutkitaan, millaista tosiasiallinen puhuminen on. Se seikka, onko tämä puhuminen »oikeata» tai »vääää», korrektaa tai virheellistä, ei liikuta tutkijaa. Hän ei aseta mitään normeja eikä oletta minkäänlaisten normien voimassaoloa. Kielitieteilijä tosin, samoin kuin jokainen muukin tutkija, pyrkii säännönmukaisuuksien toteamiseen, mutta nämä säännönmukaisuudet eivät esiinny hänelle normeina, joihin nähden jotkin poikkeukset olisivat »virheitä».

Koska kielitiede on realitiede, on sen kannalta tärkeätä, että tosiasiallinen puhuminen saadaan selvitettyksi mahdollisimman yksityiskohtaisesti. Tieteen tarkoituksena on mahdollisimman täydellisen saavuttamisen ihanne vaatisi, että jokaisen puhuvan yksilön puhumistoiminta ja siihen liittyvät psyykkiset sisällykset tutkitaisiin, niin että voitaisiin todeta kaikki yksilölliset eroavaisuudet. Joskin tällaisen ihanteen täysi saavuttaminen käytännössä onkin mahdotonta, on kuitenkin pyrittävä sitä niin lähelle kuin mahdollista. On selvää, että jokaisen puhuvan yksilön jokainen sana on jonkinverran erilainen kuin saman tai jonkin muun yksilön jokainen toinen sana. Ja samoin on laita myös sanoihin liittyvien intentio-

naalisten psyykillisten sisällysten. Ne sananmuodot (foneemit) ja merkitykset (semeemit), joihin tutkija yleistyksen avulla päätyy, eivät tietysti edusta muuta kuin tyyppiä.

Mitä nyt näillä edellytyksillä kieli-käsite sisältää? Sillä voidaan ymmärtää kaikkia jossakin ihmisryhmässä esiintyviä reaalisia puhumisakteja. Mutta se voi myös olla kokoelma reaalista puhumistoiminnasta induktion avulla saatuja yleistyksiä, todettuja »säännönmukaisuuksia». Tietyn ihmisryhmän puhumistoimintaa tarkattaessa pannaan merkille, että äänne- tai kirjainkompleksilla, joka on tyyppiä a , enimmäkseen tarkoitetaan esineitä tai asiantiloja, jotka ovat tyyppiä m , ja että saman ihmisryhmän keskuudessa äänne- tai kirjainkompleksilla b taas on merkitys n , jne., että tyyppiä c ja d oleviin äänne- tai kirjainkomplekseihin näiden yhtyessä enimmäkseen liittyy merkitys, joka on tyyppiä o jne. Tällaisten yhdenmukaisuuksien yhteissumma on tietty kieli (tai murre).

Melkoisen vaikeuden tässä tuottaa niiden henkilöiden määrääminen, joiden puhumistoiminta on induktiota suoritettaessa otettava huomioon. Harvoin voidaan kieli määritellä esim. puhtaasti maantieteellisten näkökohtien perusteella ja siis sanoa, että kieli tai murre k on alueella a asuvien ihmisten puhumisessa ilmenevien säännönmukaisuuksien summa. Sillä samalla alueella saattaa asua muitakin kieltä puhuvia, joiden puhumistottumukset siinä määrin eroavat kieltä k puhuvien tottumuksista, ettei edes kannata etsiä säännönmukaisuuksia, jotka ovat kummallekin ryhmälle ominaisia.

Tämän vuoksi lienee kieli tai murre useimmissa tapauksissa määriteltävä itse puhumisen eräistä tyypillisistä piirteistä käsin. Emme siis voi määritellä: suomen kieli on Suomessa asuvien henkilöiden enemmistön tyypillisten puhumistottumusten summa tms., vaan meidän on otettava esimerkeiksi eräitä tapauksia ja sanottava: se on niiden henkilöiden enemmistön tyypillisten puhumistottumusten summa, jotka käyttävät äänne- tai kirjainkompleksityyppiä a merkityksessä α , b :tä merkityksessä β jne.

Asetuttaessa puhtaasti toteavalle kannalle ei tietysti myöskään merkitys-käsite voi olla normatiivinen, vaan empiirisesti todettu merkitys on joko yksilöllisesti määrättyyn äänne- tai kirjainkompleksiin liittyvä täysin yksilöllinen psyykillinen sisällys, jolla

tarkoitetaan jotakin yksilöllisesti määrättyä esinettä tai esineluokkaa t a i äänne- tai kirjainkompleksityyppiin liittyvä tarkoitavien psyykillisten sisällysten tyyppi. Kun sanotaan, että suomen kirjakiellessä *musta* merkitsee mustaa, tietää tämä sitä, että valtavasti useimmissa tapauksissa niiden, jotka eräiden puhumistottumustensa perusteella katsotaan suomen kirjakieltä puhuviksi, on havaittu äännekompleksityyppiin *musta* kuuluvilla äännekomplekseilla tarkoittavan mustaa; ja tulevaan puhumiseen nähden tämä tietää sitä, että on t o d e n n ä k ö i s t ä, että suomen kirjakieltä puhuva henkilö sanalla *musta* tarkoittaa mustaa. Jos ao. henkilö sanalla *musta* ei kuitenkaan tarkoita mustaa, vaan esim. valkoista, ei empiiriseltä kannalta voida sanoa, että hän tekee »virheen», vaan ainoastaan, että hänen puheensa tässä kohden eroaa enemmistön puhumistavasta.

Kielihistorian kannalta Saussuren tekemä kielen ja puheen välinen ero ei ole kovin tärkeä. Ja tämä seikka on nähdäkseni yhteydessä sen kanssa, että kielihistorioitsija ei joudu suhtautumaan normatiivisesti tutkimusobjektiinsa. Hän omaksuu siihen täydelleen ulkopuolisen tarkastelijan asenteen. Yhtä vähän kuin kasvitieteilijälle on olemassa »oikeita» ja »väriä» kasveja tai puita, jotka ovat sellaisia kuin niiden »pitää olla», ja toisia, jotka ovat sellaisia, jollaisia ne »eivät saa olla», yhtä vähän on kielihistorioitsijalle olemassa mitään normeja, jotka määräävät, millaista tietyn sanan ääntämisen tai kirjoittamistavan jne. »pitää olla» ja millaista se »saa» tai »ei saa olla», mikä on sanan tai ilmauksen »oikea» merkitys jne. Sitäpaitsi on usein niinkin, että muodot ja merkitykset, jotka toiselta kannalta katsottuina ovat »väriä», ovat kielihistoriallisessa suhteessa erittäin valaisevia ja tutkimukselle arvokkaita, joten tutkijan on täysi syy kiinnittää niihin huomiota.

II

Mutta edellä esitetty suhtautuminen kielellisiin ilmiöihin ei kuitenkaan ole ainoa mahdollinen, vaan sen rinnalla on olemassa toinen. Se on normatiivinen suhtautumistapa. Sitä esiintyy tieteen ulkopuolella runsaasti, ja se on erinäisissä tapauksissa, kuten minusta

näyttää, välttämätönkin, jopa kielihistorioitsijallekin välttämätön. Näyttää siltä, että normatiivinen suhtautuminen on ainakin eräiden tieteenalojen kuten oikeustieteen käsittelyn välttämättömänä pohjana, kuten erityisesti itävaltalainen oikeusoppinut ja oikeusfilosofi Hans Kelsen on korostanut; mahdollisesti on näin laita myös logiikan. Seuraavassa tulemme kuitenkin rajoittumaan kielen alalle.

Kun puhumme normatiivisesta suhtautumistavasta ja normatiivisesta asenteesta, on tarkoin pidettävä mielessä, että tässä ei ole kysymys muusta kuin tietyn *a j a t u s m u o d o n*, nim. normatiivisen käyttelemisestä ja soveltamisesta. Tässä ei ole kysymys mistään erikoisesta reaalitytehtävistä, vaan suhtautumisesta eräisiin reaalisien todellisuuden alueisiin, joilla asioiden pitää olla tai jossa ne ainakin *s a a v a t* olla (tai kielteisesti: jossa ne *e i v ä t s a a* olla tai niiden *e i t a r v i t s e* olla) tietyllä tavalla. Tällaisia ovat varsinkin ne sosiaaliset suhteet, joissa aktuaalisesti itse olemme mukana, jotka välttämättä *»liikuttavat meitä»*. Normatiivisuus on ajatusmuoto, joka voidaan myös omaksua vain *h y p o t e e t t i s e n a*. Näin näyttää olevan laita silloin, kun *t i e t e e l l i s e s t i* tutkitaan jotakin normijärjestelmää. Jokin perustava normi oletetaan hypoteettisesti päteväksi ja tarkastetaan, millaisiin yksityiskohtaisempiin normeihin tällöin päädytään.

Viimeaikaisessa tutkimuksessa voimme todeta eräänlaisen epäluulon kaikkea normatiivisuutta kohtaan. On yleinen ilmiö, ettei tieteen piirissä tahdota kuulla puhuttavan minkäänlaisesta varsinaisesta pitämisestä (tai saamisesta). Kaiken väitetyn pitämisen takana epäillään jonkinlaista metafysiikkaa. Normatiivisuutta koetaan välttää eri tavoin. Toisinaan tämä tapahtuu siten, että normien asemasta puhutaan *»sopimuksista»* (konventioista). Itse asiassa ne *»sopimukset»*, joista eräät nykyaikaiset tieto-opilliset suunnat puhuvat, eivät kuitenkaan ole mitään empiirisesti todettavia reaalisia tapahtumia, vaan päteviksi oletettuja *n o r m e j a*, jotka säätelevät ajattelemista tai merkkien käyttöä. Oletetaan ainakin hypoteettisesti, että pitää ajatella niin ja niin, merkkejä pitää (tai saa) käyttää sillä ja sillä tavalla jne. Sellainenkin kanta on esitetty viime aikoina, että kieli pohjautuu *»tiedottomasti tehtyihin sopimuksiin»* siitä, kuinka merkkejä (sanoja) on käytettävä. Tällä kannalla on

konventionalistinen suunta nykyisessä tietoteoriassa (Wedberg, Johdatus nykyiseen logiikkaan, 1947, s. 146). »Sopimuksella» siis tarkoitetaan pohjaltaan samaa, mitä tässä tarkoitamme »normilla». Vain nimitys on toinen.

Useille näkyy olevan vaikeata, ellei suorastaan mahdotonta käsittää, että »normi» voisi olla muuta kuin jotakin reaalista tapahtumaa kuvaava sanonta. Tosin ehkä myönnetään mahdolliseksi, että tämä reaaliseksi ajateltava tapahtuma saattaa joskus olla vain kuviteltu. Mutta aivan vieras on useille ajatus, että normi voisi olla muuta kuin sellaista, mikä ainakin kuvitellaan olemassa olevaksi, reaaliseksi. Hyvin yleistä on, että normi tulkitaan *t a h t o m i s e n* tai *k ä s k e m i s e n* sisällykseksi. Arvellaan, että jotta sellainen lause kuin *A:n pitää olla B* saisi käsitettävän merkityksen, on oletettava, että on olemassa jokin reaalinen subjekti, joka tahtoo tai käskyy, että *A* on *B*. Epäilemättä monet muodoltaan normatiiviset lauseet voidaan tulkita näinkin. Eivät kuitenkaan kaikki. Esim. kielellisiin normeihin nähden tämä tulkinta tuottaa voittamattomia vaikeuksia. On liian haettava olettaa esim., että jokin olento tahtois tai käskisi, että suomen kielessä sanalla *musta* on tarkoitettava mustaa, tai sanalla *kymmenen* kymmentä.

Siihen, että pitäminen on muuta kuin tahdottuna oleminen, viittaa mm. seuraava seikka. Pitämislauseiden perusteella voidaan tehdä loogillisia päätelmiä. Esim. jos *A:n pitää olla B* ja jos *B:n pitää olla C*, voidaan päätellä, että *A:n pitää olla C*. Sitävastoin jos joku tahtoo, että *A* on *B*, ja jos sama subjekti sen ohella tahtoo, että *B* on *C*, ei ehdottoman varmasti käy päättelemisen, että ko. subjekti myös tahtoo, että *A* on *C*. Tässä ilmenevät ne vaikeudet, jotka syntyvät, kun normit kytketään reaaliseen todellisuuteen eikä anneta niiden olla omalatuksiaan ajatusmuotoja.

Erityisesti oikeusopissa esiintyneet teoriat näyttävät, mihin mahdottomiin konstruktioihin päädytään pidettäessä kiinni oletuksesta, että normi ilmaisee jonkin olennon tahtoa. Tämän on Hans Kelsen teoksissaan selvästi osoittanut. Koko oikeusnormijärjestelmä on usein yritetty johtaa sen »takana» olevan olennon, valtion tai yhteisön, tahdosta (»valtiotahdosta», »yhteistahdosta», *volonté générale*). Tällaisten olentojen todellisesta olemassaolosta ei ole

mitään empiirisiä todisteita, ja ne on näinollen katsottava pelkiksi metafyyssilliseksi kuvitelmiiksi. Osoittautuu, että normikäsitteeseen kohdistunut aiheeton metafysiikan kammo itse teossa johtaakin — metafysiikkaan.

Mitä nyt erityisesti kieleen tulee, kohtaamme tällä alalla esiintyvän normatiivisuuden sellaisessa käsitteessä kuin oikeakielisyys, puheessa »oikeista ja vääristä» ääntämisistä, muodoista ja sanontatavoista, kielivirheistä, kielen osaamisesta jne. Oikeakielisyyskysymykset koskevat enimmäkseen kielen ulkoista puolta, sellaisia asioita kuin onko sanottava ja kirjoitettava *ensimäinen* vai *ensimmäinen*, *pakottaa* vai *pakoittaa*, *kieliopas* vai *kielenopas*, onko *voitane* oikea muoto *voitaneen* muodon ohella. Huomautettakoon tässä sivumennen, että yleensä oikeakielisyyspohdintoissa normatiivisista modalityteeteista *p i t ä m i n e n* on etualalla, *s a a m i s e n* modalityteetti taas taka-alalla. Lähdetään ts. siitä, että *p i t ä ä* käyttää sellaista tai sellaista muotoa, ja pitää olla käyttämättä (ei saa käyttää) toisenlaista. Harvemmin näkee puhuttavan siitä, että sellaista ja sellaista muotoa *s a a* käyttää, joskaan sitä *e i t a r v i t s e* käyttää. Ollaan taipuvaisia julistamaan yksi ainoa vaihtoehto oikeaksi, muut vääriksi. Kenties tällainen kategorisuus on eduksi kielen kehitykselle, mutta useinkin se tuntuu tarpeettomalta pedanterialta.

Suhteellisen harvoin oikeakielisyyden harrastajat puuttuvat merkityskysymyksiin. Toisinaan kuitenkin tällaista tapahtuu, niin esim. silloin, kun selitetään, ettei sanaa *huomioida* saisi käyttää samassa merkityksessä kuin sanontaa *ottaa huomioon*. Itse asiassa on kuitenkin merkin, so. sanan tai yleensä kielellisen ilmauksen ja sen merkityksen suhde tärkein kielen piirissä esiintyvistä normatiivisista suhteista. Käytännössä tätä koskevien normien rikkominen otetaan vakavimmalta kannalta. Jos puhuja ääntää sanan väärin tai käyttää väärää muotoja, se herättää ehkä hymyilyä, syntyy epäilyksiä hänen sivistystasostaan tms., mutta jos hän käyttää sanoja väärissä merkityksissä, saattaa tästä johtua arvaamattomia ikävyyksiä ja vaurioita. Ensimmäinen, mitä kieltä puhuvalta edellyttämme, on, että hän tarkoittaa käyttämillään sanoilla sitä, mitä niillä ao. kielen normien mukaan on tarkoitettava. Jos joku lupaa jostakin palveluksesta antaa toiselle *tuhat markkaa* ja näillä sanoilla tosiasiallisesti tarkoit-

taa *sataa markkaa*, voidaan tosin puhtaasti psykologisesti »sata markkaa» tässä tapauksessa katsoa sanonnan *tuhat markkaa* merkitykseksi. Mutta normatiiviselta kannalta katsoen on puhuja käyttänyt *tuhat*-sanaa »väärässä» merkityksessä; tai käyttäöksemme toista käännettä: hänen olisi puhuessaan suomen kieltä pitänyt sanalla '*tuhat*' tarkoittaa lukumäärää tuhat. Mainitunlaiseen merkin ja merkityksen väliseen suhteeseen nähden melkein poikkeuksetta omaksutaan normatiivinen asenne, ja erityisesti on taipuvainen tekemään näin se, jota asia käytännössä henkilökohtaisesti koskee. Samoin on laita — mainitaksemme eräitä muita esimerkkejä — suhtauduttaessa virallisiin asiakirjoihin sekä laki- ja asetusteksteihin. Suomen lainsäädännössä ei liene mitään määräystä siitä, minkä normien mukaisesti lakitekstin tai virallisen asiakirjan sanamuoto on tulkittava. Mutta luonnostaan lankeavana periaatteena pidetään, että sanat on käsitettävä suomen kirjakielen sääntöjen mukaisesti. Ei siis tyydytä siihen, että tietyllä sanalla tarkoitetaan sitä, mitä joku tai jotkut tekstin laatijat ovat tarkoittaneet, eikä myöskään sitä, mitä tekstin lukijat tällä sanalla tarkoittavat.

Mikä nyt on luonnollisessa kielessä kielen normien sisällys? Millainen puhuminen siinä on oikeaa, korrektaa puhumista? Tähän voitaneen vastata, että yleensä oikeaksi puhumiseksi käsitetään ensi sijassa sellainen, mikä on asianomaista kieltä puhuvien suuren enemmistön puhumistottumusten mukaista. Merkityksiin nähden tämä tietää sitä, että ao. kieltä puhuvan on käyttäköseen kieltä »oikein» tietyllä sanalla tarkoitettava sellaista, mitä kieltä puhuvat yleensä tällä sanalla tarkoittavat. Kielen normit ovat siis mahdollisimman »demokraattisella» pohjalla syntyneitä. Kielen muuttellessakin normatiivinen suhtautuminen pääasiassa noudattaa tätä »demokraattista» suuntausta. Se, mikä on päässyt yleiseen käytäntöön, hyväksytään ennemmin tai myöhemmin oikeaksi. Tämä on sitä, mitä juristit sanovat »tosiasiallisen normatiiviseksi mahdiksi». Tai siteerataksemme Horatiuksen »*Ars poeticaa*»: *usus, quem penes arbitrium est et ius et norma loquendi*. Normatiivinen suhtautuminen tiettyyn ilmaustapaan saattaa aikojen kuluessa kulkea erilaisten modaliteettivaiheiden läpi. Ensin ehkä ilmaustapa katsotaan suorastaan vääräksi, sitä kielen sääntöjen mukaan ei saa käyttää,

sitten seuraa vaihe, jolloin se on luvallinen, mutta ei kuitenkaan yhtä oikea kuin jokin toinen, ja vihdoin tullaan vaiheeseen, jossa se katsotaan ainoaksi oikeaksi, ja toinen sen kanssa kilpailut ilmaustapa virheelliseksi. Näin on esim. käynyt suomessa siirryttäessä illatiivin *-sen-päätteestä -seen-päätteeseen*.

Varsinkaan merkitykseen nähden ei kuitenkaan voida väittää, että kieliyhteisön enemmistön kielenkäyttö aina olisi normatiivisesti ratkaiseva. Toisissa tapauksissa, esim. fakkitermien käytössä, on normatiivinen merkitys ao. alan ammattimiesten enemmistön kielenkäytöllä. Myös on tässä mainittava se yleisesti omaksuttu normatiivinen periaate, että tietty termi on ymmärrettävä siinä merkityksessä, missä joku yksilö nimenomaan ilmoittaa päättäneensä sitä käyttää. Näin on useinkin laita määritelmien. — Nämä ovat kuitenkin vain erikoistapauksia. Pääasiassa pitää paikkansa, että »oikeaksi» katsotaan sellainen puhuminen (ja tarkoittaminen), joka voidaan suoranaisesti tai välillisesti osoittaa ao. kieltä käyttävien yleisten puhumistottumusten mukaiseksi.

Useimpien yksilöiden kohdalta tutustuminen kielen normeihin tapahtuu aivan tiedottomasti, suunnitelmattomasti ja sattumanvaraisesti, siten, että he tutustuvat lähimmän ympäristönsä ihmisten kielenkäyttöön. Kieliyhteisön jäsenten puhuminen on kuitenkin hämmästyttävän yhdenmukaista. Oikeastaan täytyy ihmetellä sitä ääntämisen, sanojen merkitysten ja syntaksin yhdenmukaisuutta, mikä vallitsee saman kieliyhteisön piirissä. Jos siis tutustumme vaikkapa vain yhden edustavan yksilön puhumiseen, voimme useassa tapauksessa päätellä, mitä sääntöjä kieliyhteisön valtava enemmistö puhuessaan noudattaa. Yhdenmukaisuus ei tietysti sulje pois sitä, että puhumistapa vaihtelee yksilöstä toiseen tiettyjen rajojen sisäpuolella. Milloin normiksi käsitetään kieliyhteisön jäsenten suuren enemmistön kielenkäyttö, tietysti myös kielen yksityisten normien sisällyks on aina jonkinverran epämääräinen. Ainoastaan esim. suomen kirjakielen sanasta ei voida ehdottoman täsmällisesti sanoa, kuinka se on äännettävä, ja vain harvasta voimme sanoa ehdottoman täsmällisesti, mitä se merkitsee. Esim. *hevonen* sanan ääntäminen voi vaihdella hyvin vahvasti yksilöstä toiseen. Mutta *n i i n* pitkälle ei kielitaju salli tuon huojuunnan mennä, että sen saisi

ääntää miten tahansa. Ja *hevonen* äännekompleksilla voidaan suomen kirjakielenkin normeja noudatettaessa tarkoittaa hyvin monenlaista, ehkäpä jossakin yksityistapauksessa hevosta muistuttavaa lehmääkin, mutta eräät rajansa tämänkin sanan merkityksillä on. Jos sitä vastoin ollaan noudattamatta suomen kielen normeja, ei enää ole mitään rajoja sille, mitä sanalla *hevonen* voidaan tarkoittaa, sillä voidaan tarkoittaa mitä hyvänsä ja sille voidaan myös antaa mitä syntaktinen funktio hyvänsä. Mutta silloin ei enää puhutakaan korrektisti suomen kirjakieltä.

Normatiivinen suhtautuminen puhumiseen edellyttää kieltä normijärjestelmänä. Oikeastaan kieli puhumisesta eroitettavana käsitteenä tuleekin todenteolla tärkeäksi vasta korrektin puhumisen ollessa kysymyksessä, siis normatiivisesti asennoiduttaessa. Jos sitä vastoin suhtautuminen puhumiseen on vain empiiris-toteavaa, ei kielikäsite esitä ratkaisevaa osaa, kuten ylempänä viittasimme.

Olemme puhuneet yksityisistä kielellisistä normeista, esim. sellaisesta suomen kirjakielen normista, että äännekompleksilla *musta* on tarkoitettava mustaa. Mutta on huomattava, että *musta* sanalla on tarkoitettava mustaa vain nimenomaan edellyttäen, että ko. normi on osa suomen kirjakielen normijärjestelmästä. Siitä eristetyinä ei *musta* merkitse mustaa sen enemmän kuin mitään muutaakaan väriä tai yleensä mitään muutakaan asiaa. *Musta* merkitsee mustaa ainoastaan, jos tämä äännekompleksityyppi on sen kielen osa, jota puhuttaessa esim. äännekompleksilla *valkoinen* on tarkoitettava valkoista, äännekompleksilla *keltainen* keltaista jne. ja tämä kieli on juuri suomen kirjakieli. Vasta jos todetaan, että puhuva henkilö puhuu suomen kirjakieltä, siis jos esim. hänen havaitaan sanalla *valkoinen* tarkoittavan valkoista, sanalla *keltainen* keltaista, esiintyy vaatimus, että hänen myös sanalla *musta* on tarkoitettava mustaa eikä esim. keltaista. Jos puhutaan suomea, äännekompleksi *villa* merkitsee villaa, mutta jos puhutaan ruotsia, se merkitsee 'huviaa' tai 'harhaa'. Jossakin mielivaltaisesti konstruoidussa kielessä sille voidaan antaa mikä merkitys hyvänsä. Sanotaan, että kokonaisuus on ennen osaansa. Samoin voidaan sanoa, että kielen normijärjestelmä kokonaisuutena on ennen kielen yksityisiä normeja.

Kieltä (normatiivisessa mielessä) käy hyvällä syyllä nimittäminen normijärjestelmäksi jo sillä perusteella, että kielen yksityisten normien voimassaolo nyt kerrotulla tavalla edellyttää kielen muiden normien samanaikaista voimassaoloa. Mutta järjestelmä-nimityksen käyttöön on enemmänkin aihetta, koska määräkielen eri normit monella muullakin tavalla edellyttävät toisiaan (em. eräät syntaktiset säännöt ja ns. sanaluokat ovat keskenään yhteydessä). Mutta siihen ei meillä tässä ole syytä syventyä.

Kuten ylläolevasta lienee käynyt ilmi, ei kielen normatiivisuus ole siinä, että yksilön puhuessaan olisi noudatettava tiettyä normijärjestelmää. Tällainenkin normi voi joskus olla voimassa, mutta se on silloin poliittis-hallinnollinen tai oikeudellinen eikä kielellinen. Kielellinen normatiivisuus tietää ainoastaan sitä, että jos käytetään määräkieltä, sitä on käytettävä sille ominaisen järjestelmän mukaisesti.

Reaalisina on tietysti olemassa vain puhuminen, kirjoittaminen ja näiden toimintojen jäljet ja niiden yhteydessä esiintyvät sielulliset ilmiöt. Mitään reaalista ei näin ollen kieli normijärjestelmänä voi olla. Reaaliseksi kieltä voi sanoa ainoastaan silloin, kun sillä ymmärretään kaikkea jonkin yksilöryhmän tai yksilön suorittamaa puhumistoimintaa ja sen jälkiä. Kielen muussa kuin nyt sanotussa mielessä täytyy siis olla jotakin epäreaalista. Epäreaalilla ei tällöin kuitenkaan voida tarkoittaa ideaalista siinä mielessä, että kieli olisi vain puhumisessa esiintyneiden piirteiden abstraktio.

Olen ylempänä jo esittänyt käsityksenäni, että kielihistoriallinen tutkimus ei tarvitsekaan po. distinktiota. Sillä ei ole mitään suhdetta aktuaaliseen puhumiseen. Jo aikoinaan kosketellessani Virittäjässä julkaisemassani lyhyessä artikkelissa (Virittäjä 1928) kielen ja puheen suhdetta, ilmaisoin käsityksenäni, että kieli-käsite on asetettava yhteyteen normatiivisen asennoitumisen kanssa. Määrittelin silloin kielen sanomalla, että se on niiden »sääntöjen järjestelmä, jonka mukaan puhumista arvostellaan oikeaksi tai vääräksi» (em. art. s. 158). Koska kielihistorialliselle tutkimukselle ei mikään puhe ole oikeaa ja väärää, koska se ei suhtaudu puhumiseen ja sen jälkiin normatiivisesti, ei sille ole aihetta myöskään puhua kielestä normijärjestelmänä. (Epäonnistunut ja harhaan osunut on esim.

sellainen mielipide, että muka suomen vanha kirjakieli olisi olemassa vain kielenä eikä puheena. Asianlaita on aivan päinvastainen.)

Mutta niin pian kuin johonkin puhumiseen nähden asetutaan sille kannalle, että se on tai voi olla kielellisesti oikeaa ja väärää, kielellisesti korrektaa tai virheellistä, niin pian astuu esille kysymys kielestä normijärjestelmänä. (Huomautan tässä varmuuden vuoksi, että olen aina kielen normien piiriin lukenut myös merkitsemistä koskevat.) Mikään ei voi olla korrektaa tai epäkorrektaa, ellei ole olemassa mittapuuta, so. normia, johon yksilöllistä tapausta verrataan ja jonka se täyttää tai on täyttämättä. Kielen normit saattavat kyllä olla epämääräisiä ja väljiä, usein vain tunteenomaisesti tai intuitiivisesti tajuttuja, mutta varmaankin aktuaalisen puhumisen ollessa kyseessä niiden voimassaolo ainakin jollakin tavoin tunnetaan primitiivisenkin kieliyhteisön jäsenten keskuudessa. Samoin kuin puhtaan (kodifioimattoman) tapaoikeuden kannalla olevan kansan keskuudessa sen jäsenille »on voimassa» oikeusjärjestys, jonka muodostavat tietyt oikeussäännöt, samoin saattaa sellaisen kielen puhumisessa, jolla ei ole kirjallisuutta, vielä vähemmän mitään kielioppeja, esiintyä loukkauksia kielen sääntöjä vastaan. Sekä oikeusjärjestys että kielellinen normijärjestelmä ovat irreaalisia. Mutta niistä voidaan kuitenkin sanoa, että ne »pätevät», joten tässä on aihetta Rickertin tavoin puhua »irreaalisesta pätemisestä» (»irreales Gelten»).

Mutta paljon tärkeämpi kuin primitiivisissä oloissa on normaatiivinen asennoituminen puhumiseen nähden kulttuurioloissa. Seuraavassa koskettelemme tieteellistä kielenkäyttöä tältä kannalta.

III

Jokaisella tieteellä on yleiset edellytyksensä, jotka ovat kaikelle tieteelle yhteisiä. Sikäli kuin nämä edellytykset koskevat tieteellistä ajattelua tämän sanan laajimmassa mielessä, ne ovat tieto-opillisia. Niihin kuuluvat esim. loogiset aksioomat. Mutta niihin liittyvät läheisesti ne yleiset edellytykset, jotka koskevat ajatustentiläisyyttä. On sanottu, että tieteen lausemat ovat koostuneet merkeistä. En tosin tahtoisi mennä niin pitkälle kuin ne, jotka väittävät, että tieteen tulokset eivät ole muuta kuin

joukko merkkijonoja, mutta ilmeistä on, että tieteen aatteellinen sisällitys ilmaistaan merkeillä ja merkkijonoilla.

Nyt olisi tietysti ajateltavissa, että kukin tutkija käyttäisi omia merkkejään ja että näiden merkkien merkityksenä olisi se, minkä hän itsekullekin merkille antaa. Tämä on kuitenkin vain teoreettinen ajatusmahdollisuus. Tuollaisten merkkien avulla eivät näet muut ihmiset voisi päästä osallisiksi tutkijan ajatuksenjuoksusta, sillä on hyvin epätodennäköistä, että lukija tai kuulija tarkoittaa mieltävaltaisesti valitulla merkillä samaa kuin merkin aikaansaaja on sillä tarkoittanut. Tämän epäkohdan välttämiseksi olisi ainakin selitettävä, mitä asianomainen kullakin käyttämällään merkillä on tarkoittanut tai tarkoittaa, ja jotta taas tämä kävisi mahdolliseksi, on hänen jollakin toisten ihmisten tuntemalla kielellä tulkittava omat merkkinsä. Silloin on tarkoituksenmukaista, että hän jo alusta alkaen käyttää ainakin useimpia asioita tarkoittamaan toisten ihmisten tuntemaan kieleen kuuluvia merkkejä. Ainoastaan muutamia asioita tarkoittaessaan hänellä saattaa olla aihetta käyttää sellaisia merkkejä, joiden merkityksen hän itse määrää (määrittelee). Mutta näidenkin merkkien merkityksen määrittelymisen täytyy tapahtua sellaiseen kieleen kuuluvien merkkien avulla, jotka toisillekin ovat tunnettuja ja joiden merkityksen toisetkin tuntevat. Tällä tavoin tieteellisten ajatusten ilmaisemisessa palaudutaan intersubjektiiiviseen kieleen. Viime kädessä aina luonnolliseen kieleen.

Millainen on nyt luonteeltaan se »kieli», jota tutkija käyttää ja johon hänen nimenomaan määrittelemänsäkin merkitykset viime kädessä palautuvat? Onko se käsitettävä pelkäksi luonnontosiaksi vai onko se luonteeltaan oletettava normatiiviseksi? Kieli voidaan kyllä ymmärtää kokoelmaksi merkkien ja merkkiyhdelmien tyyppejä, joihin tosiasiallisesti liittyy merkitysten tyyppejä; todetaan se tosiasia, että ihmiset usein puheessa tai kirjoituksessa käyttäessään mainittuja merkkityyppejä tarkoittavat niillä määrättyihin oliotyyppeihin kuuluvia esineitä (tai — toisen selityksen mukaan — heidän tajunnassaan liittyy noihin merkkityyppeihin määrättyjä mielletyyppejä). Jos kieli ymmärretään näin, on kuitenkin vain todennäköistä, mutta ei suinkaan varmaa, että

tiettyyn merkkiin tai merkkiyhdelmään liittyy tietty merkitys. Mitään takeita ei ole olemassa siitä, että tietyn (oikeastaan: tiettyyn tyyppiin kuuluvan) merkin tai merkkiyhdelmän käyttäjä aina tarkoittaa sillä sitä, mitä sillä yleisesti tarkoitetaan, tai että kuulija tai lukija kuullessaan tai lukiessaan näin tekee. Toiselta puolen varsinkin juuri tieteellisen esityksen täsmällisyyden ja eksaktisuuden vaatimus edellyttäisi merkkien käytön mahdollisimman suurta täsmällisyyttä ja eksaktisuutta. Tämä on saavutettavissa vain siten, ettei kieleen suhtaudutakaan luonnontosiasiana (fyysillisenä, psykologisena ja sosiaalisena tosiasiana) so. kokoelmana empiirisiä säännönmukaisuuksia, vaan edellytetään, että puhujan tai kirjoittajan käyttäessään tiettyjä merkkityyppejä on tarkoitettava niillä sitä, mitä niillä (yleisesti) tarkoitetaan; ja vastaavasti kuulijan tai lukijan on kuunnellessaan tai lukiessaan mainittuja merkkejä niinikään tarkoitettava niillä, mitä niillä (yleisesti) tarkoitetaan. Tällä perusteella lepää tieteellinen kielenkäyttö. Tällöin siis suhtaudutaan kieleen *n o r m a t i i v i s e s t i* ja kieli tulee olemaan *n o r m i j ä r j e s t e l m ä* eikä vain puhumisen säännönmukaisuuksista abstrahoitu pelkkä empiirinen luonnontosiasia. Tosin kielen useimmat yksityiset normit saavat sisällyksensä kielestä empiirisenä luonnontosiasiana, mutta normatiivisen asenteen johdosta tulee kieli kuitenkin olemaan yksityisten puhumis- ja ymmärtämisaktien yläpuolella oleva, ei tosiasia joka on, vaan normijärjestelmä, joka pätee, *o n v o i m a s s a*.

On selvä, että kun normijärjestelmän yksityiset normit saavat sisällyksensä puhumistottumuksen perusteella suoritetuista yleistyksistä, ne monesti ovat epämääräisiä jo sen takia, että jokaisen yksilön jokainen puhumisakti on singulaarinen tosiasia, joka jossakin määrin aina eroaa samankin yksilön jokaisesta toisesta puhumisaktista, ja myös sentakia, että se miellesisällys, minkä puhuja liittää sanoihinsa, tai ne oliot, joita hän tarkoittaa, ovat epämääräisiä. Mutta toiselta puolen useiden merkkien kohdalla tämä yksilöllinen häilyminen puoleen ja toiseen on siksi vähäistä, ettei sillä ole sanottavaa käytännöllistä merkitystä. Kun sanomme, että yleisen kielenkäytännön perusteella tiedämme, miten kuuluvat ja miten on kirjoitettava suomen kirjakielen sanat *ja, tai, ainakin*, ja mitä näillä

sanoilla on tarkoitettava, puhumme foneettisista, psykologisista ja sosiaalisista tosiasioista, jotka täysin riittävät normisisällyksiksi. Toiset sanat taas ovat sellaisia; että niiden tarkoittamien olioiden epämääräisyydestä huolimatta puheyhteyden nojalla tiedämme, mistä olioista on kysymys. Tällaisia ovat ainakin useimmiten sellaiset sanat kuin *ihminen, eläin, koti, puhua, vaikea*. Niiden merkityksen ei useimmiten tarvitse olla sen täsmällisempi kuin se on yleisen kielenkäytön perusteella. Mutta sitten on tieteellisiä ammattitermejä, joihin nähden suurempi täsmällistäminen on tarpeen. Kuten jo mainittiin, omaksutaan tällöin se normatiivinen periaate, että alan ammattimiesten yleinen käytäntö on normisisällyksenä. Esim. *piste* sanalla on matemaattisessa esityksessä tarkoitettava sitä, mitä matemaatikot tällä sanalla tarkoittavat. Vihdoin on yleisesti voimassa sekin normi, että erikoistapauksissa sanalla on tarkoitettava sitä, mitä esittäjä itse ilmoittaa sillä tarkoittavansa (määritelmä).

IV

Kielen normijärjestelmän yksityiset normit ovat aina yleisiä. Reaalisen fyysisen tosiasiana jokin sana, puhuttu tai kirjoitettu, on singulaarinen *hic et nunc* olemassaoleva ilmiö, jolla ei ole aivan kaltaistaan koko maailmankaikkeudessa ja joka on olemassa vain silmänräpäyksen. Puhuttu sana alkaa heti muuttua ja häviää pian. Gramofonilevylle otettuna sen jälki tosin säilyy kauemmin, mutta siinäkin se alkaa hitaasti muuttua. Samoin on laita kirjoitetun sanan. Sekin joutuu vähittäisen muuttumisprosessin alaiseksi. On vaikeaa sanoa, milloin ja missä sana tietynä individuaalisena fyysisenä tosiasiana oikeastaan on olemassa. Sanan merkitys sielullisena tosiasiana on myös jotakin äärimmäisen singulaarista ja samalla häipyvää. Jos sanan merkityksellä ymmärretään niitä tarkoittavia sielullisia sisällyksiä, joita tietyn yksilön tajunnassa esiintyy hänen sanaa lausuaan ja kuulijoissa syntyy heidän kuullessaan tämän sanan, on merkitys täysin yksilöllistä, mutta samalla ohimenevää ja kuulijain mukaan vaihtelevaa.

Kielen normijärjestelmän osina sanat sitävastoin ovat, niinkuin

olemme huomauttaneet, tyyppejä, ja tyyppit ovat aina jotakin yleistä. Ei voida täsmälleen sanoa, miten suomen sana *musta* on lausuttava ja mitä sillä on tarkoitettava. On tyydyttävä siihen, että jokin konkreettinen äänne- tai kirjainkompleksi esitetään n ä y t t e e n ä *musta* sanan tyyppistä ja samoin jokin konkreettinen väriläiskä näytteenä siitä, mitä tällä sanalla on tarkoitettava. Tällaisten näytteiden avulla tutustumme kieltä oppiessamme tietyn kielellisen normijärjestelmän erityisnormeihin. Nuo »näytteet» ovat normatiivisten tyyppien toteutumia konkreettisesti todellisuudessa. On ehkä erityisesti korostettava, että normatiivisesti käsitettynä myös merkitys on aina yleinen, jopa silloinkin, kun on puheena jokin täysin yksilöllinen olio. Merkitysten avulla voidaan konkreettisesti-yksilöllinen ainoastaan sulkea tiettyjen rajojen sisäpuolelle, mutta merkitys ei voi tuoda esiin sen täyttä konkreettista yksilöllisyyttä. Aikaisemmassa filosofiassa sanottiin merkityksiä (normatiivisesti käsitettyinä) usein k ä s i t t e i k s i. Niiden tehtävä puheessa ilmaistiin lauseella: *Voces significant res mediantibus conceptis*, »sanat merkitsevät olioita käsitteiden välityksellä». Koska käsite välttämättömästi on luonteeltaan yleinen, seuraa tästä, että oliota ei käy tarkoittaminen käsitteiden avulla yksilöllisessä konkreettisuudessaan. Aivan toinen on asia, kun puhetta katsellaan »Kundgebung»-funktion kannalta. Tietty äännekompleksi saattaa ilmaista äänenpainollaan ja sävyllään esim. määrätyn puhujassa olevan tunnetilan koko yksilöllisyydessään. Vallitsee »isomorfia» tunnetilan ja sen ilmaisun kesken. Mutta tässä tapauksessa sana tai sanayhdelmä on »merkki» aivan toisessa mielessä kuin sana on merkki kielellisen normijärjestelmän yksityisnormin toteutumaksi ymmärrettynä.

Eräät uudemmat kieliteoreetikot ovat verranneet kieltä šakkipeliin. Kieli vastaa šakkipelin sääntöjä, puhuminen taas pelaamista, jossa näitä sääntöjä noudatetaan. Nyt on selvää, että kieli vain normijärjestelmäksi katsottuna on analoginen šakkipelin sääntöjärjestelmän kanssa ja puhuminen vain asetettuna suhteeseen kieleen normijärjestelmänä muistuttaa šakinpelaamista. On tietysti olemassa eroavuuksia, joihin olen viitannut e.m. kirjoituksessani: šakkipelin säännöt ovat täsmälliset ja harvalukuiset, kielen säännöt ovat usein epämääräiset, monilukuiset ja velvoittavuutensa puolesta

eriasteiset. Myös on mainittava, että šakkipelin yksityiset säännöt ovat tietoisina olemassa pelaajien tajunnissa, kun taas kielen normit usein ovat puhujien tajunnissa vain tunteenomaisesti, ns. kielitajun välityksellä. Mutta yhteistä šakinpelaamiselle ja kielen puhumiselle on, että kummassakin tapauksessa esiintyy korrektiin käsite ja että korrekti toiminta on toimintaa tietyn sääntöjärjestelmän mukaisesti.

Käsite normi voidaan ymmärtää eri tavoin; ilmeisesti ei vielä ole tieteessä riittävässä määrin vakiintunut sellaista tapaa tulkita normi-sanan merkitystä, että se voitaisiin ottaa »normiksi». Omasta puolestani en katsoisi, että käsite normi edellyttää, että se on tietoinen, saatikka sitten tietoisesti konstruoitu. Šakkipelin normit (säännöt) kylläkin on varmaan joskus harmaassa muinaisuudessa tietoisesti lyöty kiinni ninkuin muidenkin pelien säännöt. Kielen normeista sitävastoin voidaan mielestäni puhua jo sellaisessakin vaiheessa, jolloin niistä ollaan perillä vain tunteenomaisesti. Luonnollisen kielen useimpia normeja ei kukaan ole konstruoinut, vaan ne on löydetty, lähinnä nojautumalla omaan kielitajuun. Mutta voimassa ne ovat olleet aktuaaliselle puhujalle jo ennen, kuin ne on löydetty ja ne on käsitteellisesti formuloitu.

Mitä keinotekoiisiin kieliin tulee, on myönnettävä, että useimmat niiden säännöt on tietoisesti konstruoitu. Mutta eivät läheskään kaikki. Niinpä voidaan todeta, että niiden käytössä esim. sanajärjestykseen nähden on noudatettava nykyisten indoeurooppalaisten kielten sääntöjä tai eräissä tapauksissa ehkä annettava tarkoituksenmukaisuusnäkökohtien olla normina, vaikka tästä asiasta ei hiiskuta mitään. Tässä kohden nojaudutaan siis muka itsestään selvänä asiana jonkinlaiseen yleiseen kielivaistoon. Sellainenkaan etevä kielimies kuin Otto Jespersen ei teoksessaan, jossa hän esittää kansainvälistä apukieltään »Novialia», hiukkaakaan puhu sanajärjestyksestä. Kun keinotekoisissa kielissä on esim. rinnastettava kaksi substantiivia (a ja b) konjunktiolla, joka merkitsee samaa kuin suomen *ja*, tulee sen tapahtua siten, että järjestys on: *a ja b*, vaikka se tietysti voisi myös olla *ja a b* tai *a b ja* (vrt. lat. *virique*).

Edellä olemme maininneet, että kielihistoriallinen tutkimus, joka

käsittelee periaatteellisesti puhumista tapahtuneena tosiasiassa («Ge-wordenes») ja jolle sen takia konkreettiset puhumistapaukset ovat niin sanoaksemme historiallisia todistuskappaleita, ei suhtaudu puhumiseen normatiivisesti. Sen kannalta ei voida kysyä, onko jokin taiputusmuoto tai sanayhdelmä korrekti vai eikö, se ainoastaan selvittää, onko sellaista ja sellaista tavattu käytettävissä olevan kokemusaineiston joukossa ja miten runsaasti. Se ei voi sanoa, että tiettyä kieltä puhuttaessa ei käy sanominen niin ja niin, että ei saa yhdistellä sanoja niin ja niin; se voi ainoastaan todeta, ettei tutkimuksen käytettävissä olevien esimerkkien joukossa esiinny mitään tällaista tapausta.

Mutta myös kielen tarkastelulla a k t u a a l i s e n p u h u m i s e n kannalta saattaa olla tieteellinen mielenkiintonsa. Silloin halutaan selvittää, millainen puhuttavan kielen normijärjestelmän sisäinen rakenne on, siis millaiset ilmaisutavat sen piirissä ovat korrekteja, millaiset epäkorrekteja.

Kielen normijärjestelmän sisäistä rakennetta selviteltäessä ei voida yksinomaan nojautua tosiasiallisesti esiintyneisiin ja muistiin merkittyihin tapauksiin. Sillä ensinnäkin on otettava huomioon, että tosiasiallinen esiintymä ei sinänsä sano mitään siitä, onko se korrekti vai epäkorrekti, ja toiseksi, jos tietynlaista tapausta ei ole tähän asti todettavasti esiintynyt, ei se vielä merkitse sitä, ettei sellainen kokielessä ole mahdollinen, ts. että sellainen käytäntö olisi väärä, epäkorrekti. On näin ollen viime kädessä turvaututtava aikaisemmin jo mainitsemaamme k i e l i t a j u n ja koetettava sen avulla käsitteellisesti selvittää normien sisällys. Saattaa tosin tuntua uskalletulta nojautua niin subjektiiviseen instanssiin kuin kielitajuun. On kuitenkin huomattava, että tutkija aina voi tarkistaa käsityksiään vetoamalla muiden samaa kieltä osaavien kielitajuun, ja useimmissa tapauksissa tulokset osoittautuvat yhdenmukaisiksi. Mainittakoon vertauskohtana, että myös sellaisessa ehdottomaan täsmällisyyteen pyrkivässä tieteessä kuin logiikassa täytyy ensin lähteä subjektiiviselta pohjalta, »loogisesta intuitiosta». »Loogiset lait», sellaisina kuin ne esiintyvät perinnäisessä logiikassa, ovat tämän »loogisen intuition» tulosten kodifiointeja. Että nykyinen logiikka ei enää katso kaikissa kohdin voivansa hyväksyä näitä »lakeja», on asia erikseen: tässä on

meille tärkeätä vain se, että tulokset joihin perinnäinen logiikka on päässyt, ovat erittäin yhdenmukaiset.

Jotta se, mihin näillä tarkasteluilla pyrin, tulisi selvemmäksi, valaisen asiaa pienellä esimerkillä. Se kuuluu tavallaan viimeksi mainitsemamme tieteen, logiikan piiriin. Logiikassa näkee usein käytettävän esimerkkinä lausetta *Sokrates on ihminen*. Se on loogiselta rakenteeltaan moitteeton, »mielekäs», ja kielellisesti, suomen kirjakielen kannalta, korrekti. Mutta jos sitten *ihminen* sanan tilalle asetamme sanan *alkuluku*, tulemme lauseeseen *Sokrates on alkuluku*, ja tästä lauseesta sanovat nykyiset logistikot (ks. v. Wright, Looginen empirismi, 1945, s. 81), että se on loogisesti »mielettö», koska se on rakenteeltaan heidän omaksumansa »loogisen syntaksin» vastainen. (Se ei ole esim. epätosi). Samoilla perusteilla on myös lause *Sokrates ei ole alkuluku* loogisesti »mielettö». Miten sitten on näiden lauseiden laita kielelliseltä kannalta katsoen? Sillä kieli-alueella, jolla voidaan katsoa suomen kieltä puhuttavan, käsitettiinpä tämä kuinka laajaksi tahansa, ei juuri liene kenenkään — ei ainakaan rahvaanmiehen — suusta kuultu lausetta *Sokrates on alkuluku* eikä liioin lausetta *Sokrates ei ole alkuluku*. Missään tapauksessa ne eivät ole olleet yleisiä. Mutta tämä ei vielä ratkaise kysymystä, ovatko nuo lauseet kielellisesti korrekteja vai eivätkö. Eiväthän suinkaan lähestulkoonkaan kaikki sanakombinaatiot, jotka suomen kielen tai suomen kirjakielen kannalta ovat korrekteja, ole tosiasiallisesti esiintyneet. Tässä on siis vedottava kielitajuun. Oma kielitajuni sanoo, että nuo kummatkin loogisesti mielettömiksi julistettut lauseet tuntuvat kielellisesti korrekteilta, ne tuntuvat olevan suomen kielen normijärjestelmän kanssa sopusoinnussa ja uskon, että useimmat muutkin tässä kohden yhtyvät minuun. Jos sitten koetan käsitteellisesti selvittää niitä normeja, jotka tässä tulevat kyseeseen, totean, että syntyy suomen kielen kannalta syntaktisesti korrekti (ehkä on parasta, ettei sanota »mielekäs») lause pantiinpa ao. kohtaan (siis siihen, missä äsken olivat sanat *ihminen* tai *alkuluku*) mikä suomen kielen yks. nominatiivissa oleva substantiivi tahansa. Muihinkin sanakategorioihin kuuluvat sanat saattavat tulla kysymykseen (esim. yks. nominatiivimuodossa olevat adjektiivit), mutta eivät kaikkiin. Ei esim. voida substituoida sanaa *ja*. Sanajono *Sokra-*

tes on ja ei muodosta mitään loogisesti mielekästä eikä kielellisesti korrektia lausetta. Se, että *ja* sanaa ei saa tässä tapauksessa kielellisestikään substituoida (esim. *ihminen* sanan tilalle), ei voi johtua yksinomaan siitä, että tällöin syntyisi loogisesti mieletön »lause», koskapa, kuten näimme, loogisesti mieletön saattaa olla kielellisessä suhteessa korrektia, vaan sen täytyy perustua lisäksi kielen omiin normeihin. — Varmuuden vuoksi on ehkä huomautettava, että edellä mainitut substitutiot ovat mahdolliset vain sillä nimenomaisella edellytyksellä, että kielen normisysteemi on voimassa myös merkityksiin nähden, niin että esim. *ja* sana merkitsee »ja» eikä esim. »ihminen» tms. Substituointi edellyttää normatiivista kielikäsitettä.

Hans Kelsenin oikeusfilosofian pääkohtia.

Kirjoittanut

ERIK AHLMAN

Tarkoitukseni on seuraavassa kosketella muutamia kuuluisan itävältalaisen (nykyään Amerikassa asuvan) oikeusoppineen HANS KELSENIN oikeusfilosofian pääkohtia. On mahdollista, että olisi Kelsenin oman terminologian kanssa enemmän sopusoinnussa nimittää hänen oppiaan oikeusteoriaksi kuin oikeusfilosofiaksi. Hän itse sanoo, että nimitys oikeusfilosofia herättää helposti ajatuksen luonnonoikeudellisista spekulatioista. Klassillinen oikeusfilosofia tahtoi nähdä kaikessa positiivisessa oikeudessa eräiden luonnonoikeuden perin-
siippien toteutumia. Parhaimman esimerkin tällaisesta oikeusfilosofiasta sisältää KANTIN »Rechtslehre», joka muodostaa hänen teoksensa »Metaphysik der Sitten» ensimmäisen osan. Myöhempäänkin oikeusfilosofiaan on miltei aina ollut rusaasti sekoittuneina luonnonoikeudellisia aineksia. Kelsenitse taas on ehkä jyrkemmin kuin kukaan muu hylännyt kaiken luonnonoikeuden ja pitää teorioinnissaan ankarasti kiinni yksinomaan positiivisesta oikeudesta. Tuskin kukaan on leppymättömämmin kuin hän vainonnut luonnonoikeudellisia käsiteaineksia oikeusteorian viimeisiin sopukkoihin asti. Että kuitenkin tässä otan oikeuden puhua Kelsenin oikeusfilosofiasta, johtuu lähinnä siitä, että tätä nimitystä useimmiten näkee käytettävän Kelsenistä puhuttaessa. Tosiasia myös on, että hän on erittäin tarkoin filosofisesti perustellut oikeusteoriaansa useissa laajoissa esityksissä. Jo tämän vuoksi on hänen oppinsa mielenkiintoinen filosofiselta kannalta.

Kelsenin oppirakennelma on loogisen johdonmukaisuuden todellinen mestariteos, näyte siitä, mihin voidaan tieteen alalla yhtenäistä

metodia noudattamalla päästä. Varsinkin tämän takia Kelsenin oikeusfilosofia onkin herättänyt ansaittua huomiota juuri filosofien piirissä. Juristien taholla Kelsenin opit ovat osittain saavuttaneet hyväksymistä ja Kelsenin ympärille on muodostunut kokonainen koulukunta, jolla on edustajia kaikissa sivistysmaissa. Osittain taas hänen oppinsa ovat saaneet osakseen kiihvasta vastustusta. Jätän tässä avoimeksi kysymyksen, mistä Kelsenin opin eräillä tahoilla kohtaama vastustus lopulta johtuu, mainitsen vain, että eräänä syynä lienee se, ettei siitä voida sanottavasti saada apua oikeuspolitiikan ja yleensä käytännöllisen juridiikan tarpeisiin. Kelsenin oikeusopin tarkoituksena ei kuitenkaan olekaan tämä, vaan se tahtoo yksinomaan edistää oikeuden *tieteellistä* ymmärtämistä. Yleisesti tunnustetaan se kriittinen terävyys, millä Kelsen on arvostellut ja oikonut vallitsevia ja perinnäisiä käsityksiä.

Seuraavassa esityksessäni ei tietystikään voi tulla kysymykseen yleispiirteinenkään Kelsenin oppien selostaminen. Tässä on tyydyttävä muutamain piirroin esittämään vain eräitä hänen katsomuksensa luonteenomaisia puolia, varsinkin sellaisia, joilla saattaa olla mielenkiintoa filosofiselta kannalta. Tällaisina kohtina haluaisin puolestani esittää seuraavat viisi: 1) normatiivinen metodi, 2) oikeuden yhtenäisyys, 3) oikeusjärjestyksen hierarkkinen rakenne, 4) oikeusjärjestyksen itsenäisyys sekä 5) oikeusjärjestyksen samastaminen valtion kanssa. Nämä piirteet ovat elimellisessä yhteydessä keskenään. Mutta koetan seuraavassa kuitenkin pitää niitä erillään.

1. Normatiivinen metodi. Reaalitieteiden tutkimuskohteena on olemassaoleva, aineellinen tai sielullinen todellisuus. Aineellista todellisuutta tutkivat luonnontieteet, sellaiset kuin fysiikka, kemia, biologia. Sielullista todellisuutta ja sen ilmauksia taas sielutiede ja ns. hengentieteet sellaiset kuin sosiologia, historia, kielitiede jne. Näissä tieteissä saavutetaan edistysaskeleita ennen kaikkea silloin, kun voidaan todeta ilmiöiden syy-yhteyksiä. Mutta on olemassa myös tieteitä, jotka eivät kohdistu huomiotaan luonnontapahtumiin, eivät fyysillisiin eivätkä psyykillisiin. Niissä ei pyritä selvittämään syy-yhteyksiä. Tällaisia ovat ne tieteet, joita on sanottu ideaalitieteiksi, logiikka ja matematiikka. Tällaisia ovat myös ne tieteet, jotka tutkivat reaalisen todellisuuden *suhdetta normeihin* sekä normien keski-

siä loogisia suhteita. Nämä tieteet ovat *normatiivisia*, ja niihin kuuluu ennen kaikkea *oikeustiede*. Tässä suhteessa oikeustiede eroaa jyrkästi *sosiologiasta*, jota lähellä se näyttää olevan, koska kummassakin on kysymys suhteista, jotka luonteeltaan näyttävät olevan sosiaalisia. Normatiivisissa tieteissä esiintyy normatiivisia käsitteitä, joista yleisluontoisimpia ovat *pitäminen* (Sollen) ja *ei-saaminen* (Nicht-Sollen). Kelsenin mukaan tulevat yksinomaan nämä kyseeseen oikeudellisissa suhteissa. Yleisluontoisia normikäsitteitä ovat kuten tunnettua myöskin *saaminen* (Dürfen) ja *ei-tarvitseminen* (Nicht-Müssen), mutta näitä ei Kelsen katso tarvittavan oikeustieteessä (ks. Hauptprobleme der Staatsrechtslehre 1923, luku 26.), mielestäni perusteilla, jotka eivät tunnu oikein tyydyttäviltä. Tulee nimittäin kysyneeksi, eikö sellainen juriidinen käsite kuin *subjektiivinen oikeus* ole ymmärrettävissä juuri saamisen ja ei-tarvitsemisen käsitteiden avulla.

On huomattava, että *pitäminen* (Sollen) oikeusopissa käytettynä on pelkästään formaalinen, se on Kelsenin mukaan ajatusmuoto, jota ilman oikeudellisten suhteitten tieteellinen, systemaattinen ymmärtäminen on mahdotonta. Sollen ei vähimmänsäkään määrin ole mikään esim. moraalisluntonoinen käsite.

Positiivinen oikeus on siis kauttaaltaan *pitämistä* (vast. *ei-pitämistä* l. *ei-saamista*), mutta tämä *pitäminen* ei ole johdettavissa mistään sisällyksellisestä arvosta, esim. hyvästä tai oikeudenmukaisesta. Positiivisen oikeuden normit eivät päde sillä perusteella, että ne olisivat ankkuroituneet johonkin arvoon kuten oikeudenmukaisuuteen, vaan pätevät (*gelten*), koska ne ovat *syntyneet tietyllä tavalla*, tietyt toisten (positiivisen oikeuden) normien valtuuttamat, delegeimat henkilöt ovat ne synnyttäneet. Näin tullaan lopulta sellaiseen normiin, joka ei johdu mistään toisesta normista, vaan josta muut normit johduvat. Tämä on ns. *perusnormi* ja sitä edustaa oikeusjärjestyksen piirissä valtiosääntö. Perusnormilla ei ole mitään juriidista perustelua, se on relatiivinen (ja hypoteettinen).

Juuri tämä relatiivisuus on tärkeä erotus luonnonoikeuden ja positiivisen oikeuden välillä. Siihen liittyy eräs toinen erotus. Luonnonoikeudessa oikeusnormit johdetaan deduktiivisesti, subsumtion avulla ylemmistä normeista. Luonnonoikeus on *staattista*. Positiivinen oikeus sitävastoin on *dynaamista*. Siinä vallitsee kauttaaltaan

äskén mainittu delegaatio-periaate. Perusnormi delegoi normeja antavan auktoriteetin. Tämän auktoriteetin asettamat normit antavat jälleen tietyille henkilöille, viranomaisille, valtuudet antaa säännöksiä jne. Lopulta päädytään aivan yksilöllisiin normeihin esim. tietyn viranomaisen käskyihin. Mutta päätyminen yksilölliseen tapahtuu aivan toisella tavalla kuin päädyttäessä esim. jostakin yleiskäsitteestä yksityiskäsitteeseen. Delegaatioperiaate tekee myös oikeusjärjestyksen alituksen muuttumisen mahdolliseksi.

Siitä, millaista jokin luonnontapahtuminen on, emme voi tehdä mitään oikeudellisia johtopäätöksiä. Meidän on tiedettävä, mitkä positiivisen oikeusjärjestyksen säännökset ovat. Esimerkiksi luonnontosiatioina ne polkupyörällä ajajat, jotka tietynä hetkenä liikkuvat kadulla, ovat osittain erilaisia, osittain samanlaisia, mutta tästä erilaisuudesta ja samanlaisuudesta ei oikeudellisesti vielä johdu mitään, vaikka esim. luonnontieteilijä tai sosiologi voi siitä tehdä päätelmiä. Juriidiselta kannalta ajajien kesken vallitsevat erilaisuudet ja samanlaisuudet ovat aivan toisenluontoisia. Yksi ajaja *omistaa* pyörän, jolla hän ajaa, toinen on sen *lainannut*, kolmas taas ehkä *varastanut*. Tällaisten erotusten toteaminen ei perustu pelkkään aistihavaintoon, vaan se on selvitettävä voimassaolevan oikeusjärjestykseen kohdistuvan tutkimuksen avulla. Käsite varkaus ei ole mikään *olemiskäsite*, vaan *normatiivinen* käsite, jonka sisällys on suhteessa voimassaolevaan oikeusjärjestykseen. On vaikea kysymys, voidaanko ne suhteet, jotka lakitiede selittää normatiivisesti, selittää myös olemiskäsitteiden avulla so. lähinnä sosiologisesti. Tässä johdetaan vihdoin probleemiin, mitä lakisäännöksen päteminen sosiologisesti tulkittuna on. Kysymystä ovat pohtineet mm. eräät ruotsalaiset filosofit kuten HEDENIUS, SEGERSTEDT ja WEDBERG, mielestäni pääsemättä täysin tyydyttävään ratkaisuun.

Sillä metodisella periaatteella, että normi voidaan johtaa ainoastaan toisesta normista joko siten, että se loogisen *subsumption* avulla johdetaan ylemmästä normista taikka sitten *delegation* tietä, on tärkeät johtopäätöksensä. Se merkitsee mm. sitä, että on mahdotonta johtaa oikeusjärjestyksestä kokonaisuudessaan tai mitään sen yksityistä normia sosiologisista tai psykologisista tai muista luonnontosiatioista. Olemisesta voidaan yhtä vähän johtaa mi-

tään pitämistä tai saamista kuin viimeksimainituista käy johtaminen olemista.

2. Oikeusjärjestyksen yhtenäisyys ja 3. sen hierarkkinen rakenne. Tässä tulemme toiseen ja kolmanteen Kelsenin oikeusteorian pääkohtaan. Koska Kelsenin mukaan oikeusjärjestys viime kädessä palautuu perusnormiin, niin se monine erilaisine ja eriasteisine normeineen muodostaa yhtenäisen kokonaisuuden, jonka osat ovat keskinäisessä riippuvaisuussuhteessa. PAAVO KASTARI on Kelsenin oppia käsittelevässä ansiokkaassa artikkelissaan (Hans Kelsenin valtiokäsitys. Lakimies v. 1937 n:o 1—2) havainnollistuttanut hänen käsitystään vertaamalla oikeusjärjestystä *pyramiidiin*, jossa kullakin oikeudellista laatua olevalla säännöksellä on oma porrasaskelmansa. »Kaikki oikeusseikat miltei äärettömän monilukuisista alemmista normeista pyramiidin portaita ylöspäin noustaessa aina harvalukuisemmiksi ja harvalukuisemmiksi käyviin ylempiin normeihin asti saavat oikeudellisen pätevyytensä ja siis juriidisen luonteensa kukin lähinnä ylemmän porrasaskelman normista.»

Ylin normi(Grundnorm) on sikäli erikoisasemassa, että se kuten yllä huomautimme ei ole mistään normista johdettavissa. Tähän normiin perustuu se positiivisten oikeusnormien järjestelmä, jonka oikeustiede koettaa tieteellisesti ymmärtää. Mutta jotta se olisi ymmärrettävissä, sen täytyy olla »mielekäs». Tämä mielekkyys ei merkitse sitä, että tämä järjestelmä olisi kaikissa kohdissa esim. oikeudenmukaisuuden läpitunkema, saattikka siitä johdettavissa. Se merkitsee ainoastaan sitä, ettei oikeusjärjestys saa sisältää ristiriitoja. Ristiriidan looginen laki ei ole voimassa ainoastaan olemisen (Sein) piirissä, vaan myös pitämisen (Sollen) piirissä. »A:n pitää olla» ja »A:n pitää olla olematta» eivät samanaikaisesti voi olla päteviä, eivät voi olla saman voimassa olevan oikeusjärjestyksen normeja. Jos nyt tällaisia ristiriitoja esiintyy oikeusmateriaalissa, on juriidisen tutkimuksen ne saatava poistetuiksi, jotta oikeusjärjestys kävisi ymmärrettäväksi. Ristiriitojen poistaminen voi tapahtua erilaisin keinoin. (Ks. Die philosophischen Grundlagen der Naturrechtslehre und des Rechtspositivismus, 1928, §10.) Jos ristiriidassa olevat normit ovat ajallisesti toisistaan erillään, käytetään esim. periaatetta *lex posterior derogat priori* (myöhempi laki tekee aikaisemman mitättö-

mäksi). Tämä edellyttää kuitenkin, että molemmat normit ovat samalla »porrasaskelmalla». Jos taas normit ovat eri astetta, voidaan noudattaa menetelmää, että alemman normin on väistyttävä ylempään tieltä.

Huomautettakoon tässä, että Kelsen soveltaa normatiivista metodiaan sellaisiinkin tapauksiin, joissa perinnäinen oikeustiede mielellään on taipuvainen näkemään jonkinlaisia olemistosiasioita. Hän menee niin pitkälle, että hän näkee yksityisessä henkilössäkin oikeudelliselta kannalta vain normikompleksin. Näin hän saa häviämään mm. eron fyysisen ja juriidisen henkilön väliltä. Kelsenin teoriassa henkilö on vailla kaikkia luonnollisia ominaisuuksiaan, hän tulee »denaturoiduksi», käyttääksemme Kelsenin sanontaa. Tähän asti vallinneella tieteisopilla sitävästoin on ollut taipumus mennä aivan päinvastaiseen so. antropomorfistiseen suuntaan tekemällä osanormijärjestyksistä ihmisenkaltaisia olioita, olioita, joilla on »tahtonsa», »elimensä» jne. Ja lopulta oikeusjärjestys kokonaisuudessaankin joutuu tuollaisen henkilöistämisen alaiseksi.

4. Oikeusjärjestyksen itsenäisyys (autonomisuus).

Jotta positiivinen oikeusjärjestys olisi tieteellisesti käsitettävissä, on se ajateltava täysin riippumattomaksi kaikista mahdollisista muista normijärjestelmistä. Positiivista oikeutta ei voida johtaa mistään toisesta normijärjestelmästä. Tämä seuraa jo aikaisemmin mainitsemastamme mielekkyyasperiaatteesta. Tämän vuoksi eivät esim. positiivinen oikeus ja luonnonoikeus voi päteä yhtäkaaa. Samaten eivät myöskään positiivinen oikeus ja mikään moraalijärjestelmä voi olla juriidisessa mielessä yhtäkaaa päteviä. Ja samasta periaatteesta johtuu, etteivät liioin yksityisen valtion sisäinen oikeus ja julkinen kansainvälinen oikeus voi olla yhtäkaaa päteviä, vaan jompikumpi on oletettava ylempäksi normijärjestelmäksi, josta toinen on vain osanormijärjestelmä. Mainitsimme, että Sollen ja Sein eivät ole johdettavissa toinen toisestaan. Juuri tästä johtuu, että ne eivät myöskään voi olla keskenään ristiriidassa. On loogisesti täysin mahdollista, että *normin* »A:n pitää olla» rinnalla on *tosiasia* »ei-A on». Esim. joku henkilö voi olla oikeusjärjestyksen mukaan velvollinen noudattamaan valtionpäämiehen liikekannallepanokäskyä, mutta henkilö ei sitä noudata esim. moraalisisista syistä. Tämä ei merkitse

minkäänlaista loogista ristiriitaa oikeuden ja moraalin kesken. Ristiriita on tässä vain psyykillinen. Mutta mahdotonta on, että tiettyyn tapaukseen nähden oikeusnormien ohella myös moraalinormit olisivat juriidisesti voimassa. Sellainen oletus tekisi oikeusjärjestyksen loogisen ymmärtämisen, sen mielekkyyden, mahdottomaksi.

Sitävastoin on oikeuden ja moraalin kesken *delegaatio-suhde* mahdollinen. Tietyissä oikeusnormissa voidaan määrätä noudatettavaksi moraalin normeja, samoin kuin jossakin lakisäännöksessä voidaan määrätä, että tietyissä tapauksessa on noudatettava toisen maan oikeutta.

Eräs erilaisten normijärjestysten delegaatio-suhde Kelsenin mukaan kuitenkin on loogisesti mahdoton, nimittäin luonnonoikeuden ja positiivisen oikeuden. Positiivista oikeutta ei voida käsittää luonnonoikeuden delegoimaksi joutumatta loogisiin ristiriitoihin. Luke mattomien tähän suuntaan menevien yritysten epäonnistuminen jo osoittaa sen. Itse asiassa, sanoo Kelsen, tällaiset delegaatioteoriat (esim. että esivalta on Jumalan asettama tai että oikeusjärjestys perustuu jonkinlaiseen luonnontilassa tehtyyn sopimukseen) on keksitty, jotta perusnormille saataisiin absoluuttisuuden leima. Yhtä mahdotonta on Kelsenin mielestä, että positiivinen oikeus delegoisi luonnonoikeuden, väite, joka minusta ei tunnu oikein vakuuttavalta. Eikö esim. se, että jonkin opetuslaitoksia koskevan asetuksen säännös määrää, että johtajan on käsiteltävä oppilaita oikeudenmukaisesti, merkitse luonnonoikeuden delegoimista?

Kelsenin ankara kritiikko, hänen entinen oppilaansa Sander, kyllä väittää, ettei Kelsen onnistu ylläpitämään teoriaansa oikeusjärjestyksen autonomisuudesta (*Einzigkeit*), vaan kaikesta huolimatta joutuu tunnustamaan päteväksi eräitä oikeusjärjestyksen ulkopuolella olevia normijärjestelmiä. Tällaisina hän mainitsee mm. logiikan ja kielen normit. Totta epäilemättä onkin, että lakien, asetusten ja oikeudellisesti relevanttien asiakirjojen sananmuoto tulkitaan niiden sääntöjen mukaisesti, jotka vallitsevat yleisessä kielenkäytössä. Tosin on ajateltavissa, että oikeusjärjestys delegoi myös sen normijärjestelmän, jota yleinen kielenkäyttö edustaa, ja todella näin onkin laita esim. nykyisessä Italian laissa. Kuitenkin voitaneen väittää, ettei tällaisenaan toimenpiteen kautta oikeuden *läydellistä* autonomisuutta saada pelastetuksi. Sillä loogisesti katsoen ei sääntö voi

sisältää sääntöä siitä, miten se itse on tulkittava. Kyseessä oleva seikka kuitenkin on vain vähäpätöinen ja niin sanoakseni teoreettinen kauneuspilkku Kelsenin järjestelmässä. Miten muiden oikeusjärjestyksen autonomisuutta vastaan tehtyjen huomautusten laita on, jääköön tässä tarkemmin pohtimatta.

Kelsenkin tietysti myöntää, että oikeudenmukaisuus ja muut luonnonoikeudelliset ja eettilliset näkökohdat esittävät osansa lainsäätäjien ja muiden viranomaisten toiminnassa. Mutta tämä on pelkkä *psykologisia* seikkoja koskeva toteamus. Psykologisesti katsoen viranomainen voi jopa joutua vaikeiden ns. normikonfliktien eteen, joissa kaksi erilaista normijärjestelmää esim. oikeudenmukaisuuden tai ihmisrakkauden vaatimukset näyttävät törmäävän positiivisen oikeuden säännöksiä vastaan. Tieteelliseltä kannalta konflikti kuitenkin on vain näennäinen eikä merkitse sitä, että yhtäaikaan kaksi erilaista normia olisi voimassa samaan asiaan nähden. Ristiriita voi syntyä ainoastaan *normien* »a:n pitää olla» ja »ei-a:n pitää olla» välillä (jos ne ovat *saman* normijärjestelmän osia).

Oikeusjärjestyksen autonomisuuden periaate johtaa kuitenkin lopulta erääseen suureen probleemiin, jonka olemassaolon Kelsen tunnustaa. Tämä on yksityisvaltion *suvereenisuuden probleemi*. Jos kerran positiivinen oikeusjärjestys ei salli minkään sen ulkopuolella olevien normijärjestelmien samanaikaista voimassaoloa, niinkuin edellä olevasta on ilmennyt, olisi looginen johtopäätös tästä se, että yksityisen suvereenin valtion oikeusjärjestyksen ulkopuolella olevilla oikeusjärjestyksillä olisi juriidinen pätevyys ainoastaan siten, että ne käsitettäisiin ko. *yksityisvaltion oikeusjärjestyksen delegoimiksi*. Tällöin käyttäksemme Kastarin pyramiidivertausta, suvereenin valtion normipyramiidi sulki sisäänsä pienempinä oikeusjärjestyksinä vieraidenkin valtioiden normipyramiidi. Näin tul-taisiin siihenkin, että kansainvälisenkin oikeuden normit olisi johdettava suvereenin valtion ylimmästä normista, aivan samalla tavoin kuin Kelsenin teorian mukaan siitä ovat johdettavissa esim. kuntien osaoikeusjärjestykset. »Sadun sammakon tavoin tavoin,» sanoo Kastari, »tarkastelijan oma suvereeni lähtökohtavaltio paisuu ja paisuu, kunnes se nielee sisäänsä kaikki muut valtiot, vieläpä niiden välisiä suhteita säätelevän kansainoikeudenkin (mt. s. 10).»

Tähän todella päädytään, jos pidetään kiinni yksityisvaltion suvereniteetistä. Sen on Kelsen yksityiskohtaisesti osoittanut teoksessaan »Das Problem der Souveränität» (1920). Mutta hän osoittaa, että toinenkin tie on loogisesti mahdollinen. Ja sen puolella näyttää Kelsenin oma myötätunto olevan. Jo nykyisenkin käytännön puitteissa voidaan yksityisvaltion oikeusjärjestys käsittää *kansainoikeusjärjestyksen* osaksi. On ts. ajateltavissa, että on olemassa mahtava normipyramidi, joka käsittää osapyramidina yksityisvaltion oikeusjärjestyksen. Tällä hetkellä tämä suuri normijärjestelmä on vain alkeena, pääasiassa vain valtioiden välisten *sopimusten* muodossa. Yksityisillä valtioilla on mitä laajin itsehallinto, itsepuolustusoikeus jne., mutta *yksi* niistä kuitenkin asiaa näin ajateltaessa puuttuisi: suvereniteetti. Suvereeni olisi vain nuo yksityiset valtiot itseensä sulkeva *maailmanvaltio*, *civitas maxima*. Koska se perustuu pelkkään sopimukseen, täytyisi maailmanoikeusjärjestyksen perus- l. alkunormiksi olettaa sääntö: *pacta sunt servanda*.

5. Olemme tässä lähestyneet Kelsenin oikeusopin erästä tärkeää kohtaa, nim. hänen oppiaan *oikeusjärjestyksen ja valtion identiteetistä*. Positiivinen oikeus on olemukseltaan pakkojärjestystä (päinvastoin kuin luonnonoikeus). Tämä pakko-oikeus tai oikeammin pakko-organisaatio on valtio. Kelsen on erityisesti teoksessaan »Der soziologische und der juristische Staatsbegriff» (1922) analysoinut kriittisesti tähänastisia valtioteorioja (varsinkin Jellinekin) ja osoittanut, että oikeusjärjestyksen ja valtion käsitteiden erillään pitäminen on mahdotonta ja johtaa loogisesti kestäättömiin päätelmiin. Eräänä syynä näihin teorioihin on se, että normia ei ole käsitetty ajatusmuodoksi, vaan *tahtomisen* sisällykkeksi. Mutta kun tuolle »tahtomiselle» on tarvittu *jokin subjekti, joka tahtoo*, on tällaiseksi keksitty *ylilyksillinen* subjekti *valtio* tuon jo mainitsemamme antropomorfistisen taipumuksen mukaisesti, joka on Kelsenin mukaan eräs tähänastisen oikeustieteen helmasynneistä. Jos kysymme, millainen reaalin olio sitten on tuo tahtosubjekti, joka muka on oikeusjärjestyksen »takana», emme saa mitään selvää ja tyydyttävää vastausta. On koetettu olettaa jokin mystillinen yleishenki tai »kansanhenki», joka muka kannattaa valtion tahtoa, mutta kun tarkemmin tiedustelemme sen luonnetta, huomaamme, ettei se ole mitään reaalista ollenkaan, vaan

pelkkä metafyyssillinen konstruktio. Ettei oikeusjärjestyksen takana ole mitään yhtenäistä reaalista tahtoa, alkaakin nykyään olla yhä yleisemmin tunnustettu kanta. Paitsi Kelseninä ovat useat muutkin tutkijat kuten ruotsalaiset AXEL HÄGERSTRÖM ja WILH. LUNDSTEDT päättävästi asettuneet vastustamaan valtio-opin perinnäistä tahtoteoriaa.

Puhe siitä, että oikeusjärjestys olisi erillisen valtioksi nimitetyn olion tahdon ilmausta, saattaisi kuitenkin olla puolustettavissa sillä perusteella, että se olisi tarkoituksenmukainen *fiktio*. Mitään *todellista* tahtoa tosin ei ole olemassa, mutta asia olisi käsitettävä *niin kuin sellaista tahtoa olisi*. Saattaa olla, että tällaiset »personifikaatiiviset fiktiot», niinkuin HANS VAHINGER niitä nimittää, ovat juridikkassa toisinaan hyödyllisiä. Mutta ne voivat olla myös arveluttavia. Sillä ne ovat omiaan synnyttämään varsinkin suuressa yleisössä harhakuvitelman jostakin todellisesta, ja näin päädytään helposti sentapaiseen valtiometafysiikkaan, jollaista Saksassa natsiaikana kehiteltiin.

Tällaiseen valtiometafysiikkaan kuuluu myös se oppi, että valtio muka on jonkinlainen *mahtiolento*, joka on oikeusjärjestyksen takana ja viime kädessä takaa sen voimassaolon. Kelsen tahtoo osoittaa, että tuolla »mahtiolennolla» ei voida tarkoittaa muuta kuin sitä osaa oikeusjärjestyksestä, joka säätelee, kuinka pakkoa eräiden toisten normien toteuttamiseksi on käytettävä.

Kieltämättä tuntuu oudolta ajatus, ettei valtio olisi muuta kuin tietynlainen normijärjestelmä. Tämä merkitsisi sitä, että *valtio olisi epätodellinen*, koska normi olemukseltaan on epätodellinen. Sentähden voi hyvin ymmärtää ne epäilykset, jotka on kohdistettu Kelsenin tätä teoriaa vastaan. Vaikea on uskoa, että tämä voisi jäädä tieteen viimeiseksi sanaksi. Mutta joka tapauksessa ei voi tässäkö Kelsenin oppijärjestelmän kohdassa olla ihailematta sitä suunnatonta ajatuksen terävyyttä, johdonmukaisuutta ja ennakkoluulottomuutta, mitä hänen teoriansa todistavat.